

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TOPLUMSAL CİNSİYETTE BİREYLER ARASI FARKLAR VE EŞİTLİK
SORUNU: NEZİHE MUHİDDİN ÖRNEĞİ

Muhammet Çakmak

OCAK – 2025

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TOPLUMSAL CİNSİYETTE BİREYLER ARASI FARKLAR VE EŞİTLİK
SORUNU: NEZİHE MUHİDDİN ÖRNEĞİ**

Muhammet Çakmak

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gamze KESKİN YURDAKURBAN

Bu tez, etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde, yalnızca bizzat elde edilen bilgilerle hazırlanmış ve sunulmuştur. Çalışmada, özgün olmayan tüm kaynaklar, tez yazım kurallarına uygun bir şekilde eksiksiz olarak atıf yapılmıştır. Tez yazım sürecinde ek bilgiye ihtiyaç duyulan hususlarla ilgili olarak, etik kurallar çerçevesinde yapay zekadan faydalanarak, sorular sorarak konulara dair daha geniş bir perspektif elde edilmiştir. Bu yaklaşım, yalnızca araştırma sürecinde bilgi bakımından ilerlememi kolaylaştırmak amacıyla. Gerekli teorik ve literatür bağlamları anlama ve analizlerimi derinlemesine yapmama olarak sağlamamıştır. Aksinin ortaya çıkması durumunda ise, her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Muhammet ÇAKMAK

08.01.2025

ÖZET

TOPLUMSAL CİNSİYETTE BİREYLER ARASI FARKLAR VE EŞİTLİK SORUNU: NEZİHE MUHİDDİN ÖRNEĞİ

ÇAKMAK, Muhammet

Yüksek Lisans, Felsefe

Tez yöneticisi: Doç. Dr. Gamze KESKİN YURDAKURBAN

Ocak, 2025

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet kavramı ve ataerkil düzenin kadınlar üzerindeki ayrımcı etkileri ele alınacaktır. Ardından, kadın hakları kazanımlarının feminist teorideki yeri ve feminist dalgalar içerisindeki gelişimi incelenecektir. Tezin ana konusu, bireyler arası eşitlik ve fark meselesi üzerine odaklanarak, kadın ve erkeklerin kamusal ve özel alanlarda yaşadıkları eşitsizlikler ve bu alanlara eşit katılımın önündeki engeller tartışılacaktır. Her iki cinsin de hak, özgürlük ve sorumluluk açısından eşit görülmesi gerektiği savunulacaktır.

Ayrıca, ataerkil sistemin kadınları yıllarca baskı altında tutmuş, eğitim ve ekonomik bağımlılık gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmış olduğu vurgulanarak, bu baskılarla ilgili toplumsal bilinç ve farkındalığın artırılmasının feminist teori bağlamında temelleri üzerinde durulacaktır. Kadınların içselleştirdiği değersizlik ve bağımlılık duygusunun aşılması adına ataerkil yapının köklerine işaret edilecektir. Son olarak, kadınların kamusal ve özel alanlarda eşit haklara ve fırsatlara sahip olmasının toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından önem taşıdığı belirtilerek, bu bağlamda Türk tarihinde, hak ve eşitlik mücadelesinde örnek olabilecek bir figür, Nezihe Muhiddin örneği üzerinden kadınların taleplerinin görünürlüğü açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik, Ataerki, Nezihe Muhiddin

ABSTRACT

DIFFERENCES BETWEEN INDIVIDUALS IN GENDER AND THE PROBLEM OF EQUALITY: THE CASE OF NEZİHE MUHİDDİN

ÇAKMAK, Muhammet

Master of Arts, Philosophy

Supervisor: Assoc. Prof. Gamze KESKİN YURDAKURBAN

January, 2025

This study will explore the concept of gender and the discriminatory impact of the patriarchal system on women. It will examine the role of women's rights achievements within feminist theory and trace their development across the various feminist waves. The primary focus of the thesis will be the issue of equality and difference between individuals, addressing the inequalities faced by both women and men in public and private spheres, as well as the barriers to equal participation in these areas. The argument will be made that both genders should be regarded as equal in terms of rights, freedom, and responsibility.

Additionally, this paper examine on the based need to raise social awareness and consciousness regarding these issues within the framework of feminist theory, how the patriarchal system has historically subjected women, make them face challenges such as education and economic dependency accessibility limitations. The study will also highlight the necessity of overcoming the embedded feelings of worthlessness and dependency that women have absorded, which have been perpetuated by the deeply ingrained patriarchal system. Lastly, it will debate that achieving gender equality requires women to have equal rights and opportunities in both the public and private areas. To support this argument, the visibility of women's needs will be illustrated through the case of Nezihe Muhiddin, a significant figure in Turkish history who represents the evolving struggle for rights and equality.

Keywords: Gender, Equality, Patriarchy, Nezihe Muhiddin

ÖNSÖZ

Toplumsal cinsiyet eşitliği, yalnızca kadınlar için değil, tüm insanlık için temel bir hak ve gelişimin ön koşuludur. Ancak, tarihsel olarak kadınlar, ataerkil toplumsal yapıların etkisiyle uzun yıllar boyunca eşitsizliğe, dışlanmaya ve baskılara maruz kalmışlardır. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet kavramını ve ataerkil düzenin kadınlar üzerindeki ayrımcı etkilerini felsefi bir boyutta ele alarak, kadın hakları kazanımlarının feminist teorideki yeri ve tarihsel gelişimini incelemeyi amaçlamaktadır.

Kadınların kamusal ve özel alanlardaki eşitsizlikleri, hala günümüzde önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Çalışmanın ana odak noktası, bireyler arası eşitlik ve fark meselesi üzerine şekillenmiştir. Kadın ve erkeklerin, hak, özgürlük ve sorumluluklar açısından eşit görülmesi gerektiği savunularak, kamusal alandaki temsil eksiklikleri ve özel alandaki geleneksel baskılar arasındaki ilişkiyi irdelemiştir.

Bu çalışmada, kadınların eşit haklara sahip olmalarını, ayrıca toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bakıldığında nasıl şekillendiğini ele alacaktır. Dolayısıyla bu bağlamda Türk tarihinde, kadın hakları mücadelesinin simgelerinden biri olan Nezihe Muhiddin örneği üzerinden, kadınların taleplerinin görünürlüğü ve bu mücadelenin toplumsal değişim üzerindeki etkileri ele alınacaktır.

Son olarak çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliği için daha adil bir dünya inşa etme yolunda atılacak adımların anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Kadınların hak ve özgürlük mücadelesinin, sadece kadınların değil, aynı zamanda tüm toplumların gelişimi ve refahı için ne denli önemli olduğu hatırlatmayı amaçlamıştır.

Tez konusunun belirlenmesinde ve bu çalışmanın aşamalarında bana olan inancıyla, desteğini hiçbir şekilde benden esirgemeyen tez danışmanım ve motivasyon kaynağım sayın Doç. Dr. Gamze KESKİN YURDAKURBAN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Yüksek Lisans öğrencilik dönemim boyunca, maddi-manevi daimî olarak yanımda olan ve desteğini esirgemeyen başta annem ve babam, Besra ve Abdurrahman ÇAKMAK'a Kardeşlerim Yunus Emre ÇAKMAK, Dilovan ÇAKMAK,

Sudenur ÇAKMAK’a yengem Gamze KARTAL ÇAKMAK’a ayrıca bu yolda bana daima inanan ve destek olan arkadaşlarım Recep ÜNEY’e Ozan ÖZER’e ve Umut Ersel DENİZ’e ayrıca destekleri için Nazlı ERTUĞRUL’a sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM TOPLUMSAL CİNSİYETE FARK VE EŞİTLİK ÜZERİNDEN GENEL BİR BAKIŞ	5
1.1.Toplumsal Cinsiyet Nedir?	5
1.1.1 Ataerkil Düzendeki Toplum Hayatına Karışırken Kadın Olmak Üzerine	9
1.1.2 Şiddet, Taciz ve Baskılar	11
1.1.3 Kadınların Eğitim Haklarına Erişimindeki Eşitsizlikler	19
1.2. Kadın Haklarının Kazanımlarının Feminist Teorideki Yeri	24
1.2.1 I. Feminist Dalga	26
1.2.2 II. Feminist Dalga.....	31
1.2.3 III. Feminist Dalga	34
1.3.Feminist Teoride Eşitlik Kavramının Ele Alınışı.....	38
1.3.1 Liberal Feminizm.....	43
1.4.Feminist Teoride Fark Kavramının Ele Alınışı	45
1.4.1 Kesişimsellik (Intersectionality).....	49

2. BÖLÜM KADIN-ERKEK EŞİTSİZLİĞİ SORUNU VE HAK KAVRAMI: NEZİHE MUHİDDİN ÖRNEĞİ	53
2.1 Kadın Hakları Savunucuları.....	55
2.1.1 Mary Wollstonecraft (1759-1797).....	56
2.1.2 Olympe de Gouges (1748-1793)	60
2.1.3 Angela Davis	63
2.2 Kadın Haklarının Türk Tarihindeki Örneği Olarak Nezihe Muhiddin(1889-1958).....	65
2.2.1 Kadınlar Halk Fırkası	68
2.2.2 Türk Kadınlar Birliği	71
2.2.3 Türk Kadın Yolu Dergisi.....	73
2.2.4 Türkiye’deki Feminist Hareket İçinde Nezihe Muhiddin’in Yeri ...	76
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	85

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
ev.	: Çeviren
Dü	: Düzenleyen
ed.	: Editör
S	: Sayı
s	: Sayfa
TKB	: Türk Kadınlar Birliği
vb.	: Ve benzeri
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, bireylerin toplum içindeki rollerini belirleyen, biyolojik cinsiyetle sınırlı olmayan ve kültürel, sosyal faktörlerden beslenen bir kavram olarak ifade edilebilir. Toplumlar, tarihsel süreçler ve kültürel normlarla şekillenen toplumsal cinsiyet anlayışları üzerinden kadınlar ve erkekler için belirli beklentiler ve roller oluşturmuştur. Dolayısıyla bu durum toplumsal eşitsizliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak eşit haklara ve fırsatlara sahip olmalarını savunan bir ilke haline gelerek, dünya çapında önemli bir sosyal değişim hareketini tetiklemiştir. Bu tez, toplumsal cinsiyet farkları ve eşitliği üzerine genel bir bakış sunarak, toplumsal cinsiyet rollerinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, kadınların toplumsal cinsiyet temelli ortaklıkları mı yoksa bireysel çeşitlilikleri mi ön planda tutulmalıdır? sorusu, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde kadınların bir grup olarak benzer deneyimlerinden mi hareket edilmesi gerektiğini, yoksa her kadının kendine özgü kimlik ve deneyimlerinin mi dikkate alınması gerektiğini sorgular. Toplumsal cinsiyet temelli ortaklıklar, kadınların ortak zorluklar yaşadığını ve bu deneyimler üzerinden eşitlik mücadelesi verdiklerini vurgularken, bireysel çeşitlilikler her kadının farklı kimlik ve deneyimlerinin göz önünde bulundurulmasını savunmuştur. Diğer taraftan, kadınlarla erkekler arasındaki benzerliklerin mi yoksa farklılıkların mı vurgulanması gerektiği de bir başka önemli sorudur.¹ Benzerliklerin vurgulanması, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduklarını ve eşitsizliklerin bu benzerlikleri görmezden gelerek oluştuğunu öne sürerken, farklılıkların vurgulanması, kadınların ve erkeklerin toplumsal, biyolojik veya kültürel açıdan farklılıklar taşıdığını kabul eder ve eşitliğin sağlanmasında bu farklılıkların dikkate alınması gerektiğini savunur. Bu iki

¹ Rosemarie Tong, Tina Fernandes Botts, *Feminist Düşünce*, çev. Beyza Sümer Aydaş, Sel Yayıncılık, 2021, s. 49.

yaklaşım, toplumsal cinsiyet eşitliği için farklı çözüm önerileri sunmuş ve her biri farklı bir bakış açısı geliştirmiştir.

Dolayısıyla genel olarak bu tez, toplumsal cinsiyetin geçmişten, günümüze kadar evrilen anlayışlarını, toplumsal eşitsizliklere yol açan faktörlerini ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği için atılması gereken adımları irdeleyecektir. Ayrıca bu çalışma, toplumsal cinsiyette fark ve eşitlik üzerine bir tartışma başlatmayı hedeflemektedir.

Toplumsal cinsiyet, bireylerin toplumda üstlendiği rollerin, biyolojik cinsiyetin ötesinde, kültürel ve sosyal dinamiklerle şekillendiği bir kavramdır. Bu kavram, toplumların tarihsel süreçleri ve normları tarafından belirlenen kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet farkları, genellikle kadınların erkekler karşısındaki dezavantajlı durumlarını pekiştiren ataerkil düzenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak son yüzyılda kadın hakları hareketinin güçlenmesi dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının evrilmesine ve kadınların sosyal, ekonomik ve politik hayatta daha fazla yer edinmelerine yol açmıştır. Bu tez bağlamında, toplumsal cinsiyet farkları ve eşitliği üzerine genel bir bakış sunarak, toplumsal yapılar içindeki eşitsizliği ve bu eşitsizliğin çözülmesi için atılan adımları incelemeyi amaçlamaktadır.

İlk bölümde, genel olarak bakıldığında toplumsal cinsiyetin tanımı yapılacak ve toplumsal cinsiyet farklarının ataerkil düzende kadınlar üzerindeki olumsuz etkileri ele alınacaktır. Ayrıca bu bağlamda değinilecek olan konular kadınların eğitim haklarına erişimdeki eşitsizlikler, şiddet, taciz ve toplumsal baskılar gibi meseleler ele alınacak olup, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren faktörler olarak tartışılacaktır. Böylece feminist teoriye dair bir inceleme yapılarak, kadın haklarının kazanımlarının feminist teorideki yeri bağlamında, bu hareketin tarihsel gelişimi ele alınacaktır. I. feminist dalga, II. feminist dalga ve III. feminist dalga hareketlerin toplumsal değişim süreçlerindeki etkileri incelenecektir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi, feministlerin sıklıkla vurguladığı üzere, kadınların hem eşitlik hem de farklılık taleplerini aynı anda

savunmalarını gerektirir.² Dolayısıyla bu bağlamda feminist teorinin eşitlik ve fark kavramları üzerindeki yaklaşımları, bölümde ele alınacaktır. Ayrıca, kesişimsellik kavramı ışığında, toplumsal cinsiyetin sadece eşitlik değil, aynı zamanda fark yaratıcı bir şekilde nasıl şekillendiği üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde, ele alınacak konu genel olarak kadın-erkek eşitsizliği sorunu ve hak kavramı Nezihe Muhiddin örneği üzerinden tartışılacaktır. Fakat bu noktada öncelikle bahsedilmesi gereken önemli bir husus vardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, tarihsel olarak hem kadınlar hem de erkekler için önemli hak ve özgürlük mücadelesine yol açmıştır. Ancak, kadınlar özelinde bu eşitsizlik, tarihsel süreçte daha belirgin bir biçimde şekillenmiş ve çeşitli toplumsal hareketlere ilham vermiştir. Bu bağlamda, kadın hakları savunuculuğu, toplumsal değişim ve dönüşüm için kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla feminist hareketler, kadının toplumsal ve siyasal alandaki yerini güçlendirmek amacıyla, eşitlik ve özgürlük taleplerini ön plana çıkarmıştır. Bu bölümde genel olarak, kadın hakları savunuculuğunun tarihi gelişimi, öncü kadın hakları savunucularının düşünceleri ve katkıları ele alınacaktır. Özellikle Mary Wollstonecraft, Olympe de Gouges ve Angela Davis gibi önemli figürlerin kadın hakları mücadelesine olan katkıları irdelenecektir. Ayrıca, Türkiye'deki kadın hakları savunuculuğunun önemli örneklerinden biri olan Nezihe Muhiddin Türk kadın hareketi içinde önemli bir figürdür ve onun bu mücadelesi, kadın haklarının Türk tarihindeki örneklerinden biri olarak incelenecektir. Onun öncülük ettiği hareketler, bu mücadelenin Türk toplumundaki yansımaları üzerinden analiz edilecektir. Nezihe Muhiddin'in kurduğu Kadınlar Halk Fırkası, Türk Kadınlar Birliği ve çıkardığı Türk Kadın Yolu dergisi gibi toplumsal ve kültürel etkinlikler, Türk kadın hareketinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.³ Ayrıca son olarak bu bölümde, Nezihe Muhiddin'in feminist hareket içindeki yeri de irdelenecektir.

² Gülriz Uygur, *Toplumsal Cinsiyet*, içinde Beşinci Bölüm –‘Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Farklı Yaklaşımlar’, Avrupa Konseyi, Ankara, 2022, s.56.

³ Yaprak Zihnioğlu, *Kadinsız İnkılap*, İstanbul, Metis Yayınları, 2003 s.15-19.

1. BÖLÜM TOPLUMSAL CİNSİYETE FARK VE EŞİTLİK ÜZERİNDEN GENEL BİR BAKIŞ

1.1 Toplumsal Cinsiyet Nedir?

Toplumsal cinsiyet genel anlamda, toplumun gözünde kadın veya erkek olmak ile alakalı bir durumdur. Erkeklerin ve kadınların aralarındaki ilişkilerin sosyo-kültürel olarak kuruluş biçimlerine ilişkindir.⁴ Ek olarak, toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, bireylerin toplumda kendilerine atfedilen davranışlar, roller, normlar ve beklentiler çerçevesinde şekillenen sosyal bir kavram olarak da kabul edilmektedir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet, bağlı olduğu kültürün gelenek, görenek ve normları ile birlikte bireylere yüklenen kadınlık ve erkeklik rollerini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu roller, bireylerin nasıl davranmaları gerektiği, hangi işlerde çalışmaları ya da hangi sorumlulukları üstlenmeleri gerektiği gibi konularda toplumsal beklentiler oluşturduğu için oldukça yaygın bir durum olarak ifade edilebilir.

Toplumsal cinsiyet, biyolojik olarak kadın ve erkek olarak atanan bireylerin toplumsal rollerini oluşturan, yönlendiren ve şekillendiren sosyo-kültürel bir bakış açısıdır. Dolayısıyla, kadın ve erkeğin nasıl davranması gerektiğini ve hangi sorumlulukları üstlenerek kendilerini oluşturduklarını belirleyen roller olarak tanımlanabilir. Böylece, toplumsal cinsiyet rolleri, toplumun bireylere tanımladığı ve bireylerden yerine getirilmesini beklediği birtakım beklentileri görünür kılmayı istemektedir diyebiliriz.⁵ Özetleyecek olursak her bireyin atanmış cinsiyetine göre belirli bir toplumsal cinsiyet rolüne uygun tutum ve davranış sergilemesi beklenirken, toplumsal cinsiyet kuramları ise, bu beklentilerin ve rollerin biyolojik değil, kültürel ve toplumsal olarak inşa edilmiş, dolayısıyla yapay olduğunu vurgulamayı amaçlar.

Türkiye’de ise 1990’ların başında literatüre giren toplumsal cinsiyet kavramının İngilizcesi ‘gender’ olup, Türkçede tek bir kelimeyle

⁴ Ş. Uluocak, G. Gökulu, O. Bilir, N. Etizer Karacık, D. Özbay, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet, Paradigma Akademi, Ankara, 2014, s.7.

⁵ Simge Saraç, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, içinde Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ed. L. Gültekin. G. Güneş, C. Ertung, A. Şimşek Ankara, 2013, s.27.

karşılanamadığı için ‘toplumsal cinsiyet’ ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu zorunluluk, alandaki akademik çalışmalara olumlu bir etkide bulunmuş ve toplumsal cinsiyet kavramının hem açıklayıcı hem de kendini tanımlayıcı bir biçimde kullanılmasına olanak sağlamıştır. Bu sayede, toplumsallaşma süreciyle şekillenen cinsiyet kimliğini ifade etme imkânı doğmuştur. Anlaşılması ve kabul edilmesi zaman alsa da toplumsal cinsiyet kavramı, uzun yıllardır akademideki kadını merkeze alan kuramsal analizlerin ve tartışmaların merkezinde yer alır.⁶

Cinsiyet kavramı, kadın veya erkek olmanın biyolojik ve fizyolojik yönlerini ifade eder.⁷ Üreme işleyişinde bireye düşen farklı rol ve işlevler açısından erkek ile dişiye ayırt eden en temel özelliklerden biridir. Ancak, erkek ve kadın arasındaki farklılık, sadece biyolojik değil; aynı zamanda sosyo-kültürel bir olgu olarak şekillenmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin ve normlarının, cinsiyetin belirlenmesinde önemli bir rol oynadığını gösterir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyeti, cinsiyetten ayıran temel nokta, kadınların erkek egemenliği altında, atanmış cinsiyetleri dolayısıyla maruz kaldıkları konum ve bu konumla ilişkili olarak cinsiyetlendirilmiş bedenlere karşı verdikleri mücadele olarak ifade edilir.⁸ Ayrıca, toplumsal cinsiyet kavramının biyolojik cinsiyet kavramından ayrılması, literatürde önemli bir tartışma konusudur. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet, yalnızca biyolojik ve anatomik özelliklerin ötesine geçerek, toplumsal normların bireylere yüklediği anlam ve rolleri incelemeyi hedeflemektedir. Bu ayrım, özellikle feminist düşünce ve toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından kritik bir öneme sahiptir. Özetle cinsiyet kavramı, bireyin doğuştan sahip olduğu genetik ve fiziksel özelliklerle tanımlanırken; toplumsal cinsiyet kavramı, bu özelliklerin toplumsal normlar ve kültürel değerlere göre anlamlandırılmasını ifade etmektedir.

Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet, bireylerin toplumdaki rollerinin nasıl belirlendiğini ifade etmektedir. Ayrıca, kadınların tarihsel olarak erkek

⁶ Yıldız Ecevit, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*, CEİD Yayınları, Ankara, 2021, s. 10.

⁷ Senem Kurt Topuz, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, İçinde ‘Toplumsal Cinsiyet ve İktidar’, ed. Asu Altunoğlu Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2019 s. 25.

⁸ Topuz, *a.g.e.* s. 25.

egemen toplumlarda genellikle daha düşük bir konuma yerleştirilmesi, bedenleri üzerinde kontrol uygulanması ve belirli rollere sıkıştırılmalarını ifade etmektedir. Buna örnek olarak; anne, ev kadını gibi kavramlar ile bu durumu açıklayan örnekler olarak ifade edilebilir.

Ecevit'e göre, toplumsal cinsiyet kavramı kullanılmaya başlandığı ilk yıllardan itibaren işe yaramasının nedeni, kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkileri eşitsizlik ve iktidar bağlamında (sınıfsallık ve ataerkillik) açısından analiz etmeyi amaçlamasıdır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet kavramı temel ve birincil bir iktidar alanı olarak anlaşılmıştır. Böyle bir bakış açısı, toplumsal cinsiyet farklılıklarının ve eşitsizliklerinin sabit olmadığını ve biyolojik özelliklerin toplumsal, ekonomik veya politik eşitsizlikleri meşrulaştırmadığını savunarak eşitsizliğin kökenini açıklamak isteyenler için ufuk açıcı olmuştur. Ayrıca, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki farkın vurgulanması ile, kadın hakları savunucularının tezlerini güçlendirmiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet, uluslararası ve ulusal kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri tarafından önce eşitlik, ardından farklılık feminizminin önemli bir kavramı olarak benimsenmiştir.⁹ Ona göre, toplumsal cinsiyet kavramı, günümüzde ciddi eleştiriler alarak daha siyasal bir konuma evrilmiştir. Bu siyasallaşmada, kavramın toplumsal cinsiyetin yalnızca kadınlardan ve erkeklerden beklenen roller ve davranış kalıplarına yönelik gönderme yapmasının dışında, aynı zamanda farklı anlamlar içerdiğine yönelik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Önceden cinsiyet farklılığı doğal bir olgu olarak görülürken, bugün ise bu iki cinsiyetin toplumsal söylem ve pratiklerle şekillendiği düşünülmektedir.¹⁰

Aylin Nazlı'ya göre, toplumsal cinsiyet davranışları, bedenlerde cisimleşir. Bu cisimleşme aracılığıyla, bireylerin bedensel pratiklerini feminen ve maskülen hale getiren sosyo-kültürel norm ve değerlere dayalı davranışlar ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda, bireylerin kendi bedenleri ve bedenleri aracılığıyla toplumla etkileşim kurdukları da ifade edilir.¹¹ Bununla birlikte, toplumsal cinsiyetlendirilmiş kadın bedeninin, çeşitli sosyal

⁹ Ecevit, *a.g.e.*, s. 9-10.

¹⁰ Ecevit, *a.g.e.*, s.10-11.

¹¹ Aylin Nazlı, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, içinde 'Toplumsal Cinsiyet ve Beden' ed. Asu Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s.60.

etkileşim alanlarında farklı sosyal değerlere ve normlara göre ‘bedensel davranışlar’¹² sergilemek zorunda kalması, onun toplumsal cinsiyetlendirilmiş farklı bedensel görünümünü de ortaya çıkarır. Bu bedensel görünüm, aslında toplum tarafından şekillendirilen fiziksel özellikleri ifade eder. Kadın bedeninin nasıl görüldüğü, toplumun kadınlara dair belirlediği değerler ve normlarla şekillenir. Yani, kadının bedeninin sadece biyolojik gelişimle değil, aynı zamanda toplumsal beklentilerle biçimlenen bir yapı olarak şekillendiğini ifade etmektedir.¹³ Dolayısıyla bu bağlamda bakıldığında kadın bedeni hem sembolik hem de maddi anlamda erkek egemenliğine tabi tutulan bir varlık olarak incelenmiştir. Aynı zamanda bu yaklaşım, kadının biyolojik varlığı ile bir bağlantı kurmaktadır.

“Toplumsal cinsiyetlendirilmiş beden, biyolojik bedenin, toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla, biyolojik bedenden toplumsal bedene dönüştürülmesidir. Toplumsal cinsiyetlendirilmiş beden, kadın ya da erkek bedenlerinin biyolojik cinsiyetini temel alan ve bunu, içinde yer aldığı toplumun sosyo kültürel çerçevesinde, rollere uyarlayan toplumsal cinsiyet normları aracılığıyla rollerini ve davranışlarını yerine getirecektir. Toplumsal cinsiyetlendirilmiş kadın bedeninin, toplumsal farklı etkileşim alanlarında, farklı sosyal değerlere ve normlara göre bedensel davranışları sergilemek zorunda kalması, onun toplumsal cinsiyetlendirilmiş farklı bedensel görünümünü de ortaya çıkarmaktadır.”¹⁴

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere kadın hem zihinsel hem de bedensel bakımdan toplumun beklentileri doğrultusunda bir kalıba sokularak, toplumun ona yüklediği cinsiyet rolleri ve normlara uygun davranması beklenmiştir. Toplumsal cinsiyetlendirilmiş beden kavramı, kadının biyolojik olarak kadın olmasının ötesinde, toplumun ona verdiği anlam ve rollerle şekillenir. Bu anlam, kadının toplumdaki yerini, yaşamını ve bedenini nasıl

¹² Bedensel davranışlar, toplumsal cinsiyet bağlamında bir toplumun kadınlar ve erkekler açısından belirlediği uygun davranışları ve normları yansıtabilir. Örneğin, bir toplumda kadınların daha kibar ve nazik hareketler yapması beklenirken, erkeklerin daha sert, güçlü ve kendine güvenen bir duruş sergilemesi beklenir.

¹³ Aylin Nazlı, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, içinde ‘Toplumsal Cinsiyet ve Beden’ ed. Asu Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2019, s.60-61.

¹⁴ Nazlı, a.g.e. s.74.

kullanacağını doğrudan etkiler. Yani, toplum kadınlardan belirli davranışlar ve bedensel tavırlar beklemektedir. Örneğin, bir kadının iş yerinde ciddi ve profesyonel davranması beklenirken, sosyal hayat içerisinde eğer çocuk sahibi ise daha çok anneliğe uygun davranışlar sergilemesi beklenir. Buna karşılık, bir erkeğin babalığa uygun davranışlarda bulunması norm olarak sunulmaz. Dolayısıyla bu durum, kadının toplumsal beklentilere uymak için bedenini nasıl kullandığını gösterir. Toplumsal cinsiyet kavramı, atanmış cinsiyetlerden bağımsız olarak bireylerin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunur. Ancak bu eşitlik anlayışının sağlanabilmesi için toplumsal normların ve beklentilerin sorgulanması, kadınların birey olarak özgürlüklerinin önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Bu süreç, yalnızca kadınların değil, tüm bireylerin toplumdaki rollerini yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılar. Burada vurgulanan husus, toplumsal cinsiyet kavramının, atanmış cinsiyetlerden bağımsız şekilde herkesin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunduğudur.

1.1.1 Ataerkil Düzendeki Toplum Hayatına Karışırken Kadın Olmak Üzerine

Ataerkil sistem, erkeklerin kadınları sömürdüğü, baskı uygulayarak egemen olduğu toplumsal yapı ve uygulamaların bütünü olarak ifade edilir. Bu sistemde erkekler, kadınların üretkenliğini hem ev içinde hem de ücretli işlerde denetim altında tutar. Dolayısıyla ataerkil ilişkiler kadınları ev ve çalışma yaşamında ikincil konuma itmelerine sebep olmaktadır. Zira bu sistem, sosyal ilişkilerde erkeğe üstünlük tanıyarak onu daha güçlü bir konuma yerleştirir.¹⁵

“Ataerkil bir toplumda erkek egemenliği, yapısal bir böl ve yönet politikasıyla güvence altına alınır. Kadınlar, cinsiyetçi çekirdek aile içine hapsedilerek ve hiyerarşik ergil yapının genel ilkesine bağımlı kılınarak

¹⁵ Elif Özlem Özçatal, *Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı*, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011, s.25.

birbirlerinden ve kadın olarak ezilmişliklerine ilişkin kolektif bir bilinçten uzak tutulurlar.”¹⁶

Eril düzen,¹⁷ ataerkil sistemin sürdürülebilirliği için erkeklere avantaj sağlarken, kadınların eşit konuma erişimini engelleyen yapısal bir çerçeve oluşturur. Bireysel düzeyde incelendiğinde, cinsiyet rolleri kavramı bu etkinin en belirgin örneklerinden biri olarak öne çıkmıştır. Ataerkil toplum yapısında kadınlar ve erkekler, toplumsal beklentilerle şekillenen belirli cinsiyet rollerine sıkı bir şekilde bağlanır. Dolayısıyla burada kadınlar, çoğunlukla ev ve bakım işlerine yönlendirilirken, erkekler daha çok kamusal ve ekonomik alanlarda baskın roller üstlenmektedir. Bu durum sonucunda, bireylerin kendilerini gerçekleştirme ve kimliklerini özgürce oluşturma süreçlerinde sınırlayıcı bir etki oluşturulmuş ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini güçlendirmiştir.

*“Ataerkil toplumlarda, bir kadın için anne olmak, olmamak ya da olamamak her zaman bir sorun teşkil etmektedir.”*¹⁸

Kadınlar genellikle ev içi sorumluluklarla ilişkilendirilir; annelik yapmak, ev işlerini yürütme ve aileye bakım sağlama gibi roller genellikle toplumsal olarak onlara yüklenmektedir. Dolayısıyla buna karşın, erkekler iş dünyasında ya da kamusal alanda daha güçlü ve söz sahibi olan baskın roller üstlenmektedir. Diğer taraftan bakıldığında bu tür rollerde kadınların kariyer yapma hedeflerini, kendilerini geliştirme potansiyellerini veya toplumsal hayata atılarak eşit şekilde katılmalarını oldukça zorlaştırmaktadır.

Toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü, ataerkil sistemin iş gücü kurallarını belirler ve şekillendirir. Bu kurallar ataerkil ilişkiler içerisinde kadınların çalışma yaşamında çeşitli biçimlerde dayatılır. Kadınlara daha düşük ücretler almasına ve onların formel eğitim düzeyini artırma

¹⁶ Juliet Mitchell- Ann Oakley, *Kadın ve Eşitlik*, Giriş, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.15.

¹⁷ Eril düzen, ataerkil toplumu tanımlayan bir kavram olarak ifade edilir. Fakat eril düzenden kasıt, yalnızca erkeklerin varlığını olumlayan bir tanım olarak düşünülmemelidir. Ataerkil düzenin sürekliliğine taş koyan cinsiyetlendirme, kadın ya da erkek, herkesi kapsamaktadır.

¹⁸ Gökşen Aras, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, içinde ‘Kadın ve İntihal Olgusu: Esther Greenwood ve Emma Bovary’, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ed. L. Gültekin. G. Güneş, C. Ertung, A. Şimşek Ankara, 2013, s.134.

konusundaki sosyal teşvikler almasının düşük tutulması ve iş yerindeki eğitim fırsatlarından tam anlamıyla yararlanamaması gibi olguların ortaya çıkması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Belirli iş ve mesleklere yasal olarak kısıtlayıcı olmasa bile kadınlar için kabul edilmez hele gelir, dolayısıyla bu durum işyerinde yükselme imkânları açısından kadınlar için bu fırsatların kısıtlanmasına neden olur.¹⁹ Bu unsurlar, ataerkil düzenin çalışma yaşamındaki eşitsizliğini pekiştiren unsurlar olarak karşımıza çıkartmaktadır.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet açısından, özellikle ataerkil düzende kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olamamalarını destekleyen bu hususların, iş yaşamından eğitim ve siyasete kadar pek çok alanda kendisini gösterdiği açıktır. Kadınların iş dünyasında karşılaştığı ayrımcılık ve baskılar, onların kariyerlerinde önemli pozisyonlara gelmelerini engellemekte ve bu durum, maaş ve yaşam standartları gibi pek çok alanda belirleyici bir etkiye sahiptir. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitsizliği elbette yalnızca iş hayatıyla sınırlı bir sorun değildir. Ataerkil düzende kadın olmanın etkileri, toplumsal yapının her alanında hissedilmektedir. Kadın ve erkek arasındaki farkların toplumsal olarak belirlenmiş rollerle yönlendirilmesi vb. sonuçları özetleyecek olursak, bu farkların toplumsal normlar ve değerlerle pekiştirilmesi, cinsiyet ayrımcılığının derinleşmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin yalnızca biyolojik bir farktan ibaret olmayıp, toplumsal olarak inşa edilen bir kavram olduğu gerçeği, daha adil bir toplumsal yapının inşası açısından kritik bir öneme sahiptir.

1.1.2 Şiddet, Taciz ve Baskılar

Toplumsal cinsiyet ile kadına yönelik şiddet arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği arttıkça, bunun yanında farklı şiddet türlerinin ortaya çıkma olasılığı da aynı oranda yükselmektedir. Bu noktada şiddet, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana sosyo-kültürel bir sorun olarak farklı biçimlerde kendini göstermiştir.²⁰

¹⁹ Özçatal, *Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı*, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011, s. 25.

²⁰ Ş. Uluocak, G. Gökulu, O. Bilir, N. Etizer Karacık, D. Özbay *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*, Paradigma Akademi, Ankara, 2014, s.8.

Kadına yönelik şiddet, kültürel, toplumsal ve ekonomik bağlamlardan bağımsız olarak evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti* eserinde kadınlara yönelik şiddetin, ayrımcı aile geleneklerinin, kadınların üreme haklarının kısıtlanmasının ve cinsel tercih ya da yönelimlere dayalı baskıların evrensel bir olgu olduğunu vurgular. Berktaş'a göre, bu tür kültürel baskılar, yalnızca belirli topluluklara ait olamayacak kadar yaygındır ve tüm dünyada kadınların karşı karşıya kaldığı ataerkil baskının sürekli ve kapsayıcı doğasını gösterir. Kadın sünneti, kadın ticareti, töre cinayetleri, tecavüz, aile içi şiddet ve cinsel istismar gibi uygulamalar, farklı coğrafyalarda benzer şekilde kadınları baskı altına alan ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren şiddet biçimleridir. Örneğin, Afganistan ve İran gibi ülkelerde, kadınların giyim kuşamlarına yönelik kısıtlamaları ihlal etmeleri durumunda uygulanan cezalar, ataerkil kültürlerin kadınları denetleme ve kontrol etme stratejilerinin birer örneğidir. Berktaş, tüm bu olguların, kadına yönelik şiddetin yalnızca bireysel eylemlerden ibaret olmadığını, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültürel ayrımcılıkla şekillenen, küresel bir şiddet yapısını ortaya koyduğunu belirtir.²¹ Ona göre, Hindistan, Çin gibi ülkelerde görülen dişi fetüs öldürme, yeni doğan kız çocuklarının öldürülmesi ve kötü beslenmesi, kadına yönelik şiddetin boyutlarının çok daha ciddi bir hal aldığını ve şiddetin soykırım düzeyine vardığını gösterir.²²

Ataerkil toplumlarda kadınlara yönelik fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik ve psikolojik şiddet yaygın ve ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkar. Yukarıda da bahsedildiği üzere, kadınlar, ev içi şiddet, cinsel saldırı, taciz, ekonomik kaynaklara erişimlerinin kısıtlanması, iş yaşamında ayrımcılık, manipülasyon ve tehdit gibi çok çeşitli şiddet biçimlerine maruz kalmıştır. Şiddet kavramını açacak olursak; genel anlamda, yasalara uymama, bireylere zarar verme, onur kırıcı veya hak ihlali içeren eylemler, birinin fiziksel ya da duygusal bütünlüğüne zor kullanarak zarar verme, huzuru bozma ve aşırı öfke sergileme gibi yıkıcı davranışlar vb. şeklinde ifade

²¹ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 61.

²² Berktaş, *a.g.e.* 61-62.

edilebilir.²³ Bu şiddet türleri, kadınların sürekli olarak ötekileştirilmesi ve baskılanması ile birleştiğinde, ataerkil toplumlarda kadınların sistematik olarak ikinci sınıf görülmesine ve toplumsal konumlarının zayıflatılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, bu durum günümüzde oldukça üzücü bir tablo ortaya koyar. Diğer taraftan, kadınların toplumsal statülerini güçsüzleştirmekle birlikte aynı zamanda özgürce yaşama haklarını ellerinden almaktadır. Ataerkil yapı, bu tür şiddet olaylarını normalleştirerek görmezden gelerek ya da suçluların caydırıcı cezalar almasını sağlamayarak kadınların bu döngüde kalmasına sebebiyet vermektedir. Saldırgan davranışların daha çok kadınlara ve çocuklara yönelik olduğunu gözlemek mümkündür. Bunun nedeni genellikle kadınlara yönelik saldırganlık toplum tarafından onay görmesi olarak ifade edilebilir. Çeşitli biçimlerde reklamlar, diziler ve kliplerde yer alarak şiddetin normalleştirilmesi yaygın hale getirilirken bu durum doğal karşılanır. Bir diğer değinilmesi gereken husus ise kadınlara en çok eşleri tarafından şiddet uygulandığı gerçeğidir. En çok da geleneksel cinsiyet rollerine sahip erkekler kadınlara şiddet uygularlar.²⁴

Elbette, ataerkil düzenlerde kadınların sürekli olarak baskılanması, sadece fiziksel şiddetle sınırlı kalmaz, aynı zamanda psikolojik şiddetin etkilerini de artırmakta ve gözler önüne sermektedir. Kadınların giyim tarzlarından davranış biçimlerine kadar geniş bir yelpazede ataerkil mekanizmalar denetim sağlamaktadır.

“Psikolojik şiddet, kadının üstesinden gelemeyeceği ya da yapmak istemediği beklentilerde ve isteklerde bulunulması ve kadının hakarete maruz bırakılması olarak tanımlanabilir. Aşağılama, kıskançlık, sevdiği şeylere ya da kişilere zarar verilmesi, duygusal ihtiyaçlarının karşılanmaması gibi davranışlar, psikolojik şiddet örnekleridir.”²⁵

Dolayısıyla, bu durum baz alınarak bakıldığında kadınların üzerindeki kontrol mekanizmasının güçlenmesine yol açmaktadır. Kadın bedeninin

²³ Ş. Uluocak, ‘Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet’, s.8.

²⁴ Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2015, s.162.

²⁵ Özge Sanem Özateş Gelmez, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları* (Ünite 8), içinde ‘Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Sonucu Olarak Kadına Karşı Şiddet’ ed. Asu Altunoğlu Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2019, s. 205.

cinselleştirilmesi, popüler kültürde ve medya alanında kadınların genellikle nesnelleştirilmesine neden olmaktadır. Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet*²⁶ adlı eserinde kadının toplumda nasıl nesnelleştirildiği ve bununla birlikte kadının özne olma mücadelesini derinlemesine incelemektedir. Burada bahsi geçen husus, Beauvoir'a göre 'öteki' olarak konumlandırılması, şiddetle bağlantılı olarak incelenebilir. Dolayısıyla bu husus erkeğin kadına yönelik egemenliğinin ve onun üzerindeki baskının pekiştirilmesinde yatan en büyük sebeplerdendir. Bu bağlamda erkeğin kadını nesne olarak tanımlaması, ayrıca ona kimlik ve rol biçmesi, kadınlar üzerindeki şiddetli etkilerinde temelini oluşturmaktadır. Ona göre, erkekler toplumsal yapılar içerisinde üstün olduklarını kabul ettirir. Dolayısıyla kadınlar bu yapıyı kabullenir bu sebeple çoğu zaman erkeğe bağımlı olmayı tercih eder. Bu durum sonucunda fiziksel ve duygusal şiddet biçimlerinde kendini gösterebilir. Kadının ekonomik bağımsızlığının olmaması, erkeğin şiddetli egemenliğini pekiştiren bir faktör olarak ifade edilir. Bir diğer ifade ile aslında kadınlar, erkeğin sunduğu maddi güvenceyi almak için onun şiddetini ve denetimini kabul etmek zorunda kalabilirler. Dolayısıyla bu türden bir ilişki kadının özne olma hakkını elinden alırken, şiddet ortamını ortaya çıkartır. Bu durum sonucunda, şiddetin kadının yaşamının bir parçası haline gelmesine yol açar. Beauvoir'ın düşüncesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca tarihsel bir sorun olmadığı aynı zamanda bu sorunun şiddet içeren toplumsal rollerinin, erkek egemen normlar ve yapılar tarafından şekillendiğini belirtmiştir.²⁷ Genel olarak, kadınların özne olabilmeleri için bu yapıları sorgulayıp aşmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Kadınların içinde bulundukları ataerkil toplumda, sahip olmaları gereken haklarının ellerinden alınması, beklentilerinin gerektiği gibi karşılanmaması ve kişisel haklarının sınırlandırılması, onların toplumsal rolleri ve bireysel özgürlükleri üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur. Bu durum, kadınların kendilerini ifade etme ve gerçekleştirme olanaklarını kısıtlayarak, toplumsal eşitsizliğin sürmesine yol açmıştır. Sonuç olarak,

²⁶ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet I*, çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.

²⁷ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet I*, çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 30.

erkekler, kadınlardan daha fazla güç, otorite ve ayrıcalığına sahip olmayı, sahip oldukları erki de kullanarak sürdürürler. Bu gücün sürekli beslenmesi, cinsiyetler arası eşitsizlikleri pekiştirerek, kadınları çoğu zaman ikincil bir konuma yerleştirir.²⁸ Dolayısıyla kadınlar, seslerini duyacak bir merci olmadığından ve üzerlerinde ki bu baskılardan ötürü çoğu zaman seslerini çıkartmaya yeltenmezler.

“Kadının maruz bırakıldığı şiddetin hangi toplumsal süreçlerde, nasıl üretildiğini tartışmaya açmak, erkek şiddetini, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olarak anlamaya yardımcı olacaktır. Şiddet eylemini üreten ve pekiştiren dinamikleri kültürel, ekonomik, yasal ve politik düzeylerde incelemek mümkündür. Kültürün yapılanmasında, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ortaya çıkartan değer yargılarının aynı zamanda kadına uygulanan şiddetin normalleştirilmesine zemin hazırladığını görmekteyiz.”²⁹

Birçok Orta Doğu ülkeleri, erkek egemen ve geleneksel aile yapılarının hüküm sürdüğü toplumlar olarak bilinmektedir. Kadına yönelik şiddet, cinsel ayrımcılık, ekonomik bağımsızlık eksiklikleri gibi sorunlar bu bölgedeki birçok toplumda belirgin bir şekilde görülmekte ve gün yüzüne çıkmaktadır. Kadına yönelik şiddet, cinsel ayrımcılık ve ekonomik bağımsızlık eksiklikleri, sadece Orta Doğu’da değil, Batı’da da yaygın sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi ülkelerde kadınlar, cinsel saldırılar, taciz ve aile içi şiddet gibi şiddet biçimleriyle karşılaşmakta, bu durum toplumsal eşitsizlikler ve ataerkil normların etkisiyle devam etmektedir. Bu bağlamda, ataerkil yapı hem Doğu’da hem de Batı’da kadınları baskı altında tutmaya devam etmektedir.

Dolayısıyla, şiddet, yalnızca bireyler arası gerçekleşen bir eylem olarak değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansıması olarak ele alınmalıdır. Kadına yönelik şiddet, toplumsal yapının, kültürel,

²⁸ Simge Saraç, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, içinde *Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet*, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ed. L. Gültekin. G. Güneş, C. Ertung, A. Şimşek Ankara, 2013, s.27.

²⁹ Gelmez, *a.g.e.*, s. 202.

ekonomik ve yasal düzeydeki dinamikleri tarafından üretilir ve pekiştirilir. Toplumun kültürel değerleri, ekonomik yapıları ve yasal çerçeveleri, kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran, hatta sıklıkla göz ardı eden bir zemin oluşturur. Bu yapılar, şiddetin sadece bireysel bir suç değil, toplumsal bir olgu olarak kabul edilmesine yol açan koşulları şekillendirir. Böylece bu değer yargıları kadını güçsüz, bir erkeğin korumasına, denetimine ve yöneticiliğine muhtaç bir varlık olarak inşa eder. Aynı kültürel çerçevede, erkeğin güçlü ve üstün olduğu, kadın üzerinde iktidar hegemonyası kurmasının ve ona sahip olmasının doğal bir durum olduğu anlayışı yaygındır. Bu anlayış, özel alan olarak görülen aile içindeki ilişkilerin erkeğin inisiyatifine dayandığı fikrini besler. Dolayısıyla, bu durum, kadına şiddet uygulamanın erkek için sıradan hale gelmesine ve şiddetin kişisel bir mesele olarak görülmesini yaygınlaştırır. Böyle bir ataerkil kültürde, kadınların yaşam biçimi erkeğin denetimine tabidir ve şiddet, bu denetimi sürdürmenin önemli bir aracı olarak ifade edilir.³⁰

Ataerkil toplumlarda kadınlar, kamusal alanlarda güvende olma konusunda genellikle endişe içerisinde olurlar bunun sebebi cinsel taciz, tecavüz ve diğer cinsel şiddet tehditleri, kadınların kamusal alanlarda özgürce hareket edebilmelerini kısıtlamaktadır. Gece sokakta yürümek, toplu taşıma kullanmak ya da yalnız başına seyahat etmek gibi günlük aktiviteler bile kadınlar için ciddi riskler olabilmektedir. Dolayısıyla ataerkil düzenin bu tür tehditlere karşı yeterli önlemi almaması sebebiyle, kadınların güvenlik içinde yaşama haklarını kısıtlamaktadır, ayrıca onları kamusal alanlardan dışlanmış hissetmelerine yol açmaktadır. Bu sorun, kadınların toplumsal hayatın çeşitli alanlarına katılımını sınırlandırmış, dolayısıyla onları dezavantajlı konuma getirir ve üzerlerindeki baskıyı ortaya çıkartır.

Ataerkil baskılar, her kadının deneyiminde aynı biçimde ortaya çıkmamaktadır. Irk, sınıf, etnik köken, din ve cinsel yönelim gibi kimlik unsurları kadınların yaşadıkları baskıları farklılaştırarak deneyimlerini şekillendirmektedir. Örneğin; beyaz tenli kadınların maruz kaldıkları ataerkil baskılar, ırksal azınlıklardan gelen kadınların deneyimlerinden farklılık

³⁰ Gelmez, *a.g.e.*, s. 203.

gösterebilir. Siyahi kadınlar hem ırkçılık hem de cinsiyetçilikle mücadele ederken, düşük gelirli kadınlar ekonomik sömürü ve ataerkil yapının baskısıyla aynı anda karşı karşıya kalmaktadır. Bu yaklaşım, ataerkil düzenin yalnızca cinsiyet değil, diğer kimlik unsurları temelinde de farklılaştığını göstererek kadınların maruz kaldıkları baskı ve ayrımcılıkların çeşitliliğini anlamak açısından kritik bir bakış açısı sunmaktadır.

Ataerkil sistem içerisinde kadınlar, genellikle siyaset ve karar alma mekanizmalarında büyük ölçüde yetersiz temsil görmektedirler. Siyasi süreçlere katılım ve güç pozisyonlarına erişim hakkı, çoğu kadın için sınırlandırılmış durumdadır. Bu kısıtlamaların başlıca sebeplerinden birisi, siyasi partilerdeki erkek egemen yapılarıdır. Erkekler çoğu zaman karar alma mekanizmalarında baskın pozisyonları elinde tutmakta ve bu sistemde kadınların ilerlemesi engellenmektedirler. Ataerkil yapı ve geleneksel cinsiyet rolleri, kadınların siyasetteki temsili ve liderlik pozisyonlarına gelmesini zorlaştırır. Kadınlara yönelik şiddet ve cinsel ayrımcılık gibi faktörler de bu eşitsiz yapıyı pekiştirmekte ve kadınların siyasette daha fazla yer alması gerektiği gerçeğine rağmen, eşitsizlik devam etmektedir. Dolayısıyla, kadınlara yönelik toplumsal önyargılar ve siyasetteki kadın lider sayısının düşük olması, bu yapının sürekliliğini sağlamaktadır. Bu eksiklikler, kadınların yetersiz temsil edilmesine yol açarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ve kadınların yaşadığı sorunların gündeme getirilmesinde önemli bir engel oluşturmaktadır. Dolayısıyla kadınların cinsiyet ayrımcılığının öne çıkmasına neden olmakta, bu da ataerkil yapının kadınlar üzerinde kurmuş olduğu baskıların etkisini göstermektedir.

Genellikle kadınların daha az söz sahibi olmalarına yol açan, siyasal, sosyal ve kültürel karar mekânlarında kadınların temsilinin genellikle düşük ifade edilmelerine karşın, kadınlar kendilerini ifade etme konusunda, siyasette, iş dünyasında veya diğer güç pozisyonlarında yeterince temsil edilmediklerinde, toplumun yarısının ihtiyaçları ve sorunları göz ardı edilmiş olur. Dolayısıyla bu tür sorunlar toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusundaki mücadeleleri, bu tür yapısal engellerin aşılması ve kadınların toplumda görünür kılınması açısından kritik bir önem taşır.

Kadınlar ataerkil toplumlarda, ekonomik bağımsızlıklarını ele almakta zorlanırlar. Kadınların iş gücüne katılımı kısıtlı olmakla birlikte genellikle düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmaları beklenir.³¹ Kadınların, iş yerlerinde cinsiyet ayrımcılığıyla karşı karşıya kalması ve ücret eşitsizliği gibi sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır. Bununla birlikte kadınların ekonomik olarak bağımsız olmaları ve kendi hayatlarını özgürce yönetmeleri zorlaşır bir hal almıştır. Ayrıca, ataerkil düzenin dayattığı (çocuk, yaşlı, hasta bakımı gibi) bakım emeği büyük oranda olan işler, kadınların üzerine yüklenmiştir. Bu da onların iş gücüne katılımlarını ve ekonomik bağımsızlıklarını daha da sınırlar bir hal almaktadır.

Reklam sektörünün simgesel üretimi, büyük ölçüde kadın bedeninin denetimi üzerine kuruludur. Medya ve popüler kültürde kadınlar, genellikle cinselleştirilmiş rollerde ve güzellik/çirkinlik ekseninde temsillerle gösterilmektedir. Bu durumun temel nedeni, ataerkil toplumlarda medyanın kadın bedenini bir meta olarak kullanarak tüketim kültürünün bir parçası haline getirmesi ve kadınların çoğunlukla dış görünüşleriyle değerlendirilmesidir. Bu bağlamda, kadın bedeni, reklamlar ve medya aracılığıyla bir ticaret nesnesine dönüştürülür.³² Bu da şiddetin bir başka yönünü göstermektedir. Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet, kadına yönelik şiddet ve ataerkil yapılar arasındaki ilişki, ataerkil toplumların içerisinde her alanında derin ve yapısal etkiler yaratmıştır. Kadına yönelik şiddet yalnızca bireysel bir eylem değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve yasal yapılarla pekiştirilmiş bir sorundur. Kadınlar, fiziksel, psikolojik ve ekonomik şiddetle karşı karşıya kalarak toplumsal konumlarını kaybeder ve eşitsizlik yeniden üretilir bir hal alır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet eşitliği için yapısal bir dönüşüm gerekmektedir. Kadınların daha güçlü bir temsili olması ve kamusal alanda güvenli bir varlık gösterebilmeleri için ataerkil yapılar sorgulanmalı ve dönüştürülmelidir. Siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda kadınların eşit haklara sahip olması, toplumsal refahı artıracak ve kadınların özgürlüğünü

³¹ Bkz. Gökhan Savaş, *Türkiye’de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı*, Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, 2018, s. 106.

³² Seda Öz Yıldız, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, (Ünite1) Anadolu Üniversitesi Yayınları, ed. Asu Altunoğlu, 2019, s.10.

sağlayacaktır. Bu anlamda, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesi, sadece kadınların değil, tüm toplumların kalkınması ve insan haklarının korunması adına kritik bir öneme sahiptir. Dolayısıyla kadınların toplumsal yapının her alanında eşit bir şekilde yer alabilmesi, toplumsal adaletin sağlanması açısından temel bir koşul oluşturmaktadır.

1.1.3 Kadınların Eğitim Haklarına Erişimindeki Eşitsizlikler

Ataerkil düzen, eğitim alanında da kadın ayrımcılığına zemin hazırlar. Ataerkil toplumlarda kız çocukları, erkek çocuklara göre eğitimde daha dezavantajlı bir konumda olabilirler. Aileler, kız çocuklarının eğitimi erkeklerinki kadar önemsemez ya da eğitim yerine evlenmeye ve ev içi görevlerle ilgilenmeye yönlendirebilirler. Bu eşitsizlik, kadınların meslek sahibi olmalarını, ekonomik bağımsızlık kazanmalarını ve toplumsal hayata tam anlamıyla katılmalarını engeller. Bu eğitimsizlik düzeyi aynı zamanda, kadınların hakları konusunda da bilgi edinmesinin önüne geçmekte, ataerkil düzenin devamını sağlayan önemli bir mekanizma olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla, bu durum kadınların kariyer fırsatlarını sınırlamakta ve ekonomik bağımsızlık kazanmalarını zorlaştırmaktadır.

Toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin en belirgin örneklerinden birisi Kadınların eğitim haklarına erişimindeki eşitsizlikleri oluşturmaktadır. Bu eşitsizlik, sosyo-ekonomik, kültürel ve politik etmenlerle pekişmekte, kadınların eğitim süreçlerine katılımını ve kariyer olanaklarını kısıtlamaktadır. Eğitim hakkına erişimdeki cinsiyet farklılıkları, yalnızca bireysel değil, toplumsal kalkınmayı da olumsuz etkileyen derin bir sorun olarak ele alınmalıdır.

Eğitim hakkı, aynı sağlık hakkı gibi, bireyin yaşamını insani olanaklarını gerçekleştirebilerek sürdürmesi için temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Ancak geleneksel cinsiyet rolleri, kadınlara eş ve anne olmanın ötesinde roller tanımayarak onları ev işlerine yönlendirmekte, fiziksel olarak erken gelişen kız çocuklarının dış dünyaya açılmasını ayıp olarak nitelendirmekte ve erken yaşta evlilikleri normalleştirerek toplumsal cinsiyet ayrımcılığını derinleştirmektedir. Bu toplumsal tutumlar, kız çocuklarının

okula kaydolmalarını veya örgün eğitimlerini tamamlamalarını engelleyerek eğitim haklarına erişimlerini kısıtlamaktadır.³³

Ataerkil düzenin baskın olduğu birçok toplumda, genellikle ‘eğitimsiz evlilikler’³⁴ ve aile yapıları kadınları ikincil bir konuma itmektedir. Dolayısıyla kadınlar evlilik ilişkilerinde erkeğin iktidarına boyun eğmeleri gerektiği düşüncesiyle yetiştirilirken, toplumsal iş bölümünde ev içi sorumlulukları üstlenmeleri beklenmektedir. Buna karşılık olarak, erkekler ailenin ekonomik sağlayıcısı ve dış ilişkilerde karar verici konumundadırlar. Kadınların ev içinde karşı karşıya kaldıkları bu iş bölümü, dış dünyada kendilerini gerçekleştirme imkânlarını kısıtlamakta ve ekonomik bağımlılıklarını artırmaktadır. Üstelik ev içi emeğin maddi karşılığının olmaması da kadınların bu bağımlılıklarını pekiştirmektedir. Bu durum, ataerkil toplumlarda, eğitimsiz evliliklerin ortaya çıkmasını sağlayarak aile yapıları üzerinden, kadınları hem ev içi sorumluluklarla hem de ekonomik bağımlılıkla kısıtlayarak toplumsal ve bireysel anlamda ikincil bir konuma itilmesine neden olmuştur.

Ataerkil düzenin parçası olan aileler, eğitim hakkından mahrum bırakılan kız çocuklarını, toplumsal cinsiyet rollerine sıkı sıkıya bağlı bir yaşam biçimine yönlendirerek bu durumu nesiller boyu sürdürmektedir. Bu da toplumsal gelişimi olumsuz etkileyerek kadınların bağımsızlıklarını kazanma fırsatlarını kısıtlamaktadır. Aynı şekilde, erkekler de belirli güç ve sorumluluk rollerini üstlenmeleri gerektiğine dair güçlü bir toplumsal beklenti ile karşı karşıya kalmışlardır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ataerkil yapılarda yalnızca kadınları değil aynı zamanda erkekleri de zaman zaman baskı altına alan bir yapı olarak da görülebilir. Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* adlı eserinde 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında, Osmanlı’da erkeklerin, şeriat yasalarının kadınlar üzerindeki baskılarına karşı protestolarını dile getirmeye başladıklarını ifade eder. Bu erkekler, kadınları çok eşlilik, cariyelik, boşanma ve denetim altındaki sosyal hayatla sınırlayan

³³ Gelmez, *a.g.e.*, s. 198.

³⁴ “Eğitimsiz evlilikler” ifadesi, genellikle eğitim düzeyi düşük olan bireylerin evliliklerini tanımlamak için kullanılan bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu ifade, evlilikleri eğitim seviyesi açısından dezavantajlı olan bireylerin oluşturduğu evlilikleri anlatmak için kullanılmaktadır.

Osmanlı ataerkil düzenine karşı çıktıklarını ancak bu başkaldırının, yalnızca kadınların hakları için değil, aynı zamanda erkeklerin de geleneksel aile düzeninden kurtulma ve özgürleşme isteğiyle ilgili olduğunu ifade eder.³⁵ Sözlerine şöyle devam eder:

“Kısacası, geleneksel Osmanlı hayatının baskıcı kurallarından kurtulmak, özgür olmak derdindedirler. Bu İsteğe ne yüzeysel bir Batı kopyacılığı, ne de Stone’un ileri sürdüğü gibi, çekirdek aile içerisinde “duygusal bireycilik” arayışı denebilir. Adını koymak gerekirse, bu tam anlamıyla, ailedeki Osmanlı ataerkil düzenine erkek başkaldırısının bir biçimidir.”³⁶

Dolayısıyla bu başkaldırı, sadece kişisel özgürlük talebi değil, aynı zamanda Osmanlı'daki ataerkil yapıya karşı bir isyan şeklinde ifade edilmektedir.

Kalıplaşmış roller, toplumun her alanına nüfuz ederek yalnızca bireyler üzerinde değil, ekonomik ve sosyal yapılar üzerinde de etkili olmaktadır. Böylece cinsiyet eşitsizliği kalıcı hale gelmektedir. Bu döngünün kırılması ise eğitimde eşitliğin sağlanması, toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili farkındalığın artırılması ve ataerkil yapının yeniden sorgulanmasıyla mümkündür.

“Kadınların eğitimi uluslararası düzeyde insani gelişmenin temel göstergelerinden biridir. Eğitim seviyeleri yükseldikçe kadınlar, daha önce evle sınırlı kalan ilgi, beceri ve bilgilerini artırma şansı bulmakta, çalışma yaşamına ve karar mekanizmalarına katılım olanakları artmaktadır.”³⁷

Eğitim, kadınların ekonomik bağımsızlık kazanmalarına, sosyal haklarını daha etkin kullanmalarına ve toplumsal düzeyde daha güçlü bir temsil edinmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, kadınların eğitimi, sadece bireysel bir gelişim değil, aynı zamanda toplumların genel kalkınması ve refahı için kritik bir öneme sahiptir.

³⁵ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 189-190.

³⁶ Kandiyoti, a.g.e. s.191.

³⁷ Gelmez, a.g.e., s. 199.

Kadınların herhangi bir nedenle eğitimden yoksun bırakılması, temel ve vazgeçilmez bir insan hakkının ihlali anlamına gelmektedir. Bu nedenle, eğitime erişimleri çeşitli engellerle sınırlanan kadınların eğitim haklarını tam anlamıyla kullanabilmeleri için gerekli çabaların hızlandırılması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı içeren değer ve yaklaşımların eğitim yoluyla değiştirilmesini sağlamak üzere yapıcı politikaların hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.³⁸

Connell'in *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı eserinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hem ekonomik hem de sosyo-kültürel boyutlarını açıklamak adına güçlü bir çerçeve ortaya koymuştur. Connell'a göre, cinsiyet eşitsizliğinin bireysel davranışlardan ziyade, yapısal ve sistematik bir sorun teşkil ettiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda bu eşitsizlik düzeyinin bir yerden diğerine farklılık gösterdiğini vurgulamış bununla birlikte bu eşitsiz gelir örüntüsünün uluslararası olduğunu da oranlarla ortaya koyarak desteklemiştir. Ayrıca bu farklılıkların nedenlerinden birinin de eğitim ve öğretimden yararlanma fırsatının eşit olmayışına bağlamıştır. Bu bağlamda bakıldığında kadınların ekonomik hayatta karşılaştıkları dezavantajlar, özellikle eğitim ve iş gücüne katılımdaki eşitsizlikler ve ayrımcılık örnekleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin çok boyutlu yapısını gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla kadınların eğitim ve meslek edinme olanaklarından erkeklere kıyasla daha az yararlandığını gösteren istatistikler sunmuş ve ekonomik hayattaki cinsiyet eşitsizliklerinin kaynağına işaret etmiştir. Ayrıca Connell, eğitime erişim ve istihdam olanaklarının toplumsal cinsiyet eşitliği için kritik bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Onun iktidar ilişkileri teorisi, bu durumu açıklamada önemli bir araç ortaya koymuştur. Dolayısıyla Connell'in yaptığı analizler, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için eğitime erişim, iş gücüne adil katılım ve ekonomik bağımsızlık gibi somut adımların önemini vurgulamıştır.³⁹

Kadınlar, ataerkil sistem içerisinde yalnızca fiziksel işlerin değil, aynı zamanda duygusal yüklerin de sorumluluğunu taşımaktadır. Ev içi huzurun

³⁸ Gelmez, *a.g.e.*, s. 199.

³⁹ R W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019, s. 29-35.

sağlanması, aile üyelerinin duygusal ihtiyaçlarının karşılanması, çocukların bakımı ve eğitiminin desteklenmesi gibi görünmez işler, genellikle kadınların sorumluluğunda görülmektedir. Bu durum, kadınların hem iş yerinde hem de evde iki kat fazla bir yükü karşılaştıklarına neden olmaktadır. Fakat bu emek, toplumsal anlamda tam olarak yeterince takdir edilmemekte ve kadınların kendilerine zaman ayırmalarını, ayrıca kariyerlerinde ilerlemelerini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte kadınlar, ataerkil düzene karşı çıkan toplumsal hareketlerde ve değişim süreçlerinde önemli roller üstlenmektedir. Ancak bu hareketler içerisinde bile zaman zaman ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Feminist hareketler, kadınların haklarını savunmak ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için büyük mücadeleler vermektedir. Fakat kadınların liderlik pozisyonlarına erişimi ve bu hareketler içerisinde erkek egemen yaklaşımlara karşı ses çıkarabilmeleri oldukça zor bir durumdur. Ataerkil düzen, kadınların bu tür direniş hareketlerinde tepkisel baskıların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde kadınların örgütlenmesi ve sosyal protesto haklarını kullanmaları bile bir tehdit olarak görülmekte ve engellenmektedir. Dolayısıyla, ataerkil düzen, kadınların hayatının birçok alanında ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu noktada, kadınların eğitim haklarının önemi büyük bir vurgu taşımaktadır. Eğitim, kadınların yalnızca bilgi ve becerilerini geliştirmelerine değil, aynı zamanda toplumsal hayatta aktif ve eşit bir rol üstlenmelerine olanak sağlamaktadır. Kadınların eğitim hakkı, cinsiyet eşitliğini sağlamanın temel taşlarından birisidir. Çünkü eğitilmiş kadınlar daha sağlıklı, daha bağımsız ve daha güçlü bir toplum inşa etmeye katkıda bulunurlar. Eğitim, kadınların sadece iş gücüne katılımını artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasi düzeyde de daha fazla fırsat ve olanak sağlamalarına zemin hazırlar.

Sonuç olarak, kadınların eğitim alması, onların ekonomik bağımsızlık kazanmalarını, karar alma süreçlerine katılımlarını ve toplumsal hayatta daha görünür olmalarını sağlar. Ayrıca, eğitilmiş kadınlar, çocuklarına daha iyi bir eğitim sağlama kapasitesine sahip olurlar. Böylece nesiller arası eğitim farklarını azaltarak daha eşitlikçi bir toplumun temellerini atmış olurlar. Ancak, eğitim hakkı hala dünya çapında birçok kadının karşılaştığı büyük bir

engel olmaya devam etmektedir. Eğitimdeki eşitsizlikler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kız çocuklarının okula erişimini sınırlayan toplumsal, kültürel ve ekonomik engellerle daha da derinleşmektedir.

1.2 Kadın Haklarının Kazanımlarının Feminist Teorideki Yeri

Kadın haklarının kazanımları, feminist teorinin merkezinde yer almaktadır ve bu teorinin gelişimi ile birlikte şekillenmiştir. Feminist teori, kadınların tarih boyunca maruz kaldığı eşitsizlikleri analiz ederken, bu eşitsizlikleri gidermek için çeşitli stratejiler ve çözümler önermektedir. Kadın haklarının kazanımları, feminist hareketlerin temel başarılarını oluşturmuştur. Aynı zamanda bu başarılar, kadınların sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanlarda eşit haklara sahip olmasını hedefleyen mücadelenin bir parçasını ifade etmektedir. Bu noktada, feminist hareketlerin tarihsel bağlamda elde ettiği kazanımların önemine vurgu yapmak gerekir. Kadın hakları, yalnızca hukuki düzenlemelerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal bilinçlenme, eğitim, ekonomik bağımsızlık ve siyasette temsil gibi alanlarda da gelişim göstermiştir. Bu kazanımlar, kadınların toplumsal hayatta daha görünür hale gelmelerini sağlamış ve hak mücadelesinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Feminist teorinin önerdiği stratejiler, bu kazanımların sürdürülebilirliği ve daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için önemli bir zemin oluşturmaktadır. Böylece, feminist hareketler, yalnızca kadınların değil, aynı zamanda toplumun genelinde eşitlik ve adalet arayışına yön vermeyi hedeflemektedir.

Feminist hareketlerin en temel hedeflerinden birisi, kadınların toplumsal konumlarını iradeleriyle belirlemesi ve kişiliklerini istedikleri gibi geliştirebilmeleridir.⁴⁰ Bu durum, birey olarak kadınların kendi yaşamlarına dair karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynamalarını sağlamanın yanı sıra, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Genel olarak bu anlama gelen:

⁴⁰ Gisela Bock, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, (İstanbul: Şefik Matbaası, 2004), 98. Akt, Doğru, *Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar*, 2023, s. 250.

“Feminizm kavramının felsefi kökeni 17. yüzyıl Avrupası’na dayanmakla birlikte, sistemli feminist teorisinin doğuşu 19. yüzyılda gerçekleşebilmiştir.”⁴¹

Bu dönemden itibaren, kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi hakları üzerine düşünceler geliştirilmiş ve bu hakların tanınması için çeşitli hareketler başlamıştır. Feminist mücadele 20. yüzyıl döneminde üç ana aşamadan geçmiştir. Bunlar; birinci dalga, ikinci dalga ve üçüncü dalga olarak ele alınmıştır. Birinci dalga, kadınların eşit haklar talep ettiği ve hukuki eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedeflediği bir dönemdir. İkinci dalga ise, toplumsal ve kültürel eşitsizliklere dikkat çekmiş ve kadınların farklılıklarının tanınmasını savunmuştur. Üçüncü dalga ise, kimlik farklılıklarına dayalı yaklaşımlarla, ırk, sınıf ve cinsel yönelim gibi faktörlerin de feminist mücadelede dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu aşamalar, feminist hareketin daha kapsayıcı ve çok yönlü bir hale geldiğini bizlere göstermiştir.⁴² Dolayısıyla, feminizm ve toplumsal cinsiyet, birbirleriyle çok yakın bir ilişki içerisinde.⁴³ Feminizm, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin merkezinde yer alırken, toplumsal cinsiyet kavramı da bu mücadelenin anlaşılması için kritik bir çerçeve sunar. Feminizm, kadınların toplumsal konumlarını, haklarını ve deneyimlerini sorgularken, toplumsal cinsiyet normları ve rolleri de bu sorgulamanın temel unsurları arasında yer almıştır.

Feminist hareketler açısından, iki aşamayı ifade eden, birinci ve ikinci dalga feminizm arasındaki farkta belirli bir süreklilik ve evrim süreci gözlemlenmektedir. Birinci dalga feminizm, genel olarak kadın eşitsizliğine odaklanmış ve eşit siyasi, ekonomik ve benzeri hak talepleri etrafında şekillenmiştir. Ancak, Birinci ve İkinci Dünya savaşları sonrasında bu süreçte bir duraklama dönemi yaşanmıştır. 1960’lı yıllardan itibaren ortaya çıkan

⁴¹ Phillips, 1; Berktaş, 4. Akt, Doğru, *Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar*, 2023, s. 250.

⁴² Gülriz Uygur, Nadire Özdemir, “Giriş”, içinde *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, ed. Gülriz Uygur, Nadire Özdemir, Ankara, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, 2019, s.8-9; Ahu Sumbas, “Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset”, içinde *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, editörler: Aksu Bora, Şengül İnce, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2021), s.130-133. Aktaran. (Doğru, 2023, s. 250).

⁴³ Doğru, *Türkiye’de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar* 2023, s. 251.

ikinci dalga feminizm, yalnızca eşitlik odaklı bir yaklaşımın ötesine geçerek kadınlık kavramı etrafında çok çeşitli konuları tartışmaya açmıştır. Bu konular arasında ev içi emek, ev içi şiddet, kadın cinselliği, kültürel kimlik, kürtaç, doğum kontrolü, annelik, çocuk bakım hizmetleri, anaerkil toplum yapısı ve kültürel dönüşümün sağlanması yer almaktadır.⁴⁴ Bu bağlamda, asıl vurgulanan husus, feminist dalgaların kadın haklarının kazanım süreçlerini incelemektir. Ayrıca, feminist kuramcılarının perspektifinden bakarak, kadınların karşılaştığı eşitsizliklerin birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminizm çerçevesinde nasıl değerlendirildiği ele alınmaktadır. Bu üç aşama, kadınların toplumsal ve bireysel haklarının gelişiminde önemli dönüm noktaları olarak belirginleşmektedir.

Özetle, feminizmin tarihsel gelişimi, genellikle üç kronolojik dalgaya ayrılır. Bu dalgalar I, II. ve III. feminist dalga olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçler, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır. Bu uzun süre zarfında, kadınlar farklı anlayışlardan, kuramlardan ve ideolojilerden etkilenmiş ve bu etkileşimler, kadın hakları taleplerini ve amaçlarını gerçekleştirdikleri hareketleri doğrudan veya dolaylı olarak şekillendirmiştir. Feminizmin tarihsel gelişiminin belirli aşamalara ayrılmasının bir diğer nedeni ise, kadınların ve feminist grupların farklı zaman dilimlerinde değişen talepleri ve isteklerinin yanı sıra ataerkil ve kapitalist sistemlere karşı ortaya koydukları tepkilerin zamanla farklılaşmasıdır.⁴⁵ Bu değişimler, feminist hareketlerin yönünü, hedeflerini ve stratejilerini dönemin toplumsal ve ekonomik koşullarına göre evrimleştirmiştir. Bu üç dalgaının aşamalarının detayları ilerleyen bölümlerde verileceği için bu bölümde detaylara yer verilmeyecektir.

1.2.1 I. Feminist Dalga

Birinci dalga feminizm, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında gelişen, kadınların temel siyasi haklarını kazanma yönünde odaklanan

⁴⁴ D. Çiğdem Sever, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, içinde *Anayasa Mahkemesi'nin Kadın-Erkek Eşitliği Yaklaşımına Bir Eleştiri*, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ed. L. Gültekin. G. Güneş, C. Ertunç, A. Şimşek Ankara, 2013, s.35.

⁴⁵ Gün Taş, *Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri*, Akademik Hassasiyetler, 2016, s. 166.

feminist hareketler bütünüdür. Bu dönemde feministlerin temel hedefleri arasında oy hakkı, eğitimde eşitlik, mülkiyet hakları ve medeni haklar yer almaktaydı. Birinci dalga feminizm, kadınların kamusal alanda daha fazla görünürlük kazanması ve toplumsal rollerinin genişletilmesi amacıyla mücadele yürütmüş, bu bağlamda çok sayıda kadın örgütü kurulmuştur. Bu süreçte kadın hakları savunucuları, kadınların yalnızca siyasi ve ekonomik değil, aynı zamanda sosyal haklara da erişiminin gerekliliğini vurgulamışlardır.

Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Savunusu* (*A Vindication of the Rights of Women*) adlı eserinde öne sürdüğü talepler temelinde şekillenmiştir. Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda, bu talepler kadınların toplumsal hayatta eşit haklara sahip olmaları için gerekli görülen asgari haklar olarak değerlendirilmiştir. Birinci dalga feminizm, daha aktif ve hak sahibi bireyler olarak varlık göstermelerine zemin hazırlayan bir hareket olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.⁴⁶ Kadın hareketlerinin modernizm ile birlikte ortaya çıktığı düşüncesi, akademik literatürde tartışmalı olmakla birlikte literatüre yön veren güçlü bir anlatı olarak kabul görmektedir. 19. yüzyılda klasik liberalizm düşüncesinden esinlenerek, birinci dalga feminizm olarak tanımlanan hareketin temel talepleri belirginleşse de feminist düşüncenin kökenlerinin bu dönemin çok öncesine dayandığını ve belirgin bir isimlendirme yapılmamış olsa dahi bazı feminist fikirlerin daha önceki dönemlerde var olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁷ Bu yaklaşım, kadınların tarih boyunca maruz kaldıkları eşitsizliklere karşı geliştirdikleri tepkilerin, modernist kadın hareketinin temel taşlarını oluşturduğunu göstermektedir.

*“Feminist yazında aynı zamanda Eşit Haklar Feminizmi olarak da geçen Birinci Dalga Feminizminin çıkış noktasında Fransız Devrimi, klasik liberalizmin düşünce temelleri ile erken sanayi toplumunun etkilerini görmek mümkündür.”*⁴⁸

⁴⁶ Gün Taş, *Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri*, s. 167.

⁴⁷ Seda. Öz Yıldız, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, (Ünite1) Anadolu Üniversitesi Yayınları, ed. Asu Altunoğlu, 2019, s.7.

⁴⁸ Öz Yıldız a.g.e., s.8.

Fransız Devrimi, özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerlere dayanan bir toplumsal değişim süreci başlatmış ve bu dönemde kadınların hakları konusunda farkındalık artmıştır. Aynı şekilde, klasik liberalizmin bireysel özgürlük ve eşitlik gibi temel ilkeleri, kadınların toplumsal ve siyasi eşitlik taleplerinin şekillenmesine olanak tanımıştır. Erken sanayi toplumunda ise, kadınların iş gücüne katılımı ve işçi hakları gibi konularda yaşanan değişimler, toplumsal eşitlik arayışını daha da güçlendirmiştir. Bu tarihsel ve düşünsel arka plan, Birinci dalga feminizminin temel ideolojik çerçevesini oluşturmuş ve kadınların eşit haklar için verdikleri mücadelenin temelini atmıştır.⁴⁹

Birinci dalga feminizm kapsamında yer alan kadın hareketleri, farklı ülkelerdeki ortaya çıkışları, gelişim dinamikleri ve ulaştıkları sonuçlar açısından belirli farklılıklar göstermektedir. Ancak, genel olarak 19. yüzyıl feminist hareketlerinin ortak paydası, kadınlar ile erkekler arasındaki siyasi eşitlik ve yasal eşitlik talepleri olarak tanımlanabilir. Bu dönem, kadınların toplumsal ve siyasi alanda görünürlük kazanma mücadelesinin yanı sıra, temel haklarının tanınması için verilen çabaları da içermektedir. Dolayısıyla, Birinci dalga feminizm, kadınların eşit haklar talep etme ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki mücadelesinin temellerini atmış, bu alandaki ilerlemenin önünü açmıştır.⁵⁰

Feministler, aydınlanma döneminin etkisiyle erkeklerin sahip olduğu doğal hakların kadınlar tarafından da talep edilebileceği umudunu taşımaktaydılar. Bu umut, özellikle aklın her bireyde eşit olduğu fikrine dayanmaktaydı. Ancak, Doğal haklar doktrinini geliştiren ve uygulayan “erkek” teorisyenler, feministlerin savunduğu bu fikirleri desteklememiştir.⁵¹ Bu durum, feminist hareketlerin karşılaştığı zorlukları ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin tarihsel bağlamını anlamak açısından önemli bir gösterge sunmaktadır. Aydınlanma düşüncesinin sunduğu eşitlik anlayışına rağmen, kadınların haklarının yeterince tanınmaması, feministlerin bu dönem boyunca verdikleri mücadelelerin temellerini oluşturmuştur. Bununla

⁴⁹ Öz Yıldız *a.g.e.*, s.8.

⁵⁰ Öz Yıldız, *a.g.e.*, s. 8

⁵¹ Donovan, *Feminist Teori*, s.22.

birlikte, kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiği fikri, erkek egemen toplum yapısının ve geleneksel cinsiyet rollerinin direnişiyle karşılaşmıştır. Erkek düşünürler, kadınların toplumsal rollerini ev içi sorumluluklarla sınırlandırarak, kamusal ve siyasi alandaki eşitliği reddetmişlerdir. Erkek egemen toplum yapısı ve geleneksel cinsiyet rolleri, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olma taleplerini desteklememişlerdir. Dolayısıyla bu düşünce, liberal feministlerin mücadelesine büyük bir engel oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Rousseau, düşünce tarihinde eşitlik filozofu olarak anılmasına rağmen, kadınları ikinci plana atması ve bu tutumuna yönelik eleştiriler, onun tarihsel konumuyla ilgili olarak yaşadığı dönemin etkisiyle haksız eleştiriler olarak değerlendirilmiştir. Ancak feminizmin tarihi, Rousseau'dan çok daha öncesine dayanmaktadır. Örneğin; Rousseau'nun kadın eğitimi eşlerini hoşnut tutmalarıyla sınırlı görmesine karşın, dönemin feministleri kadınlara erkeklerle eşit eğitim verilmesi için mücadele etmişlerdir. Bu durum, kadınların toplumsal ve bireysel hakları açısından feminist hareketlerin tarihsel öncüllerinin önemini ortaya koymuştur.⁵²

*“Erkek ile kadının eşit, görevlerinin de aynı olduğunu belli belirsiz bir biçimde ileri sürmek, tımturaklı boş laflar etmek, buna yanıt verilme- dikçe, hiçbir şey söylememiş olmak demektir”*⁵³

Rousseau'ya göre, kadın ve erkeğin beraber sahip oldukları her şey insan türüyle bağlıdır. Bu, insanlığın ortak özelliklerini ve haklarını ifade eder. Ancak Rousseau, kadın ve erkeğin sahip oldukları her şeyin cinsiyete bağlı olduğunu dile getirerek, cinsiyetler arasındaki farklılıkları vurgulamaktadır. Dolayısıyla, onun görüşüne göre kadın ve erkek, ortak olarak sahip oldukları niteliklerde eşitlik arz ederken farklı olan özelliklerinde kıyaslanamaz bir konumda bulunmaktadır.⁵⁴ Bu yaklaşım, Rousseau'nun kadınların

⁵² Seyran Gürsoy Çuhadar, *Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau*, Emek Araştırma Dergisi, 2017, s.146.

⁵³ Rousseau, J. J. (2011) *Emile* (çev. Y. Avunç.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı. s.518 aktaran; Seyran Gürsoy Çuhadar, *Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau*, Emek Araştırma Dergisi, 2017, s.149.

⁵⁴ Çuhadar, *Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau*, s.149.

toplumsal rolleri ve hakları konusunda geleneksel ve erkek egemen bir perspektife sahip olduğunu göstermektedir.

Liberal feministlerin savunduğu temel ilkeler arasında öncelikle eşit eğitim hakkı bulunmaktadır. Liberal feministler, kadınların erkeklerle eşit seviyede eğitim alması gerektiğini vurgulamışlardır. Onlara göre, kadınların eğitilmemesi, potansiyellerinin körelmesine ve toplumsal hayatta yeterince temsil edilmemesine yol açmaktadır. Bir diğer önemli ilke ise siyasal ve hukuki haklardır. Bu çerçevede, kadınların oy kullanma, mülk edinme ve hukuki haklardan yararlanma gibi haklara sahip olmaları gerektiği ifade edilmektedir. Liberal feministler, bu hakların sağlanmasının toplumsal eşitliğin temel taşlarından biri olduğunu savunurlar. Son olarak, bireycilik ve özgürlük hakkı da liberal feminizmin önemli ilkeleri arasında yer almaktadır. Liberal feministler, bireyin kendi kaderini belirleme hakkının savunulması gerektiğine inanırlar. Kadınların da erkekler gibi birey olarak tanınmaları gerektiğini vurgulamakta ve bu bireyselliğin doğuştan gelen haklarla korunması gerektiğini dile getirmektedirler. Bu ilkeler, liberal feminizmin toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki temel taleplerini oluşturmaktadır.⁵⁵

“Aydınlanmacı liberal feministler, kadınların da tıpkı erkekler gibi rasyonel düşünebilme yeteneğine sahip olduklarını ve ruhsal olarak her iki cinsinde geliştirilmeye elverişli olduğunu savunurlar. Hatta liberal feminist düşüncenin mihenk taşı olan Wollstonecraft, kadınında tıpkı erkek gibi tanrının bir eseri olduğunu yani ruhların cinsiyeti olmadığını vurgulayarak her iki cinsinde eğitim, hukuk ve siyasi hakların eşit düzeyde faydalanması gerektiğini belirtir.”⁵⁶

Sonuç olarak, liberal feminist düşünürler teorik olarak haklı olsalar da dönemin toplumsal yapıları ve ataerkil güç dengeleri, kadınların hak taleplerinin büyük bir dirençle karşılanmasına yol açmıştır. Bu mücadele, birinci dalga feminizmin temelini atmış ve yasal eşitlik mücadelesini başlatmıştır. Böylece kadınların toplumsal, siyasi ve ekonomik alanlarda eşit

⁵⁵ Özgür Koç, İktidar, İdeoloji ve Arzu Bağlamında Toplumsal Cinsiyet, (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 608993), s.50-53.

⁵⁶ Özgür Koç, *a.g.t.*, s.50.

haklara sahip olma yönündeki talepleri, feminist hareketin daha geniş bir çerçevede gelişmesine zemin hazırlamıştır. Birinci dalga feminizm, kadınların toplumsal ve siyasi alanlarda eşit haklar elde etme mücadelesinin önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemin sonunda birçok ülkede kadınlar oy hakkı ve çeşitli medeni haklar kazanmışlardır. Birinci dalga feminizmin elde ettiği kazanımlar, feminist hareketin sonraki dalgaları için de önemli bir zemin hazırlamış ve bu süreç, kadınların eşit haklar için verdikleri mücadelenin başlangıcını temsil etmiştir. Böylece, sonraki nesillerin hak talepleri ve mücadeleleri için sağlam bir temel oluşturmuştur.

1.2.2 II. Feminist Dalga

1960'ların sonlarında başlayan ve 1980'lere kadar devam eden, bu dalga özellikle Batı'da gelişen toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olarak ifade edilebilir. Birinci dalga feminizm olarak tanımlanan ve klasik liberalizmin etkisi altında gelişen kadın hakları mücadelesi, kadınların temel hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından tanınmasına odaklanmıştır. Bu çabalar, 1930'lu yıllara gelindiğinde birçok ülkede somut sonuçlar doğurmuştur. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra, kadınların çalışma, seçme-seçilme ve özel mülkiyet gibi hakları, yasal düzenlemelerle güvence altına alınmış ve kamusal alandaki birçok eşitsizlik yasal olarak giderilmiştir. Ancak savaş sonrası dönemde yükselen, Marksist ve sosyalist düşüncenin etkisiyle, kadın-erkek eşitsizliğinin yalnızca kamusal alanda değil, aynı zamanda özel alanda da çözülmesi gerektiği görüşü güçlenmiş, ataerkillik olarak adlandırılan erkek egemenliğinin kadınlar üzerindeki sömürsünün ancak bir kadın devrimi ile sona erebileceği fikri feminist çevrelerde yaygınlık kazanmıştır.⁵⁷ Böylece, kadının özel alanda, yani evde, ailede ve evlilik içinde ezilmesinin temelinde erkeklerin değer yargılarıyla şekillendirilmiş toplumsal normların yattığı fikri, kadınların eşitlikten ziyade özgürlüğe daha fazla ihtiyaç duyduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kadına biçilen erkeğin seçimini bekleme, onu memnun etme ve erkeğin sınırları içinde yaşama gibi roller, kadın özgürlüğünün öncelikle bu

⁵⁷ Öz Yıldız, *a.g.e.*, s. 8.

erkek egemenliğine karşı ilan edilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle 1960’larda doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması, cinsellikte özgürlük kavramını mümkün kılmıştır. Böylece kadınlar, anne olma veya olmama hakkına sahip oldukları gibi, kendilerini sadece anne veya eş olarak değil, bağımsız bireyler olarak da var edebileceklerinin bilincini güçlendirmiştir. Bu süreçte, kadının asıl ezilmişliğinin kaynağının annelik rolü olduğuna inanan bazı İkinci dalga feminist düşünürlerin öncülüğünde, kürtaj hakkı gibi yeni hak talepleri gündeme gelmiştir.⁵⁸

İkinci dalga feminizmin temel tezleri, Simone de Beauvoir’ın *İkinci Cinsiyet* adlı eserinde gözlemlenebilir. Beauvoir, kadınların özgürleşmesinin öncelikle özel alanda sağlanması gerektiğine dair güçlü görüşler ortaya koymuş ve “kadın doğulmaz: kadın olunur”⁵⁹ şeklinde öne çıkan bu yaklaşım, cinsiyetin değil, cinsiyet rollerinin kadını ikincilleştirdiği fikrini yaygınlaştırmıştır. Bu düşünceler, ikinci dalga feminizmin ideolojik ve pratik çerçevesini belirlemiştir. Ayrıca, ikinci dalga feminizm, birinci dalga feminizmden farklı olarak kamusal alandaki hak eşitliğinden ziyade, özel alandaki özgürlüğe odaklanmıştır.⁶⁰

*“İkinci Dalga feminizm, uygarlığın, dilin, kültürün sembolik düzenini sorgulanmadan kadınların özgürleşemeyeceğini söyler. Bu düzen, kadınları erkeklerden farklı, hatta radikal anlamda farklı. “bambaşka” olarak inşa ederken, onların kendilerine özgü farklılıklarının insanların dünyasında veya kültürde ortaya çıkmasını engellemektedir.”*⁶¹

Beauvoir’a göre, kadınlar adet krampları, hormonal dalgalanmalar, hamileliğin ilk üç ayında yaşanan bulantılar, son üç ayında artan fiziksel yük ve menopoz sürecinde karşılaşılan zorluklar gibi fizyolojik deneyimleri ne arzulanmış ne de bilinçli bir şekilde seçmişlerdir. Simone de Beauvoir, ikinci dalga feminist hareketin kadınların varlığını kutlama biçimini eleştirmektedir. Ona göre, bu kutlama, erkek egemen kültürün farklılıkları

⁵⁸ Öz Yıldız, *a.g.e.*, s. 9.

⁵⁹ Simone de Beauvoir, *İkinci Cinsiyet II*, çev. Gülnur Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019, s.13.

⁶⁰ Öz Yıldız, *a.g.e.*, s. 9.

⁶¹ Zeynep Direk, *Cinsel Farkın İnşası*, Metis Yayınları, İstanbul, 2018, s.187-188.

onaylamayı yasakladığı bir ortamda, aslında erkek egemen kültüre bir taviz verme anlamına gelmektedir. Beauvoir, bir kadının varoluşunu yalnızca geleneksel rollere teslim etmesinin tehlikelerine dikkat çekmektedir. İçkinliği (öznelliği) seçerek kendi hayatını tekrarlamalarla sınırlaması, ekonomik bağımsızlığından feragat etmesine yol açmakta ve bu durum, onun yalnızca yaşamın sürdürücüsü olma rolüne indirgenmesine neden olmaktadır. Böyle bir durum, kadının varlığının yabancılaşmasına ve dışsal güçlerin denetimi altına girmesine yol açmaktadır. Beauvoir, bu çerçevede, kadınların bireysel ve toplumsal düzeyde varlıklarını güçlendirmeleri ve kendilerini üretim süreçlerine dâhil ederek değişim yaratmaları gerektiğini vurgulamaktadır.⁶²

İkinci dalga feminist hareket içerisinde, kadın sorununu varoluşçuluk teorisiyle harmanlayan Beauvoir, *İkinci Cinsiyet* adlı eserinde kadınların toplumsal konumunu ele alarak, onların erkeğin ötekisi olarak tanımlandığını ve bu durumun kadınların varoluşlarının daima erkeklerle olan ilişkileri üzerinden şekillendiğini ileri sürmüştür. Beauvoir, kadınların yalnızca erkekler tarafından tanınan haklara sahip olduklarını vurgulamakta ve bu durumun, kadınların kendilerini öteki konumuna yerleştirmeyi içselleştirmelerine yol açtığını belirtmiştir. Sonuç olarak, Beauvoir, bu süreç nedeniyle kadınların gerçek bir özne olarak ortaya çıkmalarının engellendiğini ifade etmektedir.⁶³ Bu çerçevede, Beauvoir'ın çalışmaları, feminist teoride varoluşsal bir boyut kazandırarak, kadınların kendiliklerini yeniden tanımlamaları ve öznelliklerini geliştirmeleri gerektiğini vurgular.

Deniz Kandiyoti, *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar* adlı eserinde, ikinci dalga feminist hareketin aile yapısında önemli değişimlerin yaşandığı bir döneme denk geldiğini vurgulamaktadır. 1950'lerden itibaren, yalnızca ailesine bağımlı olan ve kendi geliri olmayan kadınların boşanma ve desteksiz kalma olasılığının belirgin bir şekilde arttığını ifade etmektedir. Ayrıca, üniversiteye yalnızca uygun bir eş bulmak amacıyla giden kadınların döneminin sona erdiğini belirtmektedir. Bu durum, ömür boyu aile içinde korunma vaadiyle yetiştirilip ardından terk edilen ya da kendini

⁶² Zeynep Direk, *Giriş*, Beauvoir, *İkinci Cinsiyet I*, çev. Gülnur Savran, ed. Emine Sarıkartal, İstanbul: Koç Üniversitesi. 2019, s.21.

⁶³ Beauvoir, *İkinci Cinsiyet I*, s.30.

gerçekleştiremeyen kadınların öfkelerinin feminist hareketi güçlendirdiğini göstermektedir. Kandiyoti, aile içindeki kadın ve erkek ilişkilerinin baskıcı yönlerini eleştiren feministlerin, işlevini yitirmiş bir kurumdan bahsetmesinin ilginç bir durum olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle, feminizmin radikal bir söylem gibi görünmesine rağmen, çoğunlukla tepkisel bir tutum sergilediğini ifade etmektedir. Aileyi baskıcı bir kurum olarak tanımlayan feministlerin karşısında, aileyi korumak ve ataerkil pazarlığı sürdürmek isteyen sağcı kadınlar yer almaktadır. Bu kadınlar, kadının aile dışına çıkmasının onu daha güçsüz ve savunmasız hale getirdiğini, erkeği ise daha sorumsuz bir konuma ittiğini savunmaktadır. Kandiyoti, esas sorunun aile yapısının sarsılması sürecinde, kadınlara güç ve güvence sağlayacak alternatiflerin henüz oluşmamış olmasında yattığını belirtmektedir. Bu bağlamda, kadınların benimsedikleri stratejileri eleştirmeden önce, bu stratejilerin dayandığı yapısal çıkmazları anlamının önemine dikkat çekmektedir.⁶⁴ Özetle, Kandiyoti'nin analizi, feminist hareketin dinamiklerini ve aile yapısının toplumsal cinsiyetle ilişkisini anlamak için gerekli olan çok katmanlı bir bakış açısını sunmaktadır.

İkinci dalga feminizm, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli kazanımlar sağlamıştır. Bu dönemde, kadınların özel alandaki özgürlükleri savunulmuş, doğum kontrolü ve kürtaj hakkı gibi talepler gündeme gelmiştir. Ayrıca, kadınların ekonomik bağımsızlıkları ve üretim süreçlerine katılmaları gerektiği savunulmuştur. Aile yapısının ve geleneksel cinsiyet rollerinin sorgulanması, feminist hareketin güçlenmesine katkı sağlamış, ancak kadınlar için alternatif güvence sağlayacak yapısal değişikliklerin eksikliği, hareketin dinamiklerini karmaşık hale getirmiştir. Sonuç olarak, ikinci dalga feminizm, kadınların kamusal ve özel alandaki haklarının genişletilmesine önemli katkılar yapmıştır.

1.2.3 III. Feminist Dalga

1990'lı yıllardan itibaren gelişen ve önceki feminist dalgaların kazanımlarını eleştirel bir bakış açısıyla yeniden ele alan bir hareket olarak

⁶⁴ Kandiyoti, D. *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. Çev. A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Özbay, İstanbul, Metis Yayınları. 2013 s.16.

ortaya çıkmıştır. Bu dalga, özellikle ikinci dalga feminizmin bazı sınırlılıklarına ve eleştirilerine tepki olarak doğmuş ve kadın deneyimlerinin çeşitliliğine vurgu yapmıştır. Üçüncü dalga feminizm, özellikle feminist hareketin yalnızca orta ve üst sınıf beyaz kadınları merkeze alan bakış açısını eleştirerek daha geniş bir kapsayıcılık amaçlamıştır. Bu dalganın feministleri, ikinci dalganın önerdiği evrensel bir kadınlık algısını reddeder. Kadınların karşılaştığı sorunlarının yalnızca belirli bir grubun değil, her kadın grubunun özgül deneyimleri dikkate alınarak ele alınması gerektiğini savunur. Üçüncü dalga feminizm, kadınların bireysel olarak değerlendirilmeleri gerektiğini vurgulamakta ve kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunların tek tipleştirilemeyeceği görüşünü öne çıkarmıştır. Bu dalga, kadına yönelik şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi gibi daha mikro düzeydeki sorunlara odaklanmış ve önceki feminist dalgalara kıyasla çok daha çeşitli konulara değinmiştir. Üçüncü dalga feminizm, kadınları sınırlayan ve baskı altında tutmaya çalışan yapılarla mücadele etmeye çalışmış, toplumsal değişimin önünü açacak temel unsurlar olarak ise geniş kapsamlı eğitim ve aktivizmi benimsemiştir.⁶⁵ Bu bağlamda, üçüncü dalga feminist hareket, bilinçlenmeyi artıran ve tüm toplumu etkileyen eylemlere öncelik vererek feminizmin tabana yayılmasını katkıda bulunmuştur.

Üçüncü dalga feminist hareket, genel olarak toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, cinsellik, etnisite, ulus, siyaset ve ekonomi gibi çeşitli konuları ele alarak bu kavramları feminist bir perspektifle teorik bir zemine oturtmaya çalışmıştır.⁶⁶ Donovan, *Feminist Teori* adlı eserinde, ikinci dalga feminist akımını liberal aydınlanma düşüncesinin bir uzantısı olarak değerlendirirken, üçüncü dalga feminist akımın ise politik kimliklerin herhangi bir tanımını reddeden postmodernist ve sosyalist eğilimleri benimsediğini ifade etmektedir. Donovan, aynı zamanda bu dönemde feministler arasında liberal hümanist teori ile kültürel feminist veya kadın merkezli teori arasındaki görüş ayrılıklarının belirginleştiğini ve feminist hareketin kendi içinde çarpışmalara sahne olduğunu öne sürmektedir. Bu noktada üçüncü dalga feminizm, daha

⁶⁵ Gün Taş, *Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri*, Akademik Hassasiyetler, 2016, s.171.

⁶⁶ Donovan, J. *Feminist Teori*. Çev. Aksu Bora, Meltem A. Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, 353.

önceki dalgalara göre çok yönlü bir analiz sunmuş, toplumsal cinsiyet ve kimlik meselelerine ilişkin kalıplaşmış anlayışları sorgulayan bir yaklaşım geliştirmiştir.⁶⁷ Donovan'ın işaret ettiği bu teorik çeşitlilik, üçüncü dalga feminizmin içsel farklılıklarını ve ideolojik çatışmalarını da yansıtarak, feminist teoride yenilikçi açılımlara ve farklı kimliklerin bir arada ele alınmasına zemin hazırlamıştır.

Üçüncü dalga feminizmde 'kesişimsellik' önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Kesişimsellik, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve cinsellik gibi farklı kimlik kategorilerinin birbirleriyle kesiştiğini ve birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bakış açısıyla, üçüncü dalga feminizm, kadınların ve feministlerin farklı renklerden, etnik kökenlerden, milliyetlerden, dinlerden ve kültürel geçmişlerden geldiklerini savunarak kadın deneyimlerinin evrensel bir çerçeveye indirgenemeyeceğini öne sürer. Üçüncü dalga feministler, aynı zamanda ikinci dalgadaki katı cinsellik anlayışını sorgulayıp, daha esnek ve kapsayıcı bir cinsellik perspektifi geliştirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede, cinsellik konusundaki görüşlerde çeşitlilik ve bireysel farklılıklar üçüncü dalga feminizmin merkezinde yer almaktadır. Feminist hareketin cinsellik, kimlik ve özgürleşme konularında daha geniş ve dinamik bir anlayışa yönelmesine katkı sağlamaktadır.⁶⁸

*"Üçüncü dalga feministler, beyaz olmayan kadınların kesişimsel baskı deneyimleri hakkında kendi adlarına konuşmalarına alan tanımaktadır. Örneğin; başlı başına kadın olmak, Siyah/ Afrikalı Amerikalı bir kadının ille de en büyük sorunu olmak zorunda değildir. Onun için engel teşkil eden en ciddi durum siyahlığının kadınlığıyla kesişmesi olabilir."*⁶⁹

Üçüncü dalga feminizmin temel özellikleri ve hedefleri, feminizm içindeki çeşitliliği kabul ederek daha geniş bir sosyal analiz sunmaya yönelik olmasıdır. Bu dalga, kimliklerin çok katmanlı yapısını ön planda tutar. Bu doğrultuda üçüncü dalga kadın hareketi içerisinde gelişen kadının farklı

⁶⁷ Donovan, a.g.e. 354-355.

⁶⁸ Ekin Aydın, *Feminist Teoride Beden ve Siyaset İlişkisinin Çözümlemesi*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 735378), s.12.

⁶⁹ Rosemarie Tong, Tina Fernandes Botts, *Feminist Düşünce*, çev. Beyza Sümer Aydaş, Sel Yayıncılık, 2021, s. 386-387.

kimlikler dolayısıyla maruz kalmış olduğu ezilme biçimlerine işaret eden kesişimsellik yaklaşımı dolayısıyla bu anlayış, kesişimsel feminizm adıyla, farklı baskı ve ayrımcılık türlerinin birlikte analiz edilmesini gerektiren bir yaklaşımı savunur ve böylece kadınlık deneyiminin tek bir örneğe indirgenemeyeceğini ortaya koyar.⁷⁰ Üçüncü dalga feminizm, toplumsal cinsiyetin katı tanımlamalarını reddederek kimliğin akışkan ve değişken yapısını kabul etmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet kavramını da kapsayarak kadınlık deneyimini daha esnek bir çerçevede değerlendirmiştir. Bireylerin kendi bedenleri ve hayatları üzerinde özgürce karar verme haklarını savunmuştur. Kadınların nesneleştirilmesi, kadınların kendilerini ifade edebileceği özgür alanlar yaratmayı amaçlamaktadır.

Üçüncü dalga feminizmin en önemli getirilerinden birisi de kadın meselesine batı merkezli bakış açısı dışında yeni bir soluk getirmesi olmuştur. Ayrıca farklı bölgelerde, etnisite ve inanç farklarını göz önünde bulundurarak kadınların hak ve özgürlük mücadelesine daha geniş bir perspektif sunmasıdır. Bu dalga, kadın hareketinin yalnızca Batı ile sınırlı olmadığını vurgulayarak, küresel düzeyde kadınların karşılaştığı özgün zorlukları da dikkate alır. Bu yaklaşım, farklı coğrafyalardaki feminist hareketleri destekleyerek kadın kimliğinin heterojen yapısını tanıır ve feminist teoriyi daha kapsayıcı bir şekilde günceller. Böylece, toplumsal cinsiyet ve kimlik konularında küresel bir farkındalık yaratılmasını sağlar.⁷¹ Sonuç olarak, Üçüncü dalga feminizm, çeşitlilik ve kapsayıcılığa odaklanarak feminist teoriyi ve hareketi daha geniş bir yelpazeye taşımıştır. Bu dalga, kadınlık deneyiminin farklı kimlikler, sosyal sınıflar ve kültürler arasında çeşitlendiğini kabul ederek tek tip bir kadınlık algısını reddetmektedir. Kesişimsellik kavramını öne çıkararak, feminist mücadelenin sadece belirli bir grup kadının değil, farklı kimlik ve deneyimlere sahip tüm kadınların özgül durumlarına hitap etmesi gerektiğini savunur. Ayrıca, toplumsal cinsiyet ve kimlik konularında daha esnek yaklaşımlar geliştirmiş, bireylerin

⁷⁰ Fatma İlknur Akgül, *Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Roman Kadınların İktisadi Hayata Katılımı: İzmir Örneği*, Çalışma ve Toplum, 2021, s. 1093.

⁷¹ Elif Baba, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinden Toplumsal Cinsiyet Adaletine: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Eleştirel Bir Söylem Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 558208) 2019, s.235.

beden ve yaşam üzerindeki özgürlüklerini desteklemiştir. Bu bağlamda, üçüncü dalga feminizm küresel bir perspektif benimseyerek, feminist hareketin daha kapsayıcı, eleştirel ve dinamik bir hale gelmesine öncülük etmiştir.

1.3 Feminist Teoride Eşitlik Kavramının Ele Alınışı

Kadın ve erkek arasındaki eşitlik sorunu, toplumsal bir problem olarak hayatımızın her alanında varlığını sürdürmektedir ve bu durum, fırsat eşitliğinin sağlanması gerekliliğini gündeme getirir. Eşitlik düşüncesinin anlam kazanabilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu ele almak, eşitlik olup olmadığını, hangi koşullarda ve nasıl sağlanabileceğini sorgulamak önemlidir. Bu konunun daha kapsamlı bir perspektifle incelenmesi, eşitlik ve eşitsizlik meselelerinin farklı açılardan ele alınması, çözüm yollarının geliştirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, eşitlik sorununu incelemek, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin dinamiklerini daha iyi anlamamıza ve daha etkili çözüm önerileri geliştirmemize yardımcı olacaktır.

Feminist teoride eşitlik kavramı, tarih boyunca farklı feminist akımlar ve düşünce biçimleri tarafından çeşitli açılardan ele alınmıştır. Eşitlik, yalnızca yasal veya resmi hakların eşitliği olarak değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla da değerlendirilmektedir. Eşitlik kavramı, feminist hareketin başlangıcından itibaren önemli bir odak noktası olmuştur. İlk feminist dalgalar, kadınların yasal haklarının tanınması ve toplumsal hayatta eşit yer alması için mücadele etmişlerdir. Bu süreçte, oy verme hakkı, eğitim hakkı ve ekonomik bağımsızlık gibi konular ön plana çıkmıştır.

Kadın ve erkek arasında hiç kuşkusuz biyolojik farklılıklar bulunmaktadır. Fakat burada bahsedilen husus olan eşitlik için, toplumsal cinsiyetler arasındaki ilişkilerin, bireylerin eşit hak ve fırsatlara sahip olması gerektiği anlayışını temel almıştır. Bu bağlamda, bu hakların toplumsal, siyasal ve ekonomik alanlarda sağlanması gerektiği vurgulanır. Fakat bu tezin amacı feminist teori bağlamında, eşitlik kavramını yalnızca biyolojik değil bireyler arası farklılıkların da içerisinde ele alarak, daha kuşatıcı yani toplumsal cinsiyet rollerinin ve normlarının da göz önünde bulundurulmasını

sağlamaktır. Böylece, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, sadece kadınların değil, aynı zamanda erkeklerin de sosyal rollerinin yeniden değerlendirilmesini gerektirir. Eşitlik, adalet anlayışı çerçevesinde, her bireyin insan haklarından yararlanması ve toplumsal yaşama aktif katılım sağlaması için kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, eşitliğin sağlanması yönünde atılacak adımlar, toplumsal dönüşüm için temel bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bu dönüşüm cinsiyetler arası sınırların aşılması ve daha kapsayıcı, eşitlikçi bir toplumun temelini atılmasını hedefler. Dolayısıyla kadın ve erkek arasındaki toplumsal olarak belirlenmiş farklılıkların ortadan kaldırılması anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda cinsiyetler arasında eşit haklar ve fırsatlar sağlanması, aynı zamanda her bireyin kendi kimliğini özgürce ifade edebilmesi için gereken ortamın sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir toplumun oluşması için, tüm cinsiyetlerin, bireylerin eşit haklarla toplumda var olabilmesi gerekir.

Eşitlik düşüncesinin siyaset sahnesine girişi, genel olarak, Fransız devrimi ile başlamış kabul edilse de bu sürecin temelinde Amerikan devrimi ve anayasa hareketlerinin etkisi de vardır, ancak Amerikan bağımsızlık hareketi, demokratik bir sistemin kurulması ve yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi çerçevesinde ele alınabilir. Dolayısıyla, bu hareketin eşitlik anlayışı köleliğin kaldırılması süreci ile belirginleşmiş ve asıl olarak modern zamanlara doğru evrilmiştir.⁷²

18. yüzyılın sonlarından itibaren 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısı, ulus devletlerin anayasalarını oluşturarak eşitlik meselesini siyasal ve hukuki sistemlerine nasıl yerleştirdiklerinin tarihidir. Bu dönem, aynı zamanda ulusların gelişme ve modernleşme arayışlarının bir parçasıdır. Eşitlik düşüncesine yönelik bu arayış, felsefe, siyaset bilimi, toplumbilim ve iktisat gibi sosyal bilimlerin yanı sıra, doğa bilimleri gibi farklı alanlarda da araştırmalarla desteklenmiştir. Toplumbilimciler ve siyaset bilimciler eşitlik meselesini toplumsal yapılarla ilişkili olarak ele alırken, iktisatçılar da ekonomik eşitlik ve fırsat eşitliği çerçevesinde konuyu incelemektedir. Bu

⁷² Akın Atauz, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi, Jandarma Genel Komutanlığı, 2013, s.11.

alışmalar, yalnızca eşitlik kavramına değil; aynı zamanda eşitsizlik, farklılık, dışlanma, ayrımcılık ve nefret suçları gibi şiddet içeren toplumsal sorunlara kadar genişleyen bir alanı kapsamaktadır.⁷³ Özetle bu alanlar, modern toplumlardaki adalet, haklar ve bireyler arası ilişkiler açısından eşitliğin ne denli kapsamlı bir sorun olduğunu gözler önüne sermektedir.

Juliet Mitchell'a göre, bütün demokratik ülkelerin en yüksek ülkülerinden biri, vatandaşları arasında eşitlik sağlamaktır. Ancak, günümüzde yeryüzündeki hiçbir demokratik ülkede kadınlar, erkeklerle eşit haklara sahip değildir. Örneğin; İngiltere üç yüz yıldan fazla bir süredir demokratik bir ülke olmasına rağmen, eşitlik ilkesi hala tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. Toplumun hiçbir düzeyinde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmadığını belirtmektedir. 19. yüzyılın başında, kadınlar fiilen hiçbir hakka sahip değildi, bu sebeple babalarının ve kocalarının malı olarak görülüyorlardı. Evlilik bağlamında alınıp satılıyor, oy veremiyor, sözleşme yapamıyor ve evlenince mülk sahibi olamıyorlardı. Kendi çocukları üzerinde hak iddia edemiyor, bedenleri üzerinde de denetimleri yoktu. Kocaları, herhangi bir hukuki engel olmaksızın onları dövebilir ve cinsel şiddete maruz bırakabilirdi. Kadınlar, ev dışına çıkabildikleri nadir durumlarda, sanayileşmenin etkisiyle en alt işçi kesimlerinde çalışmak zorunda kalıyorlardı.⁷⁴ Sonuç olarak, o zamandan bu yana kadar, kadınlara eşit haklar konusunda kaydedilen ilerlemenin oldukça yavaş olduğunu söylemektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin hala güncelliğini koruduğunu ve bu konuda daha fazla adım atılması gerektiğini bizlere göstermektedir. Eşitlik anlayışının sadece hukuki metinlerle sınırlı kalmaması, aynı zamanda toplumsal normlar ve değerler üzerinden de yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kadın ile erkek arasında eşitlik sorunu gün yüzü gibi ortaya çıkmış ve bu eşitlik sorunu günümüze kadar devam eden bir tartışma problemi olarak devam etmiştir.

Burcu Erdiñ'e göre ise, gündelik dildeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, dilde kökleşmiş kalıplarla açıkça ortaya çıkarır. Örneğin; adam gibi adam, kadın gibi iş yapmak, hanım hanımcık, insanoğlu, adamakıllı ve

⁷³ Akın Atauz, *a.g.e.*, s.11.

⁷⁴ Mitchell- Oakley, *Kadın ve Eşitlik*, çev. Fatmagül Bertay, 1984, s.26.

bilim adamı gibi ifadeler, dilin toplumsal cinsiyet normlarını pekiştirdiğini gösterir. Bu tür ifadeler, erkekliği ve erkek değerlerini öne çıkarırken, kadınlara dair pasif ve ikincil bir konumun altını çizmiştir. Erdinç, bu durumun yalnızca yasal düzenlemelerde eşitlik ilkesine yer vermenin yeterli olmadığını, gerçek toplumsal cinsiyet eşitliği için dilin de gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kadın ve erkek arasında gerçek bir eşitlik sağlanması için eşitlik ilkesinin hem mevzuatta açıkça belirtilmesi hem de uygulamada desteklenmesi şarttır.⁷⁵

Bu doğrultuda, cinsiyet eşitliğini destekleyici hukuki düzenlemelerin yapılması ve toplumsal normları dönüştüren farkındalık çalışmaları yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Bu adımlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha köklü bir biçimde ele alarak, dildeki yansımalarını da değiştirme potansiyeli gerçekleştirir. Örneğin; kamu politikalarında cinsiyet eşitliği ilkesinin etkin uygulanması ve toplumsal cinsiyet kalıplarını dönüştüren eğitim programlarının yaygınlaştırılması, dildeki ayrımcı ifadelerin azalmasına katkı sağlayabilir. Böylece toplumsal yapının derinlerinde yerleşmiş eşitsizlikler hem yasal düzenlemeler hem de kültürel değişimlerle dengelenmiş olur.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeklerin toplum yaşamının tüm alanlarında eşit şekilde yer alabilmesini ve aynı haklardan yararlanabilmesini sağlamak için kritik bir ilkedir. Bu eşitliğe ulaşmak için, toplumda kökleşmiş kalıp yargıların kırılması ve fırsatların herkes için eşit şekilde sunulması gerekmektedir. Ancak, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler en çok kadınları etkileyen bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Özellikle işe alım süreçlerinde kadınlar, cinsiyetleri nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmakta ve yeteneklerine veya deneyimlerine bakılmaksızın dezavantajlı konuma düşebilmektedir. Bu bağlamda hem bireylerin potansiyellerini sınırlar hem de toplumsal ilerlemeyi yavaşlatır.⁷⁶ Dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama çabalarını zorlaştırmakta ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerini engellemektedir.

⁷⁵ Burcu Erdinç, *Kadın-Erkek Eşitliği ve Yerel Yönetimler*, TBB Dergisi, 2017, s. 135.

⁷⁶ Burcu Erdinç, *Kadın-Erkek Eşitliği ve Yerel Yönetimler*, s.136.

Feminist teoride eşitlik kavramı, her feminist dalganın ve düşünce akımının önemli bir konusu olmuş ve farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Bazı feministler, eşitliği yasal ve kamusal alanlarda hakların eşit dağılımı olarak tanımlarken; diğerleri, gerçek eşitliğin sağlanabilmesi için daha radikal yapısal dönüşümlerin gerektiğini savunmaktadır. Kesişimsel feministler ise eşitliği, farklı kimlik ve deneyimlerin kesişim noktalarında değerlendirilmesi gereken bir kavram olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, kadınların yalnızca cinsiyetleri üzerinden değil, aynı zamanda ırk, sınıf, cinsellik ve diğer kimlik unsurları üzerinden de ayrımcılığa uğradıklarını kabul eder. Dolayısıyla, eşitlik anlayışının bu çok boyutlu yapısı, feminist hareketlerin daha kapsayıcı ve etkili olabilmesi için kritik bir öneme sahiptir.⁷⁷

Juliet Mitchell, eşit hakların, derinlerde yatan bir buzdağının üç önemli parçasını temsil ettiğini belirtmektedir. Bu durum hem eşitlik kavramının sınırlılığını yansıtan hem de kadınların baskı altında tutulması sorununu köklü bir mesele olarak ortaya koyan bir göstergedir. Mitchell, toplumsal bir grup olarak kadınların, erkekler karşısındaki konumlarının, eşit haklar meselesinden çok daha derin ve karmaşık bir boyuta sahip olduğunu vurgular. Eşit haklar, yalnızca kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması ile ilgili bir konu değildir. Aynı zamanda bu hakların mücadelesinin, bilinçli bir toplumsal ve siyasal hareket olarak feminizmin tarihi ile yakından ilişkili olduğunu ifade eder. Bu bağlamda, eşit haklar, kadınların erkeklerle eşit şartlar altında yaşaması için gerekli olan bir hedef olmanın ötesinde, toplumsal adaletin sağlanmasına yönelik daha geniş bir çabanın parçasıdır.⁷⁸ Bu bakış açısı aslında kadınların erkekler karşısında konumunun sadece haklar üzerinden değil, aynı zamanda daha köklü bir problem olduğuna dikkat çekmiştir.

Juliet Mitchell, kadınlara eşit haklar tanınması konusundaki ilerlemenin oldukça yavaş gerçekleştiğini belirtmiştir. Aynı zamanda, bazı dönemlerde kadınların aleyhine gelişmelerin yaşandığına da işaret

⁷⁷ Rosemarie Tong- Tina F. Botts, *Feminist Düşünce*, çev. Beyza Sumer Aydaş, Sel Yayıncılık, 2021, 384-385. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Feminist Düşünce kısaltması kullanılacaktır.

⁷⁸ Mitchell- Oakley, *Kadın ve Eşitlik*, çev. Fatmagül Berktaş, 1984, s.26-27. Bundan sonraki dipnotlarda bu eser için Kadın ve Eşitlik kısaltması kullanılacaktır.

etmektedir. Örneğin; 1803 yılında kürtaj karşıtı ilk yasaların çıkarılmasıyla, gebeliğin ilk on dört haftasında yapılan ‘abortus’⁷⁹ eylemi için ömür boyu hapis cezası gibi sert yaptırımlar getirilmiştir. 1832 yılında ise kadınların oy kullanmalarını yasaklayan ilk yasa yürürlüğe girmiştir. Bunların yanı sıra, 1877’de gerçekleştirilen birinci Sendikalar Kongresi’nde, kadınların yerinin ev olduğu ve erkeğin görevinin kadını korumak ve geçimini sağlamak olduğu görüşleri benimsenmiştir.⁸⁰ Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet rolleri ve eşitlik mücadelesi tarihsel bağlamda karmaşık ve zorlu bir seyir izlemiş, kadınların toplumsal hayattaki konumunu derinlemesine etkileyen önemli dönüm noktalarını oluşturmuştur. Bu bağlamda eşitlik kavramı, sadece bir yasal düzenleme meselesi olmanın ötesinde, insanların eşit haklara ve fırsatlara sahip olmasının ne anlama geldiği, bu hakların nasıl sağlanması gerektiği gibi felsefi tartışmaları da içerir. Dolayısıyla, eşitlik, toplumsal adaletin sağlanması için bir araç olarak ortaya çıkar. Yani, her bireyin eşit haklara sahip olması gerektiği düşüncesi, yalnızca bu hakların var olmasını değil, aynı zamanda bu hakların adaletli bir şekilde nasıl dağıtıldığını ve kimler için geçerli olduğunu sorgulamıştır. Eşitlik, bireylerin haklarını korumanın yanı sıra, bu hakların eşit ve adil bir biçimde sağlanıp sağlanmadığını da sorgulayan bir kavramdır.

1.3.1 Liberal Feminizm

Liberal feminizm, kadın hakları mücadelesinde öncü bir hareket olarak kabul edilen, 19. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan en eski feminist akımlardan birisidir. Bu yaklaşım, kapitalist sistemi ve liberal demokrasiyi mevcut toplumsal yapı olarak kabul ederek, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği bu yapının içsel bir çelişkisi olarak görmüştür. Liberal feminizmin temel amacı, kadınlar için hukuki ve medeni eşitlik hakların tanınmasıdır. Bu bağlamda, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmasının, kadınların eğitim, mülkiyet ve oy kullanma gibi alanlarda

⁷⁹ Abortus eylemi ifadesi, gebeliğin sona erdirilmesi anlamına gelmekte ve genellikle kürtaj terimiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Kürtaj, hamileliğin istenmeyen bir durum olduğunda veya tıbbi gerekçelerle (örneğin, annenin sağlığı için risk teşkil ediyorsa) uygulanabilen bir tıbbi prosedürdür.

⁸⁰ Mitchell- Oakley, *a.g.e.*, s.28.

erkeklerle eşit haklara sahip olması, demokratik toplumların temel ilkeleriyle uyumlu bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır. Liberal feministler, kadınların hak eşitliği talebini öncelikli olarak hukuki alan çerçevesinde ele almıştır. Başlangıçta yalnızca yasal eşitliği sağlamayı amaçlayarak daha geniş toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri ikinci plana atmışlardır. Ancak çağdaş liberal feministler, klasik liberalizmin sınırlarını aşarak, kadınların yalnızca hukuki eşitlik değil, aynı zamanda sosyal güvenlik ve ekonomik yeniden dağıtım gibi destekleyici mekanizmalara erişimlerini de savunur. Bu genişleyen bakış açısı, feminist teorinin ilerleyen aşamalarında ekonomik ve sosyal hakların toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ne kadar kritik olduğunu vurgulanmıştır.⁸¹

Liberaller, adil bir toplumun bireylerin özerk hareket edebilmesine ve iyi yaşam anlayışlarını özgürce takip etmelerine olanak tanınması gerektiği konusunda ortak bir görüşe sahiptir. Bu bağlamda, Batılı bireysel haklar sisteminin, başkalarının haklarını ihlal etmemek şartıyla, her bireyin “iyi” kavramına yönelik farklı nitelikleri seçebileceği bir yapı sunduğunu savunurlar. Örneğin; inanç özgürlüğü, genel refaha katkıda bulunacağı ya da tanrısal bir yaşamın ateist bir yaşamdan daha üstün olduğu için değil, bireylerin kendi manevi değerlerini yaşama hakkına sahip oldukları varsayımıyla savunulmuştur. Bu bakış açısı, liberallerin genel anlamda temel haklar olarak tanımladığı tüm haklar için geçerlidir.⁸² Kavramsal olarak, çağdaş liberal feministler klasik liberalizmin bireyci ve minimal devlet anlayışını değil, daha eşitlikçi bir liberalizm yaklaşımını benimserler. Bu yaklaşım, toplumdaki ekonomik eşitsizlikleri hafifletmek amacıyla kapsamlı reformlar ve servetin yeniden dağıtılmasını destekler. Feminist düşünür, Susan Wendell de çağdaş liberal feminist düşüncenin tanımını yaparken bu noktaya dikkat çeker ve ekonomik yapının yeniden düzenlenmesi gerekliliğini vurgular.⁸³ Özellikle, toplumun en savunmasız bireyleri için devlet destekli sosyal güvenlik ağlarının korunması çağdaş liberal feminizmin önemli savunularından biridir. Bu feministler, devletin toplumsal

⁸¹ Rosemarie Tong- Tina F. Botts, *Feminist Düşünce*, çev. Beyza Sumer Aydaş, Sel Yayıncılık, 2021, s.27-30.

⁸² Tong- Botts, *a.g.e.*, s. 28.

⁸³ Tong- Botts, *a.g.e.*, s. 29.

refahı artırmak için daha aktif bir rol alması gerektiğini savunarak, klasik liberalizmin sınırlı devlet anlayışından uzaklaşmışlardır. Dolayısıyla, çağdaş liberal feminizm yalnızca yasal eşitlik taleplerine odaklanmakla kalmayıp, ekonomik adalet ve sosyal güvenliğin sağlanmasını da eşitlik mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür.⁸⁴ Özetle, bu anlayış, kadın-erkek eşitliği daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını mümkün kılmıştır.

1.4 Feminist Teoride Fark Kavramının Ele Alınışı

Feminist teoride ‘fark’ kavramı, kadınların deneyimlerinin tek bir kalıba sığdırılmayacak kadar çeşitli olduğunu vurgulayan önemli bir bakış açısını temsil etmektedir. Bu kavram, özellikle feminizmin erken dönemlerinde ortaya çıkan tartışmalarda, kadınların birbirinden farklı tarihsel, kültürel, ırksal, sınıfsal ve cinsel kimlikleri olduğunu ve bu farkların feminizm içinde nasıl ele alınması gerektiğini sorgulayan yaklaşımların merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla evrensel kadınlık deneyimi anlayışına karşı bir eleştiri olarak gelişmiştir.

Taş’a göre, 1960’lı yıllarda Batı’da yaşanan toplumsal ve teknolojik değişimler, kadınların yaşamlarını doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde, kadınların daha güvenli doğum yapabilmesini sağlayan teknolojik yenilikler ortaya çıkmış, ancak kadınlar bu yeni gelişmelere ve alternatif yöntemlere ya da ilaçlara erişim konusunda ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır. Kadınlar, bu yeniliklerin tüm kadınlar için ulaşılabilir olmasını sağlamak ve birçok ülkede mevcut baskıcı yasaların kaldırılması amacıyla güçlü bir mücadele başlatmışlardır. Kadınlar, erkeklerle eşit haklara sahip olmalarına rağmen, günlük yaşamda erkeklerden farklı bir deneyim yaşadıklarını fark etmişlerdir. Bu durumu, toplumsal normların biyolojik cinsiyetle değil, ataerkil bir sistemin kurallarıyla şekillendiği şeklinde yorumlamıştır.⁸⁵

1960’lar ve 1970’lerdeki ikinci dalga feminizm, dünya genelindeki kadınların ortak bir baskı deneyimi yaşadığını ileri sürmekteydi. Ancak zamanla feminist teoride gelişen fark kavramı, kadınların tüm dünyada aynı

⁸⁴ Tong- Botts, *a.g.e.*, s. 29.

⁸⁵ Gün Taş, *Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri*, Akademik Hassasiyetler, 2016, s.169-170.

deneyimleri yaşamadığını ve aralarındaki toplumsal farklılıkların önemini vurgulamaya başlamıştır. Örneğin; beyaz bir kadın ile siyah bir kadının veya işçi sınıfından bir kadın ile orta sınıf bir kadının deneyimleri birbirinden oldukça farklı olabilir.⁸⁶ Bu bağlamda feminist hareketin yalnızca tek bir kadınlık deneyimi üzerinden hareket etmesi, bazı kadınların deneyimlerini görünmez kılma riski taşıyabilir. Dolayısıyla fark kavramı, görünmeyen veya göz ardı edilen deneyimlere dikkat çekerek feminist teoriyi genişletme ve kadınların çeşitli toplumsal konumlarındaki özgün sorunları ele alma ihtiyacını ortaya koyar.⁸⁷

Kadınlar cinsiyet temelinde birleştirici bir söylem geliştirilse de zaman içinde bu yaklaşım, kadınlar arasındaki ırk, sınıf, kültür ve cinsellik farklılıklarını göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler doğrultusunda feminist teori, kadınların deneyimlerinin toplumsal konumlar, kimlikler ve diğer etkenlerle farklılaştığını kabul eden bir yaklaşıma evrilmiştir. Dolayısıyla artık feminist düşüncenin merkezinde, kadınların yalnızca cinsiyetleri nedeniyle değil, ırk, etnik köken, sınıf ve cinsel kimlikleri nedeniyle de farklı deneyimlere sahip olduğu görüşü yer alır. Siyah feminizm, üçüncü dünya feminizmi ve queer teori gibi yaklaşımlar, kadınlık deneyimlerinin tek bir anlatıya indirgenemeyeceğini savunarak feminist teoriye çeşitlilik katmıştır.⁸⁸

Feminist teori, toplumların genel olarak tarihsel süreçte geleneklerinden yola çıkarak, erkek çocuklarına daha mücadeleci ve iddialı olma yönünde bir beklentinin nasıl oluştuğunu incelemiştir. Bu geleneksel değerler, toplumsal cinsiyet rolleri aracılığıyla nesiller boyunca aktararak, cinsiyetlere atfedilen davranış kalıplarını güçlendirmiştir. Örneğin; erkek çocuklarına savaşçı özellikleri geliştiren oyuncakların verilmesi silah, araba, uçak vs. onların şiddet ve liderlik gibi karakter özelliklerini pekiştirmekte; buna karşın kız çocuklarına uysallığı ve ev içi rolleri teşvik eden oyuncakların kız çocuğu

⁸⁶ Fatma İlknur Akgül, *Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Roman Kadınların İktisadi Hayata Katılımı: Çalışma ve Toplum*, 2021, s.1078.

⁸⁷ Tong- Botts, *a.g.e.*, s.43-50.

⁸⁸ Tong- Botts, *a.g.e.*, s.396-400.

bebek, minyatür mutfak eşyaları verilmesi ise, bu iki cinsiyet arasında belirgin bir toplumsal farkı desteklemektedir.⁸⁹

Ek olarak feminist teori, toplumsal cinsiyet rollerini derinlemesine sorgulamakta ve kadın ile erkeklik rollerinin toplumsal beklentiler doğrultusunda şekillendiğine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla toplumun, toplumsal cinsiyet rollerine yüklediği anlamlar, feminist teorinin fark kavramı aracılığıyla analiz edildiğinde, toplumsal cinsiyetin doğuştan gelen veya sabit bir yapı olmadığı, aksine sosyo-kültürel süreçlerle inşa edilen bir olgu olduğu daha anlaşılır. Örneğin; bireyin biyolojik cinsiyeti, doğduğu andan itibaren toplumun değer yargıları ve kültürel yapılarıyla şekillendirilmiştir. Dolayısıyla çoğu toplumda erkek çocuklarının daha atılgan ve cesur, kız çocuklarından ise daha uysal ve bakımlı olmaları beklenmiştir. Bu sebeple, kız çocukları genellikle ev işleriyle ilgilenmeye ve pasif bir şekilde yetiştirilmeye teşvik edilmiştir. Bu da onların sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanda erkeklerle eşit olma fırsatlarını engeller durumdadır.⁹⁰ Sonuç olarak, kız çocukları, erkek çocuklar gibi etkin bir şekilde bu alanlarda yer alamazlar. Bu yaklaşım, feminist teorinin toplumsal cinsiyetin ve kadınlık deneyiminin durağan bir kimlik olmadığını, aksine değişken ve çok katmanlı bir yapı taşıdığını savunmasına olanak tanımıştır. Özetle, feminist teorideki fark kavramı, kadınların deneyimlerinin tek bir kalıba indirgenemeyeceğini ve toplumsal cinsiyetin yalnızca biyolojik temellere değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel faktörlerle şekillendiğini vurgulamaktadır. Böylece, feminist hareketin daha kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmesine katkıda bulunarak, farklı kimlik ve deneyimlerin tanınması gerekliliğini savunmuştur. Bu açıklama, feminist teoride fark kavramının toplumsal cinsiyet rollerinin doğallığını sorgulayan ve toplumsal yapıların bu rolleri nasıl şekillendirdiğine odaklanan yönlerini kapsar. Toplumsal cinsiyetin yalnızca biyolojik farklılıklarla değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal normlarla belirlendiği fikri, feminist düşünce içinde çok katmanlı bir analiz zemini sunar. Bu noktada fark kavramı, kadınların farklı sosyal,

⁸⁹ Celalettin Vatandaş, *Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı*, 2011, s. 39.

⁹⁰ Celalettin Vatandaş, *Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı*, 2011, s. 49.

kültürel ve sınıfsal konumlarını tanıyan bir bakış açısı geliştirmekte, kadınlık ve erkeklik deneyimlerinin benzer olmadığına dikkat çekmektedir.

“Birinci olarak, feministler, bu ideallerin tarihsel formülasyonunun çoğu kez kadınların farklılığının bastırılmasıyla ya da Kadın’ın dışlanmış bir Öteki olarak kurgulanmasıyla el ele gittiğini öne sürdüler. İkincisi, kimlik mantığının kendisinin kadının, dişil olanın, ötekiliğin ve farklılığın dışlanması üzerine kurulu olduğunu savundular. Bu arada, “kadın kimliği” denen şeyin, kadınlar arasındaki farklılıkların yok sayılmasına ve sahte bir evrensellik iddiasına dayandığına da işaret edildi. Bu durum, feminist hareketin, görünürde, bir “eşitlik mi farklılık mı?” tartışmasına sıkışıp kalmasına yol açtı. Oysa bu konuda düalist mantığın ötesine geçilerek, farklılık ve eşitlik arasındaki ilişkinin karşılaştırılmaması çok önemli.”⁹¹

Feminist düşünce, kadın kimliğinin toplumsal ve kültürel düzeyde tarihsel olarak kadının öteki olarak konumlandırılmasıyla şekillendiğini dolayısıyla bu kimlik anlayışının, kadınlar arasındaki çeşitliliği göz ardı eden sahte bir evrensellik yarattığını savunurlar. Özetle bu durum, feminist hareketin eşitlik ve farklılık arasında sıkışmasına yol açmış, fakat bu ikisinin karşıtlık olarak ele alınmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Bireysel kimlik kavramı, özellikle ben etrafında şekillenen her tür metin açısından merkezi bir öneme sahip olup, kadınlar için erkeklere kıyasla farklı sorunları gündeme getirir. Beyaz, erkek ve heteroseksüel ben, kendisinin nesnel kültürel ve estetik değerleri temsil ettiğini iddia ederken, dişil ben, marjinal bir öteki olarak benliğin istikrarsızlığını yansıtır. Bu durum sonucunda, kadınların özyaşamöykülerinin ben ve ötekiler açısından geleneksel ve tipik yaklaşımda farklı bir çerçevede değerlendirilmesini kaçınılmaz kılar. Dolayısıyla kadınların özyaşamöyküleri, kültürel konumlarını belirleyen ve bireysel farklılıklar üzerinden şekillenen anlatılar olarak öne çıkmakta, bu da kadının kendi hikâyesini yazarken durduğu yerin kendine özgü niteliklerini ortaya koymaktadır.⁹²

⁹¹ Fatmagül Bertay, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, 2010, s.112-113.

⁹² Bertay, *Tarihin Cinsiyeti*, s.167.

Postmodern feminizm ve fark kavramı açısından bakıldığında, sabit bir kadınlık tanımı yerine, kadınlık deneyimlerinin çeşitliliği ve akışkanlığına dikkat çektiğini belirtmek önemlidir. Bu noktada Judith Butler'ın bu konudaki çalışmaları, toplumsal cinsiyetin edimsel bir yapıya sahip olduğunu yani kültürel olarak sürekli yeniden üretildiğini savunması açısından oldukça önemlidir. Butler'a göre, sabit bir kadınlık ya da erkeklik tanımı bulunmamaktadır; cinsiyet kimliği sabit ve evrensel değil, her birey için farklı şekillerde ifade edilen bir süreçtir. Bu yaklaşımla, kimliklerin ve deneyimlerin çeşitliliği feminist kuramda yeni perspektifler sunmaktadır.⁹³

Fark kavramı, farklı sosyal, ırksal, sınıfsal ve cinsel kimliklerin birbirinden nasıl etkilendiği ve feminist mücadeleye nasıl katkıda bulunduğu üzerine düşünmeyi teşvik etmektedir. Fark kavramı, feminist teorinin çok yönlü bir analiz sunarak, kadınların deneyimlerini homojen bir bakış açısına indirgemekten kaçınarak, bu deneyimlerin toplumsal, kültürel ve bireysel olarak nasıl çeşitlendiğini anlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, feminist teori içinde fark kavramı, sadece deneyimlerin çeşitliliğini anlamakla kalmaz, aynı zamanda kimlerin konuştuğu, kimlerin duyulduğu ve kimin temsil edildiği üzerine de derin bir eleştiri sunmaktadır. Sonuç olarak, fark kavramı feminist teorinin çok önemli bir unsuru haline gelmiştir. Kadınların deneyimlerinin tek bir çerçeveye sığdırılamayacağı, kimliklerin ve baskıların birbirinden bağımsız olarak düşünülemeyeceği anlaşılmıştır. Bu da feminist hareketlerin ve teorilerin daha kapsayıcı, daha çeşitli ve daha karmaşık bir yapıya evrilmesine katkı sağlamıştır. Günümüzde, feminist teoride “fark” kavramı sayesinde, sadece kadınların eşitliği için değil, aynı zamanda ırksal, sınıfsal, cinsel ve diğer toplumsal ayrımcılıklar karşısında herkesin eşitliği ve adaleti için mücadele eden bir düşünsel ve politik yapı haline gelmektedir.

1.4.1 Kesişimsellik (Intersectionality)

Kesişimsellik kavramı, fark meselesinin feminist teoride ele alınmasının önemli bir aracı haline gelmiştir. Pek çok feminist teorisyen

⁹³ Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, Metis Yayınları, İstanbul, 2014 s.50-53.

kesişimsellik kavramını ele almış olsalar da özellikle Kimberlé Crenshaw⁹⁴ tarafından geliştirilen bu kavram, bireylerin cinsiyet, ırk, sınıf, cinsellik gibi çeşitli kimliklerinin bir arada kesiştiğini ve bu kesişimlerin, kadınların maruz kaldığı baskı biçimlerini farklılaştırdığını savunmak adına etkili bir şekilde vurgulamıştır. Örnek olarak, siyah bir kadın hem ırkçılıktan hem de cinsiyet ayrımcılığından etkilenebilmekte ve bu baskılar birbiriyle iç içe geçmektedir. Kesişimsellik, bu tür kesişen baskı biçimlerini anlamayı ve feminist mücadeleyi bu çoklu ayrımcılıkların farkında olarak şekillendirmeyi önermektedir.

“1989’da Kimberlé Crenshaw, mevcut kurumsal yapıların beyaz olmayan kadınların benzersiz ihtiyaçlarını ele almakta nasıl başarısız olduğunu vurgulamak üzere "kesişimsellik" terimini üretti.”⁹⁵

Yıldız Ecevit’in kesişimsel ayrımcılık teorisi, bireylerin maruz kaldığı ayrımcılığın yalnızca farklı sosyal kimliklerin (cinsiyet, ırk, sınıf, vb.) ayrı ayrı etkileri değil, bu kimliklerin kesişiminde ortaya çıkan karmaşık ve özgün deneyimlerin önemini vurgular. Ecevit, iki veya daha fazla ayrımcılık kaynağının bir arada var olmasının ötesinde, bu kaynakların birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğinin ve bu etkileşimin sonuçlarının niteliğinin belirleyici olduğunu savunur. Örneğin; bir işyerinde beyaz bir kadın, siyah bir kadın ve siyah bir erkek arasında ayrımcılık deneyimleri açısından belirgin farklılıklar mevcuttur. Siyah kadın hem ırksal kimliği hem de cinsiyetinden kaynaklı olarak, ayrımcılığa uğrar. Bu da onun maruz kaldığı ayrımcılığı hem cinsiyet hem de ırk temelli boyutlarla birleştirir. Beyaz kadın, cinsiyet ayrımcılığına tabi tutulurken, aynı zamanda beyaz olmanın getirdiği avantajlardan faydalanabilir ve bu nedenle, cinsiyetçilik bağlamında bir ayrımcılık yaşarken ırkçılığın failidir. Siyah erkek ise, siyah kimliği nedeniyle ırksal ayrımcılığa maruz kalırken, erkek oluşu nedeniyle cinsiyetçilik açısından da ayrımcılığa uğrayabilir. Bu bağlamda, Ecevit’in analizinde dikkat çeken husus, siyah kadının hem cinsiyetçilik hem de ırkçılık nedeniyle birlikte maruz kaldığı

⁹⁴ Akgül, *Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Roman Kadınların İktisadi Hayata Katılımı*, 2021, s. 1077.

⁹⁵ Tong- Botts, *a.g.e.*, s. 168.

ayrımcılığın niteliksel olarak farklı ve çok katmanlı bir deneyim oluşturduğudur. Dolayısıyla, kesişimsel ayrımcılık anlayışı, sosyal kimliklerin etkileşimini ve bu etkileşimlerin ayrımcılık üzerindeki karmaşık etkilerini derinlemesine inceleyerek, sosyal adalet ve eşitlik mücadelesinde daha kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu durum, ayrımcılık ve eşitlik meselelerinin daha etkili bir şekilde ele alınabilmesi için gerekli bir çerçeve oluşturduğunu ifade etmektedir.⁹⁶

Kesişimsellik, toplumsal cinsiyet, yaş, ırk, cinsel yönelim, engellilik durumu ve göçmenlik gibi çeşitli sosyal kimlik kategorilerinin birbirinden bağımsız olarak ele alınmasının yetersizliğini vurgulayan bir kavramdır. Bu kavram, sosyal adalet ve eşitlik mücadelelerinde daha kapsamlı ve etkili analizler ve çözüm politikaları geliştirmek için bu kimliklerin bir arada değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kesişimsellik, farklı güç ilişkilerinin birbirleriyle etkileşim içinde nasıl bir araya geldiğini ve bu etkileşimin bireyler üzerindeki özgül ezilme biçimlerini nasıl şekillendirdiğini anlamamıza olanak tanır. Örneğin; bir bireyin maruz kaldığı ayrımcılığın yalnızca tek bir kimlik kategorisiyle (cinsiyet veya ırk) açıklanamayacağını aksine, bu kimliklerin kesişimi sonucunda ortaya çıkan deneyimlerin, bireyin yaşamında karmaşık ve çok boyutlu bir ayrımcılık deneyimi oluşturduğunu gösterir. Bu bağlamda, kesişimsellik, sosyal bilimlerdeki analiz yöntemlerini zenginleştirerek, belirli grupların deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları daha iyi anlamamızı sağlar.⁹⁷ Bu kavram, politika oluşturma süreçlerinde daha kapsayıcı ve etkili yaklaşımlar geliştirilmesine katkıda bulunmuş, böylelikle toplumda var olan eşitsizliklerin çözümüne yönelik önemli bir çerçeve sunar.

Özellikle siyah feminist düşüncenin katkıları, evrensel bir kadın deneyimi ve ezilme biçiminin varlığını sorgular ve farklı kadınlık konumlarının ve deneyimlerinin mevcut olduğunu vurgular. Bu durum, feminist teoride deneyimin ırk, etnisite, sınıf ve toplumsal cinsiyet gibi farklılıkları içeren kesişimsel yaklaşımlarla ele alınmasını gerektirir.

⁹⁶ Ecevit, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*, 2021, s. 45.

⁹⁷Başak Kocadost, *Kesişimsellik*, 2021 feminist bellek, (Çevrimiçi) <https://feministbellek.org/kesisimsellik/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2024).

Dolayısıyla kesişimsel düşünce, indirgemeci yorumların önüne geçerek, çağdaş iktidar yapılarını ve bunların karmaşıklığını daha derinlemesine analiz etme olanağı sunan bir perspektif geliştirmiştir. Kesişimsel yaklaşımlar, bireylerin toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf, cinsellik ve milliyet gibi çeşitli sosyal anlamlandırma eksenleri üzerinde farklı konumlara sahip olduklarını anlamaya yönelik bir çerçeve sunmuştur. Bu yaklaşım, bireylerin deneyimlerini ve kimliklerini belirleyen çoklu ve etkileşim içinde olan faktörlerin bir arada değerlendirilmesini sağlayarak, her bir bireyin toplum içindeki yerini ve maruz kaldığı ayrımcılık biçimlerini daha kapsamlı bir biçimde incelemeye olanak tanımıştır. Kesişimsel düşünce, bu farklılıkların bir araya gelerek oluşturduğu karmaşık yapıyı anlamamıza yardımcı olurken, sosyal adalet arayışlarında daha kapsayıcı ve etkili stratejilerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu sayede, toplumdaki güç dinamiklerini ve bireylerin kimliklerini şekillendiren faktörlerin etkileşimlerini daha iyi kavrayabilmek mümkün hale gelmiştir.⁹⁸ Özetle kesişimsellik; sosyal kimliklerin yalnızca bir tek boyut üzerinden değil, aynı zamanda etkileşim içinde analiz edilmesi gerektiğini savunan bir yaklaşımdır. Bu teori, toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf, yaş, engellilik durumu gibi faktörlerin kesişiminden doğan özgün ayrımcılık biçimlerini daha derinlemesine anlamayı amaçlamıştır. Kesişimsellik, toplumsal eşitsizliklerin daha etkili ve kapsamlı bir şekilde ele alınabilmesi için önemli bir araç. Sonuç olarak bu yaklaşım, bireylerin karşılaştığı ayrımcılığı ve maruz kaldıkları eşitsizlikleri daha doğru bir şekilde anlamaya yardımcı olur ve sosyal adalet mücadelesini şekillendirirken daha bütünsel ve kapsayıcı çözümler geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

⁹⁸Ece Öztan, *Aramızda Kalmasın Kır, Kent Ve Ötesinde Toplumsal Cinsiyet*, içinde *Eşitsizliklere İkilikler Değil, Keşisimler Olarak Bakmak*, ed. Özlem Şendeniz, Aramızda Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği Yayınları, Ankara, 2020, s.44.

2. BÖLÜM KADIN-ERKEK EŞİTSİZLİĞİ SORUNU VE HAK KAVRAMI: NEZİHE MUHİDDİN ÖRNEĞİ

Kadın-erkek eşitsizliği sorunu, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uzun süredir süregelen ve toplumsal yapının her alanında etkilerini gösteren bir meseledir. Bu eşitsizlik, tarihsel süreçte kadınların eğitimden ekonomiye, siyasetten sosyal yaşama kadar birçok alanda erkeklere kıyasla kısıtlanmış haklara sahip olmasıyla kendini göstermiştir. Bu bağlamda hak kavramı, kadınların toplumsal yaşamdaki yerlerinin güçlendirilmesi, erkeklerle eşit şartlara sahip olması ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıkların giderilmesi açısından önemli bir mücadele alanıdır. Genel anlamda burada kadın ve erkek eşitsizliği sorunu ve hak kavramı bağlamında, Nezihe Muhiddin örneğiyle ele alınacaktır.

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik, tarihsel, kültürel, ekonomik ve sosyal dinamiklerin şekillendirdiği çok katmanlı bir sorundur. Toplumların gelişimiyle birlikte, cinsiyetler arası eşitsizlik farklı biçimlerde kendini göstermiştir, bazen açıkça, bazen de daha incelikli biçimlerde. Bu eşitsizliğin merkezinde, hak kavramı önemli bir yer tutmaktadır. İnsan hakları, bireylerin eşit ve adil bir şekilde yaşamalarını güvence altına almak için var olan temel ilkeler olarak tanımlanır. Ancak, kadınlar hala birçok toplumda bu haklardan tam anlamıyla yararlanamamakta, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin yanı sıra psikolojik, kültürel ve bireysel düzeyde de ciddi olumsuz etkilerle karşı karşıya kalmaktadır. Cinsiyet eşitsizliğinin tarihsel boyut bağlamında, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin birçok kültürde kadınların sosyal ve ekonomik rollerinin sınırlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Kadınların hakları, tarihsel olarak birçok toplumda erkeklerin haklarından daha dar bir çerçevede tanımlanmıştır. Birçok kültürde kadının toplumsal rolü, eş ve anne olarak belirlenmişken, erkeklerin hakları ve özgürlükleri daha geniş bir alana yayılmıştır. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilmelerini ve toplumdaki karar alma süreçlerine katılımlarını engellemiştir. Kadın hakları hareketi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik önemli adımlar atmış olsa da kültürel ve ekonomik engeller hâlâ devam etmektedir. Kadın-erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmak

yalnızca yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasıyla da mümkündür. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği, sadece kadınların değil, erkeklerin de toplumsal rollerini sorgulamalarını gerektirir. Eğitimde, iş yaşamında ve aile içi ilişkilerde eşit haklara sahip olmak, bireylerin sadece cinsiyetlerine göre değil, insan olmalarından dolayı eşit bir şekilde değerlendirilmesini sağlar. Bu anlayış, toplumsal yapının her düzeyinde, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu bir dünya yaratma hedefini güder. Aynı zamanda kadın hakları mücadelesi, toplumsal yapıyı dönüştüren bir süreçtir. Çünkü bu mücadele, yalnızca kadınların değil, tüm bireylerin özgürleşmesini sağlayacak temel bir ilkedir. Kadın hakları hareketi, kadınların seçme ve seçilme haklarından çalışma hayatında ve eğitimde fırsat eşitliği gibi temel hakların savunulmasına kadar pek çok alanda önemli adımlar atılmasına öncülük etmiştir. Ancak bu süreç, hala kültürel ve ekonomik engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Sonuç olarak, kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik, sadece yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanması ve kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel hayata daha aktif katılımlarını teşvik etmekle ortadan kaldırılabilir. Eşit haklar, yalnızca kadının değil, tüm insanlığın hakkıdır. Eşitlik ve adaletin temin edilmesi, sadece kadınların yaşam kalitesini artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal refahı yükseltir. Cinsiyet eşitsizliğinin sona erdirilmesi, toplumsal yapıları daha adil, daha kapsayıcı ve daha özgür bir hale getirecektir. Gelecekte yapılacak araştırmalar, bu eşitsizlikleri daha derinlemesine inceleyerek, çözüm yolları konusunda yeni perspektifler sunacaktır.

Nezihe Muhiddin, Türkiye’de kadın hakları mücadelesinin öncülerinden biridir ve özellikle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında kadınların hak mücadelesinde çok önemli bir yere sahiptir. 1920’li yıllarda Türkiye’de kadın hareketini kurumsallaştırmak amacıyla girişimlerde bulunan Muhiddin, kadınların eğitim hakkı, iş hayatında var olabilme hakkı, siyasal hakları ve sosyal yaşamda eşitliği için çaba göstermiştir. Bu amaçla kurduğu “*Kadınlar Halk Fırkası*”⁹⁹ Türkiye’de kadınların siyasi haklarını

⁹⁹ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 119.

savunan ilk örgütlerden biri olarak bilinir. Ancak, dönemin siyasi yapısı nedeniyle bu girişimi resmi olarak kabul görmemiş, bu parti bir derneğe dönüştürülmek zorunda kalmıştır. Bu deneyim, kadınların siyasette var olma mücadelesinin karşılaştığı engellerin somut bir örneğidir. Muhiddin'in Hak ve Eşitlik Vizyonu mücadelesi, kadınların hak taleplerinin toplumun genel çıkarlarına ters düşmediğini, aksine toplumsal ilerlemeyi destekleyeceğini savunan bir anlayış üzerine kurulmuştur. Kadınların eğitilmesi ve toplumda aktif bir rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamış, bu hedefin sağlanması için toplumun her kesiminden destek aramıştır. Muhiddin'in düşünceleri, kadınların temel haklara sahip olmasının toplumda eşitliğin sağlanması ve modernleşme yolunda önemli bir adım olduğuna işaret eder. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirdiğimizde, Nezihe Muhiddin'in öncülüğünü yaptığı hareket, kadın hakları mücadelesinin sadece kadınların değil, tüm toplumun yararına savunmuştur. Bu bağlamda, kadın-erkek eşitliği ve hak mücadelesinin, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında bir temel olduğunu savunan görüşleri, kadın hakları alanında önemli bir referans olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de kadınların oy hakkı kazanması, siyasal yaşama katılımının teşviki gibi gelişmeler, onun ve benzeri öncü kadın hakları savunucularının mücadelesiyle mümkün olmuştur. Genel anlamda, Nezihe Muhiddin'in mücadelesi, kadınların eşit haklara sahip olması gerekliliğini savunurken, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve hak kavramının kadınlar için de geçerli kılınması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu anlamda, kadın hakları alanında verilen mücadelenin bir parçası olarak Nezihe Muhiddin'in çabaları, Türkiye'de kadınların bugünkü haklarını kazanmasında temel bir role sahiptir. Dolayısıyla burada kadın-erkek eşitsizliği sorunu ve hak kavramını bu bilgiler ışığında değerlendirerek, Nezihe Muhiddin üzerinden örneklendirebiliriz. İleriki bölümde Muhiddin'in yaşamı ve çalışmalarını daha yakından inceleyeceğiz.

2.1 Kadın Hakları Savunucuları

Kadın hakları savunucuları, tarih boyunca kadınların siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda eşit haklara sahip olması için mücadele eden ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmayı

amaçlayan bireyler ve aktivistler olarak öne çıkmıştır. Bu savunucular, kadınların temel insan haklarına ulaşmalarını sağlamak ve kadınların toplumda eşit bir şekilde var olabilmesi için yasal ve toplumsal reformların yapılması için çalışmışlardır. Dünyada kadın hakları mücadelesinde öne çıkan bazı önemli isimler şunlardır: Mary Wollstonecraft (1759-1797), Olympe de Gouges (1748-1793), Angela Davis'dir (1943). Türkiye'de öne çıkan kadın hakları savunucu ise Nezihe Muhiddin ve ona destek olan bazı önemli isimler vardır. Bunlarda birisi Halide Edib Adıvar'dır. Kadın hakları savunucularının mücadelesi, dünya genelinde kadınların seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı ve eşit ücret gibi temel haklarını kazanmalarında büyük bir etki yaratmıştır. Bu mücadele, kadınların günümüzde birçok ülkede erkeklerle eşit haklara sahip olmasına katkı sağlamıştır. Ancak, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda hala süregelen eşitsizlikler nedeniyle kadın hakları mücadelesi devam etmektedir. Kadın hakları savunucuları, günümüzde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik olarak kadınların karşılaştığı cinsiyet ayrımcılığı, aile içi şiddet, iş yerinde ayrımcılık gibi sorunlara çözüm üretmeye devam etmektedir. Kadın haklarının savunulması, yalnızca kadınların toplumsal rollerini güçlendirmeyi değil, aynı zamanda tüm toplumda daha adil ve kapsayıcı bir yapının oluşmasına da katkıda bulunmayı amaçlar. Kadın hakları savunucuları, bu hedef doğrultusunda, kadınların eşit haklar ve fırsatlar elde etmesi için hem yasal hem de toplumsal düzeyde mücadele yürütürler. Bu metinde, kadın hakları savunucularının bu mücadelede üstlendiği rol ve katkılar ele alınacaktır.

2.1.1 Mary Wollstonecraft (1759-1797)

Mary Wollstonecraft (1759-1797), kadın hakları savunuculuğunun öncülerinden biri olarak, feminist düşüncenin temel taşlarını atmış ve kadınların eşit haklara sahip olması gerektiği görüşünü savunmuştur. En bilinen eseri *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi (A Vindication of the Rights of Woman)* (1792), feminist felsefe tarihinde önemli bir yere sahiptir. Dönemin ataerkil anlayışına karşı güçlü bir eleştiri niteliği taşır. Bu eserinde, kadınların sadece eş ve anne olmaktan daha fazlası olabileceğini, toplumsal,

siyasi ve eğitimsel haklara sahip olmaları gerektiğini savunur. Wollstonecraft, kadınların eğitiminin, erkeklerle eşitliklerini sağlamak için en temel araçlardan biri olduğunu öne sürer.¹⁰⁰ Ona göre, kadınların eğitiminden yoksun bırakılmaları, onların toplumsal potansiyellerini engellemekte ve eşitlik için gerekli olan zihinsel ve duygusal gelişimlerini kısıtlamaktadır.¹⁰¹ Wollstonecraft, kadınların zekâ ve erdem açısından erkeklerle eşit olduğunu savunarak, toplumun kadınları sadece estetik ve duygusal rollerle sınırlamasına karşı çıkmıştır. Kadınların eğitimi konusunda yaptığı vurgular, onları sadece ev içi görevlerle değil, toplumda aktif ve akılcı bireyler olarak var olabilmeleri için eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, Wollstonecraft'ın düşünceleri, sadece kadınların eğitimiyle alakalı değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve adaletin sağlanmasında da önemli bir adım oluşturmuştur. O, kadınların eğitiminin, sadece onları güçlendirmekle kalmayıp, toplumun tüm yapısını dönüştürecek bir güç taşıdığına inanmıştır. Wollstonecraft'ın savunduğu eşitlik ve özgürlük ilkeleri, hem kadın hakları savunucularını hem de genel olarak toplumsal reform hareketlerini derinden etkilemiştir. Dolayısıyla bugün, onun fikirleri, modern feminist hareketin temel taşları olarak kabul edilmekte ve kadınların toplumsal hayata eşit katılımını sağlayacak değişimlerin temellerini atmaktadır.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, birinci dalga feminizm, kadınların toplumsal, politik ve ekonomik eşitlik taleplerini kitlesel bir harekete dönüştürmüştür. Bu hareketin temel talepleri, başta oy hakkı olmak üzere, mülkiyet hakları ve eğitimde fırsat eşitliği gibi temel haklar etrafında şekillenmiştir. Kadınların seçme ve seçilme hakkı, bu dönemde en önemli taleplerden biri haline gelmiş ve birçok ülkede kadınların siyasi katılımını sağlamak için yoğun bir mücadele verilmiştir. Ayrıca, kadınların mülkiyet hakları da bu dönemde önemli bir gündem maddesi olmuştur; özellikle evli kadınların mal varlıkları üzerindeki yasal kısıtlamaların kaldırılması için çeşitli reformlar talep edilmiştir. Eğitim alanında ise, kadınların eşit eğitim

¹⁰⁰ Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012 s.43.

¹⁰¹ Wollstonecraft, *a.g.e.*, s.101-102.

olanaklarına erişimi sağlamak amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Bu talepler, birinci dalga feminizmin toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin temel taşlarını oluşturmuş ve sonraki feminizm dalgalarının gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Mary Wollstonecraft, kadın-erkek eşitsizliğine karşı geliştirdiği düşüncelerle feminist hareketin temellerini atmış önemli bir figürdür. Özellikle 1789 tarihli *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* gibi dönemin ana metinlerinden yola çıkarak, kadınların da tıpkı erkekler gibi doğal haklara sahip olmaları gerektiğini savunmuş, bu yönüyle Fransız İhtilali'nin temel ideallerine eleştirel bir yaklaşım getirmiştir.¹⁰² Bildirgede yer alan 'insan' kavramının yalnızca erkekleri kapsayan dar bir tanımını reddeden Wollstonecraft, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi evrensel hakların sadece erkeklere ait olamayacağını vurgulamıştır.¹⁰³ Aydınlanma dönemi düşünürlerinden farklı olarak, aslına bakılırsa kadınların da akıl sahibi bireyler olduğunu savunmuş ve toplumsal eşitsizliğin eğitim eksikliğinden kaynaklandığını belirtmiş bununla birlikte bu eksikliğin giderilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Onun liberal feminist yaklaşımının temelini oluşturan bu düşünce, kadınların toplumsal hayatta eşit haklar ve fırsatlar elde etmelerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmak amacıyla eğitim ve akılcı düşünme yollarının önünü açmayı hedeflemiştir. Böylece Wollstonecraft, Fransız ihtilalinin eşitlik ve özgürlük ideallerinin ve taleplerinin kadınlar için de geçerli olmasını sağlamayı amaçlamış ve feminist düşüncenin yanı sıra modern insan hakları anlayışının şekillenmesinde de oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* adlı eserinde, kadınların kendi kararlarını verebilen, özerk bireyler olarak toplumsal hayatta yer alması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁴ Özerkliğin, bireylerin akıl ve irade

¹⁰² Burcu Şimşek, Gülsüm Depeli, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, içinde *Toplumsal Cinsiyet Çeşitliliği ve Beden*, ed. Aksu Bora, Şengül İnce, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2021, s.25.

¹⁰³ Toros Güneş Esgün, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, içinde *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, ed. Aksu Bora, Şengül İnce, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2021, s.56.

¹⁰⁴ Tong- Botts, *a.g.e.*, s. 33.

özgürlüğü ile mümkün olacağına inanan Wollstonecraft, bu hedefe ulaşmak için eğitimin kritik bir rol oynadığını sıkça dile getirmiştir.

“Wollstonecraft'ın en çok istediği şey kadınların birey olmalarıydı. Bir kadının “erkeğin oyuncağına, ne zaman eğlendirilmek istese aklı bir kenara bırakarak kulaklarında tıngırdaması gereken çingırağına” indirgenmemesi gerektiğini iddia etti. Bir başka deyişle kadın, sadece bir erkeğin hazzının veya mutluluğunun aracı değildir. Daha çok Kant'ın söyleyeceği gibi, başlıbaşına bir amaç, itibarı kendi kaderini tayin etme kapasitesi olmasına dayanan rasyonel bir öznedir.”¹⁰⁵

Wollstonecraft'ın en güçlü arzusu, kadınların toplumsal olarak birey kabul edilmesi ve kendi kimliklerini bağımsız bir şekilde inşa edebilmeleri idi.¹⁰⁶ Kadınların sadece erkeklerin gölgesinde var olan, erkeğin sahip olduğu akıl ve özgürlükten yoksun varlıklar olarak görülmesinin, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde büyük bir adaletsizlik olduğunu savunmuştur. Onun için birey olmak, sadece siyasal ve sosyal haklardan faydalanmak değil, aynı zamanda özgür bir düşünceye sahip olmak, kendi kararlarını verebilmek ve toplumsal normlara karşı eleştirel bir duruş sergileyebilmektir. Bu anlamda, Wollstonecraft kadınların yalnızca eşit haklara sahip olmalarını değil, aynı zamanda kendi benliklerini ve kimliklerini toplumsal yapılar içinde bağımsız olarak inşa edebilmelerini istemektedir.

Mary Wollstonecraft genel olarak, *Kadın Hakları Gerekçelendirilmesi* Üzerine adlı eserinde, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini güçlü bir şekilde savunmuş ve feminist düşüncenin erken dönem savunucularından biri olmuştur. Eserinde, dönemin toplumsal ve kültürel normlarını eleştirerek, kadınların eğitimsizlik ve toplumsal engeller nedeniyle eşit haklardan mahrum bırakıldığını ileri sürer. Wollstonecraft, bu eşitsizliklerin yalnızca toplumsal bir sorun teşkil etmekle kalmayıp, aynı zamanda kadınların potansiyellerinin ve haklarının sistematik olarak yok sayılması anlamına geldiğini vurgular. O, kadınların eğitim

¹⁰⁵ Tong- Botts, *a.g.e.*, s. 33-34.

¹⁰⁶ Tong- Botts, *a.g.e.*, s. 33.

yoluyla rasyonel düşünme kapasitelerini geliştirebileceklerini, özgürleşebileceklerini ve toplumsal hayatın her alanında aktif bireyler olabileceklerini savunur.¹⁰⁷ Özetle, bu bağlamda, onun görüşleri, yalnızca yasal eşitlikle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir dönüşüm gerektiren bir eşitlik anlayışını da öne sürer. Dolayısıyla, kadınların tam anlamıyla özgürleşebilmesi ve potansiyellerini gerçekleştirebilmesi için sadece yasal düzenlemelerin değil, toplumsal ve kültürel normların da değişmesi gerektiğini ifade eder. Bu düşünceler sayesinde, sadece kadınların hakları ve eğitimi bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal eşitlik ve insan hakları perspektifinde de önemli bir temele işaret eder.

2.1.2 Olympe de Gouges (1748-1793)

Olympe de Gouges, Fransız Aydınlanması ve Fransız Devrimi'nin etkisi altında toplumsal ve politik haklar konusunda cesur görüşler geliştiren önemli bir düşünür ve yazardır. Gouges, özellikle kadın hakları savunuculuğu ve köleliğe karşı duruşuyla tanınmıştır. 1789 Fransız Devrimi, eşitlik, kardeşlik, özgürlük ilkeleriyle, toplumsal sınıflar arasında önemli bir dayanışma ve karşı duruş yaratmıştır. Devrim sürecinde bu idealler, özellikle sokak eylemleri ve barikatlarda, çeşitli toplumsal kesimlerden pek çok insanı bir araya getirmiştir. Aynı zamanda evrensel ilkelerin, aslında yalnızca mülk sahibi, belli bir vergi yükümlülüğünü yerine getiren erkeklere hitap ettiği anlaşılmıştır. Devrimin temel ilkelerinin yalnızca burjuvaziye ve mülk sahibi erkekleri kapsamaması, geniş halk kesimlerinden özellikle kadınlar ve yoksul sınıflar için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Kadınlar, eşitlik ve özgürlük taleplerini daha geniş bir toplumsal çerçevede savunabilmek için, tutuklanmayı, öldürülmeyi ve sürgün edilmeyi göze alarak mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu süreç, kadınların ve işçilerin, devrimci ilkelerin yalnızca belli bir sınıf için değil, tüm insanlar için geçerli olmasını sağlamak adına önemli bedeller ödemeleri gerektiğini göstermektedir. Devrim, ilk başta özgürlük ve eşitlik için ortaya çıkan toplumsal hareketlerin, kısa sürede yalnızca belirli bir sınıfın çıkarlarını koruyan bir sisteme dönüştüğünü ve bu

¹⁰⁷ Bkz. Mary Wollstonecraft, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi, Giriş*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012 s.11-15.

durumun, alt sınıfların, özellikle de kadınların, kendi hakları için çok daha büyük bir mücadelenin içinde yer almasına yol açtığını ortaya koymaktadır.¹⁰⁸

“Kadınların erkeklere karşı yürüttükleri eşitlik mücadelesinin günümüzde de henüz sona ermediği düşünülürse, bundan iki yüzyıl önce kadınların dile getirdikleri taleplerin ne kadarının gerçekleştirilebildiği sorusu daha da önem kazanmaktadır. Olympe de Gouges'un önemi de evrensel olduğu iddia edilen hakların belli bir cinsle sınırlanmış olduğunu gözler önüne sermesi ve bu sınırlamanın haklı sebepleri olup olmadığını sorgulayıp mevcut durumu olduğu gibi kabul etmemesindedir.”¹⁰⁹

Olympe de Gouges, kadınların erkeklerle yasa önünde eşit haklara sahip olmaları için mücadele eden bir öncü figürdür.¹¹⁰ Bu amacını gerçekleştirmek için, kadınların siyasal haklarını savunmalarına ve toplumsal eşitlik taleplerini dile getirmelerine zemin hazırlamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, kadınları ve erkekleri bir araya getirerek toplumsal eşitlik mücadelesini daha geniş bir tabana yaymak için, *Toplumsal Çevre* adlı bir birlik kurmuştur.¹¹¹ Bu birlik ise şöyle ki; cinsiyetler arasındaki eşitliği savunan, özellikle kadınların siyasal hakları için örgütlenen bir platformdur. Birliğin kuruluşu, De Gouges'in feminist hareketin önde gelen isimlerinden birisi olarak, sadece kadınlar için değil, aynı zamanda tüm toplumsal sınıflar için eşitlik ve adalet taleplerini duyurmak amacıyla yaptığı bir girişimdir. Birlik, erkek ve kadınların birlikte mücadele etmesini teşvik etmiş ve bununla birlikte toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı güçlü bir ses olmuştur. Bu örgüt, kadınların devrimci ideallerde eşit haklara sahip olması için verdiği mücadelenin önemli bir örneği olarak tarihe geçmiştir.

En bilinen eseri *Kadın ve Kadın Vatandaşın Hakları Bildirgesi* (1791) ile, erkeklerin kadınlar üzerindeki tiranlığının toplumsal eşitsizliklerinin

¹⁰⁸ Ece Göztepe, *Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirgesi*, içerisinde Olympe de Gouges, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1996 s.188 Bundan sonraki dipnotlarda bu makale için *Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirgesi* kısaltması kullanılacaktır.

¹⁰⁹ Ece Göztepe, *a.g.m.*, s.188-189.

¹¹⁰ Ece Göztepe, *a.g.m.*, s.189.

¹¹¹ Ece Göztepe, *a.g.m.*, s.189.

temel kaynağı olduğunu dolayısıyla belirlediği haklar ve özgürlüklerin kadınlar için de geçerli olması gerektiğini savunmuş ve devrimin temel ideallerinin kadınları da kapsamaması gerektiğini dile getirmiştir.¹¹² Bu belge, kadınların miras, evlilik, boşanma ve bu bağlamda erkeklerle eşit haklara sahip olma gibi konularında gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda de Gouges, Fransız Devrimi'nin radikalleşmesiyle birlikte, devrimci hükümetin şiddet kullanımına ve monarşinin kaldırılmasına yönelik politikalarına karşı çıkan de Gouges, bu eleştirileri nedeniyle kadın cinsine yakışmayacak şekilde politika yapmaya kalkıştığı gerekçesiyle tutuklanmış ve 1793 yılında giyotinle idam edilmiştir.¹¹³ Olympe de Gouges'in mirası, kadınların toplumsal ve politik haklarının tanınması için verdiği mücadelenin, modern feminist düşüncenin temel taşlarını oluşturmuş olmasında yatmaktadır. Eserleri, yalnızca kadın hakları konusunda değil, aynı zamanda insan hakları ve özgürlüklerin evrensel bir temele dayandırılması gerektiği fikrinin savunulmasında da önemli bir rol oynamıştır.

*“Olympe de Gouges'un' 'Kadınların Haklar Bildirgesi'nde de yer alan en çarpıcı tezlerinden birisi, “kadınların giyotine gitme hakları varsa, kürsüye çıkma hakları da olmalıdır!” teziydi. Bu ‘hakkını’, 1793'deki Jakobenist darbe sonrasında kullandı; polemikleriyle mücadele ettiği Robespierre onu celladına itinayla teslim etti. Böylelikle 1793'ün Kasım'ında de Gouges'un 45 yıllık mücadelecisi yaşamı, giyotin sehpasında son bulmuş oldu.”*¹¹⁴

Kadınların giyotine gitme hakları varsa, kürsüye çıkma hakları da olmalıdır¹¹⁵ söylemi; 18. ve 19. yüzyıl kadın hareketinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu güçlü ifade, kadınların sadece ölüm cezasına çarptırılmalarının değil, aynı zamanda toplumun siyasi ve kamusal alanlarında aktif roller üstlenmelerinin de gerektiğini savunur.¹¹⁶ Özellikle Fransız Devrimi sonrasında, kadınların sadece ev içindeki rollerle sınırlı kalmayıp, devlet

¹¹² Diren Çakmak, *Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik Yurttaş*, Ege Akademik Bakış, 2007, s.741.

¹¹³ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s.41.

¹¹⁴ Ece Göztepe, *a.g.m.*, s.189.

¹¹⁵ Ece Göztepe, *a.g.m.*, s.189.

¹¹⁶ D. Çiğdem Sever, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, içinde, *Anayasa Mahkemesi'nin Kadın-Erkek Eşitliği Yaklaşımına Bir Eleştiri*, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ed. L. Gültekin. G. Güneş, C. Ertung, A. Şimşek Ankara, 2013, s.36.

işlerine ve toplumsal kararlara katılma haklarına sahip olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu düşünce, feminist hareketin sadece kadınların oy hakkı gibi temel taleplerle değil, aynı zamanda kadınların fikirlerini özgürce ifade etme, eğitim alma ve siyasi yaşamda yer alma haklarıyla da derinleştiğini gösterir. Giyotine gitme hakkı ifadesi, kadınların hayatları ve ölüm üzerine kararlar alınırken eşit muamele görmeleri gerektiğini simgeler. Özetle de Gouges, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin temel taşlarını atmıştır. Bu söylem, kadınların hakları için birlikte mücadele etmelerinin önemini vurgulamış ve farklı feminist akımların ortak bir amaç etrafında birleşmesine yol açmıştır. Gouges, ayrıca kadınların siyasal ve toplumsal alanlarda eşit haklara sahip olması gerektiği önemini savunmuştur. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı evrensel bir duruş sergilemiş, dolayısıyla onun düşüncesi, kadınların tüm toplumsal ve siyasi alanlarda eşit temsil edilmesi gerektiği anlayışı, toplumsal dönüşüm için güçlü bir dayanışma ve eylem zemini oluşturmaktadır.

2.1.3 Angela Davis

Angela Davis, 1943 yılında, Amerika’da doğmuştur. Fransız edebiyatı ve felsefe eğitimi görmüştür. Almanya ve Fransa’da çalışmalar yaptıktan sonra 1967 yılında Amerika’ya dönüp burada akademik tezini tamamlamıştır. Komünist Partiye katılmış ve burada ırkçılık karşıtı eylemlere ve devrimci hareketlere dahil olmuştur. Angela Davis, toplumsal mücadeleye güçlü bir şekilde dahil olmuş bir figürdür. 1960’larda, özellikle ırkçılığa ve adaletsizliğe karşı aktif bir şekilde mücadele etmiştir. Angela Davis, kadınların toplumsal statüsü ve özgürleşmesi konusundaki görüşlerini belirtmiştir. Ayrıca bunu sadece cinsiyet temelli ayrımcılıkla sınırlı tutmamış, bu sorunun ırkçılık, sınıf ayrımcılığı ve kapitalist sistemle ilişkisini de derinlemesine incelemiştir. Bu durum özellikle, ilk yayınlarından birisi olan *Kadınlar, Irk ve Sınıf*¹¹⁷ (1981) adlı eserinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Davis, kadınların karşılaştığı baskıların ırkçı ve sınıf temelli sömürü sistemleriyle doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Angela

¹¹⁷ Bkz. Angela Davis, *Kadınlar, Irk ve Sınıf*, Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1994.

Davis'in *Kadınlar, Irk ve Sınıf* adlı çalışmasında Angela Davis'in sunduğu olgular ve bu olgulara dayalı çözümlemeleri, kadın, ırk ve sınıf sorunlarını tartışırken düşündürücü ayrıca yol gösterici perspektifler sunmaktadır.¹¹⁸

Angela Davis kitabında, ABD'de kölecilik ile birlikte gelişen cinsiyetçiliği ve kadını kimliksizleştirmenin dinamiklerini, tarihsel ve toplumsal olgular bağlamında ele almaktadır.¹¹⁹

*“Köle kadın öncelikle sahibi için tüm-zamanlı bir işçiydi, ve ancak kazara bir eş, anne ve ev kadını.”*¹²⁰

Bu noktada kendisinin ifade etmiş olduğu üzere; yeni sistemde gelişim olanakları engellenmiş ve baskı altına alınmış kadınların, kölelerle aynı psikolojiye benzer bir durum içinde olduğunu ifade ederek, bu bağlamda ‘ev kadını’ rollerini kölelik ile ilişkilendirmektedirler.¹²¹ Örneğin, Afrika kökenli kadınlar için ev kadınlığı rolünün, baskıdan ziyade özgürleştirici bir anlam taşıdığı ifade edilmiştir.¹²² Hatta bununla birlikte Angela Davis, geneli Afrika kökenli kadının, özellikle yoksul olanların, sıkıntılarını ‘adı olmayan sorun’ olarak tanımlamaktadır; yani, beyaz kadınların geleneksel ev kadınlığı rolünden duyduğu hoşnutsuzluğun aksine, bu kadınlar toplumsal cinsiyet ve ırk meselelerini içeren birçok alanda baskıya karşı mücadele etmek için kendi gruplarını oluşturmuşlardır. Bu duruma karşılık olarak, pek çok ikinci dalga beyaz olmayan feminist kadın, ev kadınlığının sınıfsal ve ırksal boyutlarını ele alarak daha kapsayıcı bir feminist bakış açısı geliştirmiştir.¹²³ Angela Davis, ev kadını rolünü ele alırken, burada rolün beyaz kadınlar için özgürlük ve bireysellik sembolü haline gelirken, siyah kadınlar için daha fazla sınırlama ve baskı anlamına geldiğini savunur. Afrikalı ve Amerikalı kadınlar için, ev kadını olmak, sadece aile içindeki geleneksel rollerle sınırlı kalmak

¹¹⁸ Fulya Gürses, Okuyucuya Sunuş, Angela Davis, *Kadınlar, Irk ve Sınıf*, Sosyalist Yayınlar, İstanbul, 1994, s.8.

¹¹⁹ Fulya Gürses, Okuyucuya Sunuş, Davis, *Kadınlar, Irk ve Sınıf*, 1994, s. 10.

¹²⁰ Angela Davis, *Kadınlar, Irk ve Sınıf*, s.27.

¹²¹ Fulya Gürses, Okuyucuya Sunuş, Davis, *Kadınlar, Irk ve Sınıf*, 1994, s. 10.

¹²² Bkz. Tong - Botts, *a.g.e.*, s. 63.

¹²³ Bkz. Tong - Botts, *a.g.e.*, s. 63.

anlamına gelmez, aynı zamanda ırksal ve sınıfsal yapılar tarafından derinlemesine şekillenen bir deneyimdir.

Sonuç olarak, Angela Davis feminist hareketin önemli figürlerinden birisidir. Toplumsal cinsiyet kavramının ırk, sınıf ve diğer toplumsal dinamiklerin nasıl kesiştiğini incelemiştir. Angela Davis'in, toplumsal cinsiyet üzerine yapmış olduğu analizlerle feminizmin sınırlarını genişletmiş ve sadece cinsiyet eşitliği mücadelesi değil aynı zamanda ırk, sınıf, cinsellik gibi faktörleri de bulunduran bir toplumsal değişim anlayışını desteklemiştir. Onun çalışmaları, feminizmin kesişimsel bir perspektifle şekillenmesini sağlamıştır. Özellikle siyah kadınların, işçi sınıfı kadınlarının ve diğer grupların deneyimlerinin daha görünür olmasına olanak tanımıştır. Özetle, Davis'in toplumsal cinsiyet konusundaki görüşleri, feminizmi sadece bir kimlik mücadelesi olarak görmek değil, aynı zamanda daha geniş toplumsal eşitsizliklere karşı bir duruş olarak şekillendirmiştir.

2.2 Kadın Haklarının Türk Tarihindeki Örneği Olarak Nezihe Muhiddin(1889-1958)

Nezihe Muhiddin 1889 yılında, İstanbul'un Kandilli semtinde, bürokrat bir ailenin kızı olarak dünyaya geldi.¹²⁴ Babası savcı ve ceza hâkimi Muhiddin Bey, annesi ise Zehra hanımdır. İlk eğitimini mahalle mektebinde almış, ancak okulun kalitesizliğini eleştirerek kısa süre sonra özel dersler almaya başlamıştır. İlk olarak, edebiyatla ilgilenen ve hukuk eğitimi almış Nebi Efendi'den Farsça, Arapça ve bu dillerin edebiyatını öğrenmiştir. Ardından, dini eğitim yerine modern bir eğitim anlayışını tercih eden Nezihe Muhiddin, hukuk mezunu Ziver beyden ders almıştır. Nezihe Muhiddin, ayrıca Almanca ve Fransızca dillerine de hakimdir.¹²⁵ Nezihe Muhiddin, sekiz yaşından itibaren annesiyle birlikte kadın derneklerinin faaliyetlerine katılmış ve bu sayede dönemin önemli kadın figürlerinden olan Fatma

¹²⁴ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, 'Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği', Metis Yayınları, İstanbul, 2003 s.35.

¹²⁵ Yaprak Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.35.

Aliye¹²⁶ gibi isimlerle tanışma fırsatı bulmuştur. Çocukluk yılları, II. Abdülhamid'in saltanatına denk gelmiş olup, bu dönemdeki toplumsal ve kültürel atmosfer, Nezihe Muhiddin'in gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Yeniliklere açık, aktif ve atılgan bir kişilik sergileyen Muhiddin, çevresindeki kadınlarla sürekli olarak fikir alışverişinde bulunmuş ve onların görüşlerinden etkilenmiştir. Özellikle, Nakiye Hanım¹²⁷ ve Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın torunları olan Azize, Refika ve Feride gibi isimlerle,¹²⁸ kadınların toplumsal durumunun iyileştirilmesi ve bu konuda neler yapılabileceği üzerine sıkça sohbetler yapmışlardır.¹²⁹ Bu çevre, Muhiddin'in kadın hakları konusunda daha derinlemesine düşünmesini ve gelecekteki mücadelesi için temel bir altyapı oluşturmasını sağlamıştır. Nezihe Muhiddin, dönemin koşulları göz önüne alındığında oldukça yüksek standartlarda bir eğitim almış ve bu eğitimi tamamladıktan sonra hemen çalışma hayatına atılmıştır. II. Meşrutiyet sonrasında ittihat ve terakki yönetimi, geleneksel Osmanlı toplumunu değiştirme yönünde adımlar atmaya başlamış, böylece bu dönemde eğitilmiş ve aydın genç kadınlara daha fazla fırsat sunulmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, Nezihe Muhiddin gibi isimlerin önü açılmaya başlamıştır. Dolayısıyla ittihat ve terakki tarafından açılan kız sanayi

¹²⁶ Fatma Aliye (1862-1936), Osmanlı Devleti'nde kadın sorununu ele almış olan ilk Müslüman Türk kadın romancısıdır. Eserlerinde, Osmanlı kadınının toplumsal sorunlarını, geleneksel rollerini ve yaşadığı zorlukları işlemiştir. Kadın hakları ve özgürlüğü üzerine toplumsal bir farkındalık oluşturmayı amaçlamıştır. Romanlarını öğretici bir araç olarak kullanarak, idealize edilmiş kadın tiplerini ve kadının toplumdaki yerini sorgulamıştır. *Meram* (1890), *Muhazarat* (1892), *Nisvan-ı Islam* (1892) gibi birçok önemli eseri bulunan Fatma Aliye, sadece edebiyat dünyasında değil, aynı zamanda kadın hakları mücadelesinde de öncü bir isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Firdevs Canbaz, "*Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu*", Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü, 2005, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹²⁷ 1882 yılında İstanbul'da doğan Nakiye Elgün, Türk eğitimci ve siyasetçi olarak önemli bir figürdür. İstanbul'da doğan Elgün, eğitim hayatına erken yaşta başlamış ve 1901'de Darülmuallimat'tan mezun olmuştur. Öğretmenlik kariyerine aynı okulda başlamış, daha sonra İstanbul İnas Mektebi'nde de görev yapmıştır. 1914-1917 yılları arasında Vakıf Mektepleri'nin kız bölümü müdürlüğüne atanmış, ayrıca Şam, Kudüs ve Beyrut'ta Türkçe eğitim veren kız öğretmen okullarının açılmasına öncülük etmiştir. 1929'da İstanbul Kız Lisesi müdürlüğüne atanmış, 1934'te Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra milletvekili olmak için istifa etmiştir. 1935'te Erzurum Mebusu olarak seçilen Nakiye Elgün, Türkiye'nin ilk kadın milletvekillerindendir. 1954'te hayatını kaybetmiştir. Bkz. Hacer Yıldız, "Türkiye'de Kadınların Siyasi Haklar Mücadelesi ve Nakiye Elgün", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, 2015, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹²⁸ bkz. Zihnioğlu, *a.g.e.*, s. 36.

¹²⁹ Damlanur Küçükyıldız Gözelce, *100 kadın kaleminden 100 öncü kadın*, ed. Hatice Bahtiyar, Esra Alkan, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2023, 139-144 içinden *Nezihe Muhiddin (1889-1958)* Atatürk Ansiklopedisi s.1.

mektebinde kurucu müdür olarak görevlendirilen Nezihe Muhiddin, okulun başarılı bir şekilde faaliyete geçmesini sağlamış ve aynı zamanda burada fen öğretmeni olarak görev yapmıştır.¹³⁰

Eğitimcilik kariyerine bu okulda başlayan Nezihe Muhiddin, zamanla dönemin önemli okullarından olan Darülmuallimat ve Darülmuallimin gibi eğitim kurumlarında öğretmenlik ve yöneticilik yapmıştır. Eğitimcilik mesleğinde, özellikle Türk kızlarının Batı'da yaşayan kızlarla eşit seviyede eğitim alması gerektiği konusunda büyük bir vurgu yapmış ve bu konu üzerine yoğunlaşmıştır. Yönetiminde bulunduğu okullarda, Avrupa okullarının eğitim programlarından faydalanarak, müfredat ve eğitim sistemlerini modernleştirmeyi amaçlamıştır.¹³¹ Bu çalışmalar, onun eğitim alanındaki öncülüğünü ve yenilikçi yaklaşımını pekiştirmiştir.

Nezihe Muhiddin için öğretmenlik mesleği, sadece bir iş değil, aynı zamanda halkla ve özellikle kadınlarla, kız çocuklarıyla bilgisini paylaşabileceği önemli bir fırsat olmuştur. Dolayısıyla bu meslek, ona sadece eğitim verme imkânı sunmamıştır. Aynı zamanda toplumsal değişim ve kadın hakları alanındaki düşüncelerini hayata geçirebilmesi için bir araç olmuştur. Bu bağlamda ilk öğretmenlik yaptığı okullarda, dönemin önemli kadın figürlerinden Halide Edip, Nakiye Hanım ve Şüküfe Nihal gibi önemli isimlerle tanışmış,¹³² bu tanışıklıklar ile kendisi için hem kişisel hem de profesyonel anlamda önemli bir etkileşim sağlamıştır. Dolayısıyla bu bağlantılar, Nezihe Muhiddin'in kadın hakları ve eğitim alanındaki çalışmalarını güçlendirmiş ve onun dönemin aydın kadınlarıyla ortak bir vizyon geliştirmesini sağlamıştır. Nezihe Muhiddin, 1958 yılında İstanbul'da bir akıl hastanesinde vefat etmiştir.¹³³

Bu bölümde, Türk kadın kimliğinin oluşum süreci,¹³⁴ kadın hakları bağlamında Nezihe Muhiddin'in rolü üzerinden incelenmiştir. Nezihe

¹³⁰ Mustafa Yahya Metintaş, *Nezihe Muhittin ve Türk Kadınının Siyasi Haklar Mücadelesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, Cilt 1 Sayı 3, 2018, s.79.

¹³¹ Metintaş, *a.g.m.*, s.79.

¹³² Devrim Pınar Gürbüzöğlu, *Türkiye'de Kadın Haklarının Önemli Temsilcilerinden Nezihe Muhiddin ve Bir Model Oyun*, Altıkapı Yayınları, 2013 s.18-19.

¹³³ Yaprak Zihnioğlu, *a.g.e.*, s.41.

¹³⁴ Kar, F. Üçüncü İ. *Türk Kadın Hareketinin Öncü İsimlerinden Nezihe Muhiddin-Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi*. Hars Akademi, 2023, s.162.

Muhiddin, Türk kadın hareketinin önemli figürlerinden biri olarak, kadınların toplumsal hayatta daha etkin ve eşit haklara sahip olabilmesi için mücadele etmiştir. Bu çalışma, dönemin önde gelen kadın örgütleri ve platformları olan Kadınlar Halk Fırkası, Türk Kadınlar Birliği, Türk Kadın Yolu Dergisi ve son olarak Türkiye’deki Feminist Hareket İçinde Nezihe Muhiddin’in Yeri gibi başlıklar üzerinden ele almaktadır. Çalışma, bu ana başlıklar altında şekillendirilmiştir. Dolayısıyla bu bağlamda Türkiye’deki kadın hakları mücadelesinin erken dönemlerinde önemli bir yere sahip olan Nezihe Muhiddin ve onun gibi kadınların katkıları, sadece kadınların haklarını kazanmaya yönelik teorik çağrılarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal eşitlik için somut adımlar ortaya konulmuştur. Nezihe Muhiddin’in bu hareket içindeki yeri, dönemin politik ve toplumsal bağlamı göz önüne alındığında çok önemlidir. Ayrıca, bu çalışma dönemin feminist hareketinin gelişimi ve kadın kimliğinin şekillenmesi üzerine derinlemesine bir analiz sunmayı amaçlamakta olup, kadın hareketlerinin tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğini açıklayarak ve kadınların toplumsal hakları için verdikleri mücadelenin izlerini sürmeyi hedeflemektedir.

2.2.1 Kadınlar Halk Fırkası

Yazar, gazeteci ve feminist bir aydın olan Nezihe Muhiddin, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kadınların siyasi haklarını elde etmesi için aynı zamanda kadınların toplumsal hayatta aktif bir rol üstlenmesi için büyük bir çaba sarf etmiştir. Muhiddin, bu doğrultuda kadınları bir araya getirecek ve Türk kadınının toplumsal yaşamda daha güçlü bir yer edinmesini sağlayacak bir hareketin öncüsü olmuştur.¹³⁵ Kadınlar Birliği üzerine detaylara diğer bölümde değinilecektir.

Osmanlı kadın hareketinin, uzun bir bekleyişin ardından dile getirdiği bu talebi çok daha güçlü bir biçimde ifade eden ve Türk feminist hareketini uluslararası ‘süfrajat’¹³⁶ hareketi ile buluşturan önemli bir oluşum, Türk Kadınlar Birliği olmuştur.

¹³⁵ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s. 119-150.

¹³⁶ Süfrajat hareketi, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar özellikle İngiltere ve Amerika’da kadınların oy hakkı için verdikleri mücadeleyle tanınan bir harekettir. Bu

Nezihe Muhiddin ile beraber mücadele etmiş, Kadınlar Halk Fırkasının kurucuları ve idare heyeti şöyle ki;

“Nezihe Muhiddin, (Başkan) Nimet Rumeyde (ikinci başkan), Şükufe Nihal (genel sekreter), Latife Bekir (sayman), Seniyye İzzeddin (muhasibeci), Muhsine Salih (sekreter), Matlube Ömer (veznedar) idare heyette görev aldılar. Kurulan yeni fırkanın kurucu üyeleri ise Nesime İbrahim, Tuğrul Bedri, Zeliha Ziya ve Faize Emrullah'tı”¹³⁷

Nezihe Muhiddin öncülüğünde yukarıda adı anılan bir grup kadın tarafından, Kadınlar Halk Fırkası kurulmuştur. Kadınlara oy hakkı henüz tanınmadığı için, kadınların parti kuramayacağı yönündeki tepkiler üzerine, Kadınlar Halk Fırkası derneğe dönüştürülerek 1924 yılında Türk Kadınlar Birliği adını almıştır.¹³⁸ Birliğin başkanı Nezihe Muhiddin Hanım,¹³⁹ bir demecinde:

“İnkılapları doğuran, çabalar ve savaşımdır. Biz de, seçimden seçime her yurttaş gibi haklarımızı alacağımız güne değin savaşımayı sürdüreceğiz, kanunlar, er geç toplumsal yaşamın gereklerine uymak zorundadır.”¹⁴⁰

Bu sözleriyle Nezihe Muhiddin, eşit yurttaşlık haklarını savunmuş ve kadınların da erkeklerle aynı haklara sahip olmasını talep etmiştir.¹⁴¹ 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkası adıyla bir siyasi parti kurma girişiminde bulunan Nezihe Muhiddin, bu adımı atarak Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin ilk siyasi parti kurma girişiminde bulunmuştur.¹⁴² Parti amaçlarını kadınların eğitim, ekonomi ve diğer sosyal alanlardaki eksikliklerini gidermek olarak belirlemiştir. Bu eksikliklerden biri, kadınların siyasi haklarına erişimindeki

hareket, kadınların toplumsal ve politik eşitlik taleplerinin merkezi bir noktasını oluşturmuş, kadınların oy kullanma hakkı için büyük bir toplumsal seferberlik başlatmıştır.

¹³⁷ Zihnioğlu, a.g.e., 2003, s. 130.

¹³⁸ Doğru, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar*, Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, 2023, s. 272.

¹³⁹ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap, Nezihe Muhiddin*, Kadınlar Halk Fırkası, Kadınlar Birliği, İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s.35.

¹⁴⁰ Doğru, a.g.m., s. 272-273).

¹⁴¹ Doğru, a.g.m., s. 273.

¹⁴² Kar & Üçüncü, *Türk Kadın Hareketinin Öncü İsimlerinden Nezihe Muhiddin-Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi*, Hars Akademi 2023, s. 150.

eksiklikleri de gündeme taşımıştır.¹⁴³ Ancak, dönemin siyasi ortamı nedeniyle, bu girişim resmi olarak hayata geçirilememiştir. Kadınlar Halk Fırkasının kuruluşu, Türk kadınlarının siyasal haklar ve toplumsal eşitlik mücadelesinin erken bir örneği olarak, kadınların Cumhuriyet sonrası elde edecekleri haklar ve toplumsal yaşamda kazandıkları yerin temel taşları atılmıştır. Dolayısıyla bu olay, sadece bir siyasi parti kurma çabası olmanın ötesinde, Türk kadın hareketinin tarihindeki önemli bir mihenk taşı olarak kabul edilmektedir.

Kadınlar Halk Fırkası, Ankara'da cinsiyetçi bakış açıları ve kadın haklarıyla ilgili önyargılar, kadınların toplumsal ve siyasal eşitlik elde etmelerini teşkil etmiştir. Kadınlar, görüşlerine destek buluyorlar kendilerini ifade etmekten geri durmuyor ve siyasal haklarına ulaşmak için karşılıklı olarak çıkacak tüm engelleri aşmayı hedeflemişlerdir. Bu amaçla, siyasal haklar konusunda örgütlü bir şekilde hareket edebilmek adına bir kadınlar kongresi düzenlemeye karar vermişlerdir.¹⁴⁴

Nezihe Muhiddin, *Türk Kadını* adlı kitabında Kadınlar Halk Fırkası ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Cemiyetimizin ismini Kadınlar Halk Fırkası olarak belirlemekte asla tereddüt etmedik. Hedefimiz, hızla demokrasinin gerekliliklerini yerine getirmektir. Geçmişteki tüm dönemlerde kadın, toplumda en geri planda kalan sınıf olarak kalmıştı. Bu zihniyeti, ihmali ve olumsuz durumu bir an önce düzeltmek için güçlü bir azim ve irade ile hareket ettik. Halk Fırkası'nın, milleti kültür, bilim, eğitim, refah ve mutluluk alanlarında bir araya getirme çağrısını göz ardı etmek düşüncesi bizleri heyecanlandırıyordu. Bu nedenle, kurduğumuz cemiyete Kadınlar Halk Fırkası ismini vererek, kadınların etrafında faaliyet gösteren güçlü bir yapı oluşturma imkanını hazırlamış olduk. Bu isim, ciddi ve samimi arzularımızın

¹⁴³ A. Aslı Şimşek, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, içinde, *Türkiye’de Modernleşme, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Hakları*, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ed. L. Gültekin. G. Güneş, C. Ertung, A. Şimşek Ankara, 2013, s.59.

¹⁴⁴ Balcı & Tuzak, *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasal Hakları İçin Mücadelesi*, 2017, s. 46.

bir ifadesi olarak, aynı zamanda büyük bir cazibe uyandırdı. Memleketin basını, hareketlerimizi büyük bir ilgiyle takip etmeye başladı.”¹⁴⁵

Genel olarak, Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşu, Türk kadınlarının, siyasi haklarının elde edilmesi bununla birlikte kadınların öncelik olarak belediye seçimlerine katılmasını amaçlamıştır. Böylelikle kadınlar ve çocukların sosyal yardımlaşmayı teşvik edecek, eğitimin iyileşmesine katkıda bulunmayı kendisine hedef almıştır. Dolayısıyla partinin amaçlarını ifade eden maddeleri esas alındığında aslında bir partiden ziyade dernek olarak çalışacağı anlaşılmıştır. Bu bağlamda henüz siyasi hakları bulunmayan Türk kadının bir parti kurabilmesi o zamanın şartlarında pek mümkün değildir.¹⁴⁶

Kadınlar Halk Fırkası, 17 Haziran 1923'te İçişleri Bakanlığı'na kuruluş dilekçesi göndermiştir. Ancak, bu dilekçeye Şubat 1924'te olumsuz bir cevap verilmiştir. Cevabın gerekçesi, o dönemdeki seçim kanununun (Kanun-i Esasi) kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanımıyor olmasıydı. Bu nedenle, Kadınlar Halk Fırkası'nın siyasi parti olarak faaliyet göstermesi mümkün olmamıştır. Buna karşın, Nezihe Muhiddin ve Kadınlar Halk Fırkası'nın devamı niteliğindeki Kadınlar Birliği derneğini kurarak kadınların siyasal alanda mücadelelerine devam etmişlerdir. Nezihe Muhiddin, kadınların siyasal alandaki seslerini duyurmak amacıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak, onun amacı yalnızca meclise girebilmek değil, 1925 Türkiye'sinde kadınların haklarını ve seslerini daha fazla duyurmak için dikkat çekmeyi hedeflemekteydi.¹⁴⁷

2.2.2 Türk Kadınlar Birliği

Kadınlar Halk Fırkası kurucu üyeleri, resmi olarak, 7 Şubat 1924'te Kadın Birliği adı altında bir dernek kurulmasına karar vererek, bu derneğin ismini Türk Kadınlar Birliği yapmışlardır. Bu dernek, Kadınlar Halk

¹⁴⁵ Nezihe Muhiddin, Bütün Eserleri 4. Cilt, içinde, *Türk Kadını*, ed. Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayın evi, İstanbul, 2006, s. 374.

¹⁴⁶ Nesli Özkay, Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Yolu Dergisi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 502811), s.32-34.

¹⁴⁷ Mustafa Yahya Metintaş, *Nezihe Muhittin ve Türk Kadınlarının Siyasi Haklar Mücadelesi*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 2018, s.82-83.

Fırkasından farklı olarak, daha önce kendilerine sorun teşkil eden durumları göz önünde tutmamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla ibarelerinde büyük değişiklikler yapılmıştır. “Bu ibarelerden bazıları hak-hukuk, kadınların silahlı kuvvetlere alınması gibi taleplerdi.”¹⁴⁸

Türk Kadınlar Birliği, Türkiye’de kadın hakları ve eşitlik mücadelesinin öncülerinden biri olan önemli bir sivil toplum kuruluşudur. 1923 yılında kurulan bu birlik, Türk kadınlarının toplumsal, ekonomik ve siyasi haklar elde etmeleri için büyük çabalar harcamıştır. Türk Kadınlar Birliği, özellikle kadınların eğitim, çalışma ve siyasal alanda daha fazla yer alması için önemli adımlar atmıştır. Nezihe Muhiddin, *Kadın Yolu Mecmuası*¹⁴⁹ adlı dergiyi kendi cebinden para koyarak ve büyük bir özveriyle çıkarmaya başlamıştır. Bu dergi, Kadınlar Birliği’nin sesi olmuş ve toplumsal değişim için önemli bir araç haline gelmiştir.¹⁵⁰ Ayrıca kadınların haklarını savunarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak amacı ve kadınların siyasetteki yerini güçlendirmek için yürütülen bu çalışmalar ile Türkiye’deki modernleşme sürecine de önemli katkılar sağlamıştır. Kadınlar Birliği’nin tüzüğü, hükümetin kolayca reddedemeyeceği şekilde dikkatlice hazırlanmıştır ve resmi olarak 7 Şubat 1924’te kurulmuştur.

Birlik, Nezihe Muhiddin öncülüğünde, kadınların toplumda daha etkin bir rol alabilmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Kadınların seçme ve seçilme hakkı için yapılan çalışmalar, kadınların eğitime yönelik projeler, sosyal hakların iyileştirilmesi ve kadınların yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi konular, birliğin faaliyet alanlarına girmektedir.

Kadınlar Birliği, Kadınlar Halk Fırkasının kurucuları ve Türk Kadınlar Birliği (TKB) grubu, siyasal ve sosyal taleplerinden vazgeçmemiştir. Kadınlar Halk Fırkası’nın kapalı kalmasına rağmen, bu grup hedeflerine ulaşabilmek için stratejik bir şekilde hareket etmeye devam etmiştir. *Kadın Yolu Dergisi* de kadınların taleplerini dile getirmeye ve haklarını savunmaya devam eden bir platform olmuştur.¹⁵¹

¹⁴⁸ Balcı & Tuzak, *a.g.m.*, 2017, s. 47.

¹⁴⁹ Bkz. Nezihe Muhiddin, *Türk Kadını*, s.307.

¹⁵⁰ Balcı & Tuzak, *a.g.m.*, 2017, s. 47.

¹⁵¹ Balcı & Tuzak, *a.g.m.*, 2017, s. 47.

Türk Kadınlar Birliği, Türkiye’de feminizm tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Bu katkılar arasında, *Türk Kadın Yolu* adlı derginin yayınlanması, Anadolu’dan eğitim için gelen kız öğrencilere destek verilmesi ve kadınların siyasi hakları için yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. Türk Kadınlar Birliği, 1930 yılına kadar feminizm hareketinde önemli gelişmelere imza atmış ve bu süreç, kadınların siyasal hayata katılımının toplumsal anlamda ciddi tartışmalar yaratmasına neden olmuştur. Bu tartışmalar, dönemin medya organlarında, özellikle gazetelerdeki makalelerde, köşe yazılarında ve karikatürlerde görülmektedir.¹⁵² Bu bağlamda, kadınların seçme ve seçilme hakkı kazanacağı 1930 yılına kadar olan dönemde, feminizm hareketi Türkiye’de toplumsal ve kültürel anlamda büyük bir değişimin başlangıcı olmuştur.

Nezihe Muhiddin, Türkiye’de kadınların siyasal haklar mücadelesinin en etkin olduğu dönemlerden biri olan 1924-1927 yılları arasında Türk Kadınlar Birliği’nin başkanlığını yürütmüştür. Bu dönemde, kadınların siyasi haklarını elde etme çabaları hız kazanmış ve Nezihe Muhiddin, bu mücadelenin öncüsü olmuştur. Birliğin siyasal haklar konusundaki ilk büyük eylemi, Ocak 1925’te İstanbul’da boşalan bir milletvekilliği için yapılacak olan ara seçimde, Nezihe Muhiddin’i ve ünlü yazar Halide Edip Adıvar’ı aday göstermeleri olmuştur.¹⁵³ Bu eylem, kadınların siyasi alanda aktif bir şekilde yer alması için önemli bir adım olarak tarihe geçmiştir.

2.2.3 Türk Kadın Yolu Dergisi

Nezihe Muhiddin, 1925 yılında *Türk Kadın Yolu* dergisiyle yayın hayatına başlayarak, Türk kadınlarının toplumsal hayatta daha fazla yer alabilmesi için büyük çabalar sarf eden ve Türkiye’deki kadın hareketlerinin en güçlü seslerinden biri olmuştur. Türk Kadın Birliği’nin başkanı Nezihe

¹⁵² Metintaş M. *Erken Cumhuriyet Döneminde Feminizm Hareketlerinin İlerleyen Dönemde Türk Sosyolojisine Yansımaları*, 2018, s. 113.

¹⁵³ Sevgi Adak, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları, İçinde Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset*, ed. Feryal Saygılıgil, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Sosyoloji Lisans Programı, 2016, s.29.

Muhiddin, derginin tüm masraflarını şahsen üstlenerek, *Türk Kadın Yolu* dergisini 1925 yılının Temmuz ayında yayımlamaya başlamıştır.¹⁵⁴

Türk Kadın Birliği'nin yayın organı olarak, yayımlanmaya başlanan *Türk Kadın Yolu* dergisinin ilk sayısında, Nezihe Muhiddin “Kadın Yolunun Şiari” başlıklı bir makale yayımlamıştır. Bu makalede, zaman zaman sert ifadeler kullanan Nezihe Muhiddin, Cumhuriyet rejiminin kısa süre içinde Türk kadınlarına tüm haklarını tanıyacağına dair umudunu ifade etmiştir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde ise, özellikle çağdaş Batı ülkelerinde kadınların seçme ve seçilme hakları için verdikleri mücadeleleri örnek göstererek, bu tür mücadelelerin, bazen şiddet ve kanla sonuçlansa da modern Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanmayacağına dair bir umut taşıdığını belirtmiştir.¹⁵⁵

Nezihe Muhiddin, dergideki yazılarıyla kadınların eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuş, toplumsal yaşamda daha aktif bir rol almaları gerektiğini desteklemiştir. Özellikle de kadın hakları ve eğitim üzerine yazdığı makaleleri kadın yolu dergisinin içeriğine oldukça önemli katkılarda bulunmuştur. Bununla birlikte, kadınların eğitim hakkı, çalışma hayatı ve toplumsal eşitlik gibi konularda yenilikçi görüşler ileri sürmüştür.¹⁵⁶ Genel olarak dergi, Türk Kadın Birliği'nin faaliyetlerini daha geniş bir platformda duyurabilmek amacıyla bir araç olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Kadın Yolu, sadece bir dergi olmanın ötesinde, kadın hakları savunucularının sesini duyurabileceği, toplumun farklı kesimlerine kadınların toplumsal haklarını ve eşitlik mücadelesini farkındalık oluşturabileceği bir mecra haline gelmiştir. Dolayısıyla bu yayın, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel hakları hakkında bilinçlenmelerini sağlayarak, toplumsal eşitlik ve özgürlük mücadelesine katkıda bulunmayı hedeflemiştir.

¹⁵⁴ Gürbüzöglü, *Türkiye'de Kadın Haklarının Önemli Temsilcilerinden Nezihe Muhiddin ve Bir Model Oyun*, 2013, s. 32.

¹⁵⁵ Mustafa Yahya Metintaş, *Nezihe Muhittin ve Türk Kadınlarının Siyasi Haklar Mücadelesi*, 2018, s. 84.

¹⁵⁶ Nesli Özkay, Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Yolu Dergisi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 502811), s.177.

*“Kadın Yolu döneminin en düzeyli kadın dergisidir. Dönemin önde gelen edebiyatçılarının ve düşünürlerinin de katıldığı, hayli zengin fikri içeriğe sahip bir yayındır.”*¹⁵⁷

Bu bağlamda, *Kadın Yolu Dergisi*, dönemin önemli kadın dergilerinden biri olmuş, kadın hakları, toplumsal cinsiyet, özgürlük ve etik gibi felsefi temalar üzerinde durmuş ayrıca bu hususta tartışmalar sunmuştur. Dolayısıyla dergi, genel olarak kadın kimliği üzerine feminist teorilerle, etik sorumluluklar ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konuları felsefi bir bakış açısıyla ele almıştır. Dönemin toplumsal yapıları ve felsefi akımlarıyla etkileşim haline girmiştir. Kadın Yolu dergisi, kadınların toplumsal yerini ve özgürlüklerini savunarak dönemin toplumsal değişimlerine önemli katkıda bulunmuştur.

Zihnioğlu’na göre, *Kadın Yolu*, Nezihe Muhiddin’in kadınlıkla ilgili düşüncelerini simgeliyordu. Muhiddin’in dergiye, ‘kadınlara özgü bir yolu,’ kadınlığın erkeklerden farklılıklarını ima eden, kadınlığın durumundan kaynaklanan özgün yönlerini düşündüren bir ad verdiği öne sürülebilir. Bu ad, kadınlığın durumundan kaynaklanan özgün yönleri düşündüren bir anlam taşıyordu. Zihnioğlu, Kadın Yolu dergisinin aynı zamanda siyasal iktidara düşünsel katkı ve danışmanlık işlevini de gördü. Bu husus her ne kadar hükümet tarafından açıkça hiçbir yerde belirtilmiş olmasa da büyük olasılıkla, dergi yayımlandığı sürece, Mustafa Kemal ve yeni Cumhuriyetçi iktidar için kadınlık ve feminizm üzerine bilgilendirme görevini de yerine getirmiştir. Özellikle, baskıcı bir dönemde derginin yayınına izin verilmesi bu ihtimali güçlendirmiştir. Buna ek olarak ona göre, Cumhuriyetçi iktidarın kadın hakları reformlarını başlattığı ve uyguladığı kritik bir dönemde, hükümetin kadın hakları siyasalarını destekleyici bir yayın organı olarak yayına izin verilmiş olabilir.¹⁵⁸ Bu bağlamda, dergi, kadın hakları konusunda toplumsal ve siyasal değişimlerin bir parçası haline getirmiştir. Ayrıca hem entelektüel bir platform oluşturmuş hem de dönemin hükümetine destek olma işlevi görmüştür.

¹⁵⁷ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁵⁸ Zihnioğlu, *a.g.e.*, s. 170.

“Derginin erkek yazarları feminizmi "demokrasi" bağlamında savundular. Kadın Yolu, dönemin cinsiyetçi zihniyetine ve uygulamalarına karşı kadınların ideolojik mücadele aracı olarak iş gördü. Nezihe Muhiddin'in Eylül 1927'de Birliğin başkanlığından istifaya zorlanması'nın ardından Kadın Yolu yayımına son verdi. Otuzuncu ve son sayısı 1 Ağustos 1927'de yayımlandı.”¹⁵⁹

Bu durum sonucunda genel olarak, derginin, kadın hareketinin ve feminist mücadelenin toplumsal yapıyı sorgulaması, dolayısıyla bununla birlikte önemli bir aracı olarak etkisini kaybetmesine yol açmasına neden olmuştur. Özetle, *Kadın Yolu* dergisi, Türk kadınlarının toplumsal hakları ve eşitlik mücadelesinin öncüsü olarak, dönemin şartlarına göre önemli katkılarda bulunmuş, ancak dönemin politik baskıları nedeniyle kısa sürede yayımına son verilmiştir.

2.2.4 Türkiye’deki Feminist Hareket İçinde Nezihe Muhiddin’in Yeri

Türkiye’de feminizm temelleri ilk olarak batılılaşma hareketiyle birlikte atılmıştır. Ayrıca kendisinden sonra gelen dönemleri de etkilemiştir. Tanzimat fermanı ile başlamış olan bu süreçte, geleneksel baskıların yanı sıra modernleşen yaşam içerisindeki değişimler beraberinde, kadının toplum içerisindeki yerinin sorgulanmasına yönelik geniş bir alana yaymıştır. Bu bağlamda II. Meşrutiyet döneminde İstanbul ve diğer büyük şehirlerde yaşayan aydın kadınlar benimsemişlerdir. Bu aydın kadınlar dönemin çıkarılan gazete, dergi ile kurulan dernekler aracılığıyla kadının toplumsal yaşam içerisinde varlığının kabul edilmesine yönelik çalışmalar yapmışlardır.¹⁶⁰

Nezihe Muhiddin, Türkiye'deki feminist hareket içerisinde önemli figürlerinden biri olarak bilinmektedir. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın hakları mücadelesinin öncülerinden birisi olmuştur. Ayrıca Nezihe Muhiddin, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları ve kadınların siyasi

¹⁵⁹ Zihnioğlu, a.g.e., s. 171.

¹⁶⁰ Gürbüzöğlu, *Türkiye’de Kadın Haklarının Önemli Temsilcilerinden Nezihe Muhiddin ve Bir Model Oyun*, 2013, s.7.

hayatta daha fazla yer alabilmesi için verdiği mücadeleyle kadın hakları mücadelesinin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu eşitliğin, toplumsal yapıyı taklit ederek değil, kadının özün kimliğine ve rolüne dayalı olarak inşa edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Muhiddin kadınların erkekler gibi davranmasını ya da eşitliği bu bağlamda ele almaları yerine, kendi bireysel kimliklerini oluşturmaları gerektiği düşüncelerini yazılarıyla dile getirmiştir.¹⁶¹

Nezihe Muhiddin, Türkiye'deki feminist hareket içerisinde, hem birinci dalga feminizmin temel talepleriyle örtüşen hem de o dönemin şartlarına bağlı olarak, toplumsal ve kültürel bağlamda feminist düşüncüyü şekillendirmiştir. Birinci dalga feminizm içerisinde bulunan kadınların seçme ve seçilme hakkı, eğitim ve toplumsal hayatta daha aktif roller gibi taleplerine karşın, kadınların eğitimi ve siyasal hakları üzerine yoğunlaşmış, dolayısıyla kamusal alanda daha fazla söz sahibi olmaları gerektiğini savunmuştur.

Nezihe Muhiddin, Türk Kadınlar Birliği'nin başkanlığı sırasında, kadınların toplumda daha fazla hak ve özgürlük elde etmeleri için büyük bir çaba sarf etmiştir. Türk Kadınlar Birliği, kadınların eğitim hakkı, çalışma hayatındaki eşitlik, seçme ve seçilme hakkı gibi temel taleplerin savunucusu olmuştur.

*“Nezihe Muhiddin ve bir grup öncü arkadaşı sayesinde, Erken Cumhuriyet Dönemi Feminizmi adını verdiğimiz kadın hareketi 1922 yılının son aylardan itibaren ortaya çıkar ve 1935 yılında kendini tasfiye etmesine kadar büyük oradan Türk Kadınlar Birliği etrafında şekillenir.”*¹⁶²

Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında, Cumhuriyet ilkelerine dayanarak kadınların siyasal ve toplumsal haklara katılımı amaçlayan ve kendilerini Cumhuriyetçi olarak tanımlayan güçlü kadın muhalefet cephesi oluşmuş, Nezihe Muhiddin bu dönemde, feminist görüşleri ile Kadınlar Halk Fırkası

¹⁶¹ Gürbüzöğlu, *Türkiye'de Kadın Haklarının Önemli Temsilcilerinden Nezihe Muhiddin ve Bir Model Oyun*, 2013, s.7.

¹⁶² Duygu Koç, Öcü Geçmiş, Yüceltilen Bugün ve Umutlu Gelecek: Türk Kadını Yolu Dergisi'nde Siyasi Söylem, 2020, s. 589.

(1923) ve Kadın Birliği (1924) gibi erken dönem kadın örgütlerinin çevresinde toplanan “süfrajat” eylemcilerinin ve baskı grubunun öncü isimlerinden biriydi. Nezihe Muhiddin'e göre, bir inkılap ancak kadınların bu sürece aktif olarak katılmasıyla tamamlanabilirdi. Kadınların ulusal inşa sürecine dahil edilmesi, inkılapların başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi için temel bir önkoşuldu. Dolayısıyla kadınların Cumhuriyet yönetimine katılması ve kadın hakları yönündeki dönüşümün “kadın eliyle” gerçekleşmesi için büyük mücadele vermiştir.¹⁶³

Nezihe Muhiddin *Türk Kadını* eserinde kadınla erkek arasındaki farklara ve feminizmi nasıl anladığına dair bölümünde, “Ne farkımız var?” sözü ile başlayarak, uluorta söylendiği bir dönemde, kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi toplumsal ve bilimsel açıdan incelemenin faydalı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁴

Nezihe Muhiddin, kendilerinin “hakiki feministler” ifadesiyle, gerçek bir feminist mücadelenin toplumsal ve siyasi hakların yalnızca moda akımıyla veya geçici istekler doğrultusunda değil, toplumun genel yararı için ve toplumun gelenekleri doğrultusunda savunulması gerektiğini belirtmektedir. Muhiddin’in bahsetmiş olduğu gerçek feministler, hayat pilinin iyi işleyebilmesi için, toplumsal yapının güçlü işleyebilmesi için bu hakların gerekli olduğuna işaret eder.¹⁶⁵ Yani kadınların hakları ve eşitliği yalnızca bireysel talepler değil, toplumun genel düzeninin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi açısından önemli bir husustur.

Nezihe Muhiddin’in feminist duruşu hem teorik hem de pratik alanda belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Kadınların toplumsal hayatta daha etkin bir yer edinmesi için sürekli olarak mücadele eden Muhiddin, kadınların eğitim almasının, çalışma hayatına katılmasının ve siyasi hayatta aktif rol oynamalarının önemine vurgu yapmıştır. Kadın Yolu dergisinde yer alan yazılarında, kadınların batıdaki örneklerini göstererek, Türk kadınlarının da benzer haklar için mücadele etmeleri gerektiğini savunmuştur.¹⁶⁶ Nezihe

¹⁶³ Yaprak Zihnioğlu, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁶⁴ Nezihe Muhiddin, *Bütün Eserleri* (4.Cilt), içinde, *Türk Kadını*, Yay. Haz. Yaprak Zihnioğlu, Kitap Yayın evi, İstanbul, 2006, s.305.

¹⁶⁵ Nezihe Muhiddin, *a.g.e.*, s.306.

¹⁶⁶ Yaprak Zihnioğlu, *a.g.e.*, 223-227

Muhiddin, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının savunulmasında önemli bir düşünsel liderlik yapmış ve dönemin feminist hareketinin önemli bir sesi olmuştur.

Nezihe Muhiddin, Türkiye'deki feminist hareket içerisinde tarihsel olarak, feminist düşüncenin gelişiminde onun feminist hareket içerisindeki yeri ve feministliği, özellikle birinci ve ikinci dalga feminizm bağlamında, Nezihe Muhiddin'in kadınların eğitim ve toplumsal hakları konusunda ciddi bir mücadele savunucusu olarak, özellikle eğitim alanındaki eşitsizlikleri ele almış ve kadınların toplumsal hayatta daha fazla yer edinmesi gerektiğini savunmuştur. Onun düşünceleri, ikinci dalga feminizmin bazı yönleriyle örtüşmekteydi. Dolayısıyla özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve kadınların geleneksel aile yapıları içerisindeki rolü üzerinden eleştirileri, ikinci dalga feminizm bağlamında ele alınabilir.

Nezihe Muhiddin, kadın hakları mücadelesinde politik atmosferi ve toplumsal baskılarından da etkilenmiştir. Türk Kadınlar Birliği ve *Kadın Yolu* dergisi, zaman zaman hükümetin ve toplumun karşılaştığı zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle, Kadın Yolu dergisinin 1927'de kapanması, Nezihe Muhiddin'in kadın hakları savunusunun zorluğunun bir göstergesi olmuştur. Ancak, Muhiddin'in yaptığı bu katkılar, Türkiye'deki feminist hareketin gelişiminde kalıcı etkiler bırakmış ve Türk kadınlarının toplumsal ve siyasal hakları için yapılan reformların önemli bir aracı olmuştur.

Türk Kadın Yolu Dergisi'nde ele alınan feminizm anlayışı, kadınların eğitimine ve topluma karşı sorumluluklarına odaklanırken, kadın hakları ve sosyal haklar konularından daha fazla önem verilen bir perspektif sunmuştur. Bu anlayış, özellikle dönemin milliyetçi üst ve orta sınıf değerlerini yansıtmıştır. Dergi, kadınları sadece bireysel haklarıyla değil, aynı zamanda toplumun bir parçası olarak, yeni Cumhuriyetin inşasında önemli bir rol oynamaları gerektiği bilinciyle ele almıştır. Kadınların eğitimi, topluma katkı sağlama ve milli değerleri benimseme sorumluluğu, dergide sıkça vurgulanan temel unsurlardır. Bu nedenle *Türk Kadın Yolu Dergisi*'ndeki feminizm anlayışı, dönemin milliyetçi ve toplumsal değerleriyle paralel bir şekilde,

kadınların toplumsal sorumluluklarını ve katkılarını öne çıkaran bir yaklaşımı benimsemiştir.¹⁶⁷

Sonuç olarak, Nezihe Muhiddin, Türkiye’deki feminist hareketin kurucularından ve liderlerinden biri olarak, kadın hakları mücadelesinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda birinci dalga feminizm talepleriyle örtüşen ve Türkiye’nin koşullarına adapte edilmiş bir feminist teoriyi yansıtmıştır. Dolayısıyla onun bu mücadelesi kadınların eğitim ve siyasetteki eşit haklarını savunmaktadır. Bununla birlikte ikinci dalga feminizmin taleplerine ve dönemin koşullarına bakıldığında toplumsal eşitsizliklere ve kadınların sosyal rollerine yönelik eleştirileri Türk feminizminin gelişiminin temellerini atmıştır. Türk Kadınlar Birliği’nin başkanı olarak ve *Kadın Yolu Dergisiyle* kadın hakları mücadelesini halkla buluşturmuş, toplumsal eşitlik ve kadın özgürlüğü için önemli adımlar atmıştır. Nezihe Muhiddin’in katkıları, sadece dönemin feminist hareketini değil, aynı zamanda modern Türkiye’deki kadın hareketinin gelişimini de etkilemiş ve iz bırakmıştır. Onun mücadelesi, Türkiye’deki feminist hareketin tarihsel bir dönüm noktası olmuş ve kadınların toplumsal hayatta daha fazla yer alması için atılan adımların başlangıcını oluşturmuştur.

¹⁶⁷ Elif Mahir Metinsoy, Türk kadını (1918-1919), (Tarihi Araştırmaları Açısından Türk Kadını Dergisi), Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, ed. Birsen Talay Keşoğlu, Mustafa Keşoğlu, 2010, s.36 (xxxvi).

SONUÇ

Toplumsal cinsiyet, biyolojik farkların ötesinde, toplumsal normlar ve rollerle şekillenen bir kavram olarak, bireylerin toplumsal kimliklerini belirleyen önemli bir etkidir. Erkeğin ve kadının toplumsal rollerini bu normlar tanımlar ve ataerkil sistemlerin baskıları, bu rolleri derinleştirir. Bu sistem, kadınları çoğunlukla ikinci planda bırakırken, erkek egemenliğini pekiştirir ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkartarak, kadına yönelik şiddet gibi sorunların temelini oluşturur. Dolayısıyla bu bağlamda kadınların eğitimi ve ekonomik bağımsızlıkları, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmada kritik adımlar olarak öne çıkmaktadır.

Tezin birinci bölümünde, toplumsal cinsiyet bağlamında kadın haklarının tarihsel gelişimi ve feminist teorinin bu süreci nasıl şekillendirdiği ele alınmıştır. Feminizmin tarihsel evrimi, kadın hakları mücadelesinin yalnızca bireysel haklarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal ve ekonomik adaletin sağlanmasının da bu mücadelenin bir parçası olduğunu göstermektedir. Liberal feminizm bu anlayışı benimseyerek, sadece yasal eşitliği değil, aynı zamanda ekonomik refah ve sosyal güvenlik sağlanmasını savunmuştur.

Tezin ilk bölümünde ana problemi, toplumsal cinsiyetin kadınların eşitlik ve fark bağlamında nasıl şekillendiğini incelemektedir. Bu yaklaşım, yalnızca kadınların eşitliğini savunmakla kalmayıp, aynı zamanda ırksal, sınıfsal ve cinsel ayrımcılıklara karşı da bir mücadele çağrısı yaparak daha kuşatıcı bir bakış açısını benimsemiştir. Kesişimsellik kavramı, farklı toplumsal eşitsizliklerin bir arada ele alınmasına olanak tanımış ve sosyal adalet mücadelesine daha kapsamlı çözümler üretmiştir. Bu bakış açısı, tezin temel çerçevesini oluşturarak toplumsal eşitsizliklerin bir arada ele alınmasını sağlamaktadır.

Feminizmin tarihsel gelişimi ise üç ana dalgaya ayrılmaktadır: birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminizm. Her dalga, dönemin toplumsal ve ekonomik koşullarından etkilenmiş ve kadın hakları talepleri farklı stratejilerle şekillenmiştir. Feminizmin bu üç aşamalı evrimi, kadınların hak taleplerinin

yalnızca bireysel düzeyde kalmadığını, toplumsal yapıları dönüştürmeye yönelik büyük bir çaba içerdiğini ortaya koymaktadır.

Birinci dalga feminizm, kadınların toplumsal, siyasi ve ekonomik haklar için verdiği mücadelenin temellerini atmıştır. Liberal feminist düşünürler, bu dönemde yasal eşitlik için teorik temeller atmış, ancak ataerkil güç dengeleri ve toplumsal yapılar, bu taleplerin dirençle karşılaşmasına neden olmuştur. Fakat yine de kadınlar oy hakkı ve medeni haklar kazanarak önemli bir adım atmışlardır.

İkinci dalga feminizmin kadınların ikincilleştirilmiş durumlarını ve ötekileştirilmiş kimliklerini sorgulaması, feminist hareketin daha kapsayıcı bir yapıya bürünmesini sağlamıştır. Ancak, aile yapısındaki değişimlerin kadınlara güvence sağlayacak yapısal değişikliklere dönüşmeden gerçekleşmesi, feminizmin içinde bulunduğu dönemin zorluklarını ve karşılaştığı dirençleri de gözler önüne sermektedir. Feminizmin bu evrimi, toplumsal cinsiyet eşitliği için önemli bir perspektif sunmuş ve kadınların özgürlük mücadelesinin sadece bireysel haklarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal yapılarla da mücadele edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Üçüncü dalga feminizm ise, daha kapsayıcı bir yaklaşımla feminist hareketi genişletmiş ve kadınlık deneyiminin farklı kimlikler, sosyal sınıflar ve kültürler arasında çeşitlendiğini kabul etmiştir. Bu dalga, tek tip bir kadınlık algısını reddederek, farklı kadın deneyimlerinin tanınmasını savunmuş ve kesişimsellik kavramı ile mücadelenin tüm kadınların özgül durumlarına hitap etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet ve kimlik konusunda daha esnek yaklaşımlar geliştirilmiş, bireylerin beden ve yaşam üzerindeki özgürlükleri desteklenmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, eşitlik kavramı, adalet, hak ve özgürlük ile ilişkili olup, bireylerin eşit haklara ve fırsatlara sahip olması gerektiğini savunur. Feminist teoride fark kavramı, kadınların deneyimlerinin tek bir kalıba indirgenemeyeceğini ve toplumsal cinsiyetin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel faktörlerle şekillendiğini vurgular. Bu bakış açısı, feminist hareketin daha kapsayıcı ve dinamik bir yapıya dönüşmesine katkı sağlamıştır. “Fark” kavramı, toplumsal cinsiyet rollerinin

doğallığını sorgular ve toplumsal yapıların bu rolleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Özetle, feminist teori, “fark” kavramı sayesinde sadece kadınların eşitliği için değil, aynı zamanda ırksal, sınıfsal, cinsel ve diğer toplumsal ayrımcılıklara karşı herkesin eşitliği ve adaleti için mücadele eden bir düşünsel ve politik yapı haline gelmiştir. Feminist hareketin bu evrimi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaletin sağlanması adına atılacak adımların sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal yapıları dönüştürmek adına da büyük bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tezin İkinci bölümünde, kadın ve erkek eşitsizliği sorunu, hak kavramı çerçevesinde, Türkiye’de kadın hakları mücadelesinin öncülerinden Nezihe Muhiddin’in hayatı ve düşünceleri üzerinden ele alınmaktadır. Cinsiyet eşitsizliğinin sona erdirilmesi, toplumsal yapıları daha adil, daha özgür ve kapsayıcı hale getirecektir. Nezihe Muhiddin, Türkiye’de kadınların toplumsal eşitlik mücadelesinin sembol isimlerinden birisidir ve onun düşünceleri, kadınların temel haklara sahip olmasının, toplumda eşitliğin sağlanması ve modernleşmenin ilerlemesi açısından kritik bir adım olduğunu vurgulamaktadır. Nezihe Muhiddin’in kadın hakları mücadelesi, yalnızca teorik bir çağrı değil, aynı zamanda somut adımlar atmayı amaçlayan bir hareket olarak ifade edilebilir.

Kadın hakları savunucularının mücadelesi, dünya genelinde ve Türkiye’de kadınların seçme ve seçilme hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı ve eşit ücret gibi temel hakları kazanmalarında büyük bir etki yaratmıştır. Bu tez üzerinden bakacak olursak, çeşitli tarihsel dönemlerde Dünyada ve Türkiye’de bu alanda öncü olan önemli isimler arasında Mary Wollstonecraft, Olympe de Gouges ve Angela Davis gibi figürler öne çıkmaktadır. Ancak Türkiye’de kadın hakları savunuculuğu denilince, Nezihe Muhiddin’in adı, bu mücadelenin öncülerinden biri olarak anılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de bu mücadelenin önemli figürlerinden biri de Nezihe Muhiddin’dir. Onun katkıları, kadınların haklarını kazanmalarına yönelik teorik çağrılarla sınırlı kalmamış, toplumsal eşitliği sağlamak adına somut adımlar atılmasını da içermiştir. Bu çabalar, Türkiye’deki feminist hareketin gelişimine büyük katkı sağlamış ve kadın kimliğinin şekillenmesinde önemli bir yer tutmuştur.

Nezihe Muhiddin'in katkıları sadece dönemin feminist hareketini etkilemekle kalmamış, aynı zamanda modern Türkiye'deki kadın hareketinin gelişimine de kalıcı izler bırakmıştır. Örneğin, Kadınlar Halk Fırkası'nı kurma girişimi, kadınların siyasal hakları için mücadelede önemli bir adım olmuştur. Ayrıca, Türk Kadınlar Birliği'nin kurulmasında öncü rol oynayarak, kadınların eğitim, çalışma ve sosyal yaşamda eşit haklar elde etmeleri yönünde farkındalık yaratmıştır. Bu çalışmalar, kadınların kamusal hayatta daha etkin bir şekilde yer almasına zemin hazırlamış ve dönemin kadın hareketine ilham kaynağı olmuştur.

Kadınların toplumsal hayatta daha etkin rol alabilmesi ve eşit haklara sahip olabilmesi için verdiği mücadele, dönemin toplumsal ve politik şartları göz önüne alındığında büyük bir öneme sahiptir. Nezihe Muhiddin ve onun gibi kadın hakları savunucularının mücadelesi, kadınların eşit haklara sahip olmasını sağlamada önemli adımlar atılmasını teşvik etmiş ve bu süreç, sadece kadınların değil, tüm toplumu daha adil, özgür ve eşit bir hale getirme noktasında bir öncü olmuştur. Son olarak şunu eklemek gerekir ki kadın hakları mücadelesinin tarihsel gelişimi, toplumsal eşitsizliğin giderilmesi için atılacak daha birçok adım ve yapılacak derinlemesine araştırmalarla şekillenecek bir süreçtir. Dolayısıyla bu sürecin ilerlemesinde atılacak her adım büyük bir önem taşımaktadır. Gelecekteki araştırmalar, eşitsizlikleri daha kapsamlı bir şekilde inceleyerek çözüm yolları sunacak ve kadın haklarının güçlenmesine hiç şüphesiz katkıda bulunacaktır. Ancak unutulmamalıdır ki, kadın ve erkek arasında eşitliği ve adaleti sağlamak, herkesin ortak sorumluluğu ve hedefi olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adak, S. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* içinde 'Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset'. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Akgül, F. İ. (2021). *Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Roman Kadınların İktisadi Hayata Katılımı: Çalışma ve Toplum*.
- Altay, S. (2019, Nisan 30). *Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz*. e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 11(1).
- Aras, G. (2013). Kadın ve İntihal Olgusu: Esther Greenwood ve Emma Bovary. L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung, & A. Şimşek (Dü) içinde, *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Atauz, A. (2013). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Önlenmesi Projesi*. Jandarma Genel Komutanlığı.
- Aydın, E. (2022). *Feminist Teoride Beden ve Siyaset İlişkisinin Çözümlemesi*, Yüksek Lisans Tezi.
- Baba, E. (2019). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinden Toplumsal Cinsiyet Adaletine: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Eleştirel Bir Söylem Analizi. Yüksek Lisans Tezi.
- Balcı, M., & Tuzak, M. (2017). *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi*. Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi I.
- Beauvoir, S. d. (2019). *İkinci Cinsiyet I*. (1. Cilt). (G. Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Berktaş, F. (2010). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Beauvoir, S. d. (2019). *İkinci Cinsiyet II*. (2. Cilt). (G. Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bock, G. (2004). *Avrupa Tarihinde Kadınlar*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Şefik Maatbası.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Connell, R W. (2019) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Çakmak, D. (2007). *Fransız Devrimi'nde Kadın: Eksik Yurttaş*. Ege Akademik Bakış.
- Çuhadar, S. G. (2017). *Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau*. Emek Araştırma Dergisi.
- Damlanur Küçükyıldız Gözelce. (2023). *100 Kadın Kaleminden 100 Öncü Kadın*, içinde Nezihe Muhiddin(1889-1958). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Davis, A. (1994). *Kadınlar, Irk ve Sınıf*. (İ. Çeliker, Çev.) İstanbul: Sosyalist Yayınlar.
- Direk, Z. (2018). *Cinsel farkın inşası*. İstanbul: Metis Yayınları,.
- Direk, Z. (2019). Giriş. S. d. Beauvoir içinde, *İkinci Cinsiyet* (G. Savran, Çev. Cilt I.). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Doğru, D. (2023). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Haklarını Kazanması ve Siyasal Temsilde Karşılaşılan Sorunlar*. Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (M. A. Aksu Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dökmen, Z. Y. (2015). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Erdinç, B. (2017). Kadın-Erkek Eşitliği Ve Yerel Yönetimler. *TBB Dergisi*.
- Gelmez, Ö. S. (2019). Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Sonucu Olarak Kadına Karşı Şiddet. A. Altunoğlu (Dü.) içinde, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Göztepe, E. (1996.05.01). *Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
- Gülriz Uygur - Nadire Özdemir. (2019). *Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet* (2. Baskı b.). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Gülriz, U. (2022). *Toplumsal Cinsiyet*. içinde Beşinci Bölüm Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Farklı Yaklaşımlar. Ankara: Avrupa Konseyi.
- Gürbüzoğlu, D. P. (2013). *Türkiye'de Kadın Haklarının Önemli Temsilcilerinden Nezihe Muhiddin ve Bir Model Oyun*. İzmir: Altıkitap Yayınları.

- Gürses, F. (1994). Okuyucuya Sunuş. A. Davis içinde, *Kadınlar, Irk ve Sınıf*. İstanbul: Sosyalist Yayınlar.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*. (A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, & F. Özbay , Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kar, F, & Üçüncü, İ. (2023, Haziran). *Türk Kadın Hareketinin Öncü İsimlerinden Nezihe Muhiddin-Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi*. Hars Akademi.
- Kocadost, B. (2021). *Kesişimsellik. feminist bellek: (Çevrimiçi)* <https://feministbellek.org/kesisimsellik/> (Erişim Tarihi: 02.11.2024)
- Koç, D. (2020). *Öcü Geçmiş, Yüceltilen Bugün ve Umutlu Gelecek: Türk Kadını Yolu Dergisi'nde Siyasi Söylem*. Tad.
- Koç, Ö. (2019). *İktidar, İdeoloji ve Arzu Bağlamında Toplumsal Cinsiyet*. Yüksek Lisans Tezi.
- Mahir-Metinsoy, E. (2010). Kadın Tarihi Araştırmaları Açısından Türk Kadını Dergisi. E. Mahir-Metinsoy, B. T. Keşoğlu, & M. Keşoğlu (Dü) içinde, *Türk Kadını*, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.
- Metintaş, M. (2018). *Erken Cumhuriyet Döneminde Feminizm Hareketlerinin İlerleyen Dönemde Türk Sosyolojisine Yansımaları*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi.
- Metintaş, M. Y. (2018). *Nezihe Muhittin ve Türk Kadınlarının Siyasi Haklar Mücadelesi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 1(3).
- Mitchell, J. -O. (1984). *Kadın ve Eşitlik*. (F. Berktay, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Muhiddin, N. (2006). Nezihe Muhiddin Bütün Eserleri, 4. Cilt. N. Muhiddin, & Y. Zihnioğlu (Dü.) içinde, *Türk Kadını*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Nazlı, A. (2019). Toplumsal Cinsiyet ve Beden. *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Özçatal, E. Ö. (2011). *Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı*. Çankırı Karatekin Üniversitesi iktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi.

- Özkay, N. (2017). *Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Yolu Dergisi*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Özcan, E. (2020). Eşitsizliklere İkilikler Değil, Keşisimler Olarak Bakmak. Ö. Şendeniz içinde, *Aramızda Kalmasın Kır, Kent Ve Ötesinde Toplumsal Cinsiyet*, Ankara: Aramızda Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Derneği Yayınları.
- Özyıldız, S. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları (Ünite1)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Phillips, A. (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti*. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Saraç, S. (2013). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet. (L. Gültekin , G. Güneş, C. Ertung, & A. Şimşek, Dü) *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*.
- Savaş, G. (2018). *Türkiye’de Yaşayan Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liği Algısı*. Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi.
- Savran, G. A. (2013). *Beden Emek Tarih*. İstanbul: Kanat Yayıncılık.
- Sever, D. Ç. (2013). Anayasa Mahkemesi’nin Kadın-Erkek Eşitliği Yaklaşımına Bir Eleştiri. *Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları*, içinde Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Sumbas, A. (2021). Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset. A. Sumbas içinde, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Şimşek, B. & Depeli, G. (2021). Toplumsal Cinsiyet Çeşitliliği ve Beden. *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. içinde Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Taş, G. (2016). *Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri*. Akademik Hassasiyetler.
- Tekin, N. & Demirel Değirmenci, S. (2022). *Ataerkil Kültürde Kadın, Erkek ve Toplum İlişkisi*. Mediterranean Journal of Humanities.
- Tong, R. -B. (2021). *Feminist Düşünce*. (B. S. Aydaş, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Topuz, S. K. (2019). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar,. *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*,. içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Uluocak, Ş, Gökulu, G, Bilir, O, Etizer Karacık, N, & Özbay, D. (2014). *Topumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*. Ankara: Paradigma Akademi .
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet Ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı.
- Wollstonecraft, M. (2012). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap*. İstanbul: Metis Yayınları.

